

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
2 (73)' 2019**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України» Головні співредактори

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України (перший заступник головного редактора)

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, декан факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Ян КРАСИЦЬКИЙ

доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук Вроцлавського університету (Польща)

Василь КРЕМЕНЬ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир РЯБЧЕНКО

доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Петро СТАВИНСЬКИЙ

доктор габілітований, професор Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові (Польща)

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Ольга ЯРОШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: +38-044-286-68-04/286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 19 від 06.06.2019.

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО Цивілізаційна вартість освіти.....	5
---	---

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Юрій БОБАЛО Управлінські впливи системи внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти	10
---	----

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Людмила СТОРІЖКО Проблема людської природи як концепту ідентичності в психоаналітичній філософії	30
---	----

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Юрій КОРСАК Минуле, сьогодні і майбутнє в уявленнях про прийняття рішень людиною.....	36
--	----

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мар'я НЕСТЕРОВА Соціальна згуртованість та інклюзія в освіті: європейські практики молодіжної роботи	45
---	----

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ, Дмитро МАЛЕЖИК Діяльність українських вищих навчальних закладів в евакуації в роки німецько-радянської (Великої Вітчизняної) війни	50
---	----

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Любов КАРТАШОВА, Владислава ЛЮБАРЕЦЬ Підготовки менеджерів соціокультурної діяльності до соціалізації осіб з особливими потребами в індустрії дозвілля.....	57
--	----

Мирослав КРИШТАНОВИЧ Шляхи впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик викладання правознавства в закладах загальної середньої освіти.....	63
--	----

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Петро СІКОРСЬКИЙ, Ігор Колодій Формування нових технологій навчання у закладах вищої освіти.....	68
---	----

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Лідія КУЗЬОМЕНСЬКА

Мовна дійсність епохи масової культури 77

ІНФОРМАЦІЯ.РЕЦЕНЗІЇ ПОВІДОМЛЕННЯ

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

Круглий стіл в НПУ ім. М. П. Драгоманова «Соціальна згуртованість та інклюзія в освіті: європейські студії для молоді».....	83
Реферативний обзор статей номера	86
Abstracting Review of Journal Articles.....	90
Contents.....	94
До уваги авторів.....	95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

CIVILIZATION COST OF EDUCATION..... 5

URGENT PROBLEM

Yuriy BOBALO

ADMINISTRATIVE INFLUENCES INTERNAL QUALITY SECURITY
SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION STAFF 10

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Lyudmila STORIZHKO

THE PROBLEM OF HUMAN NATURE AS A CONCEPT OF IDENTITY
IN PSYCHOANALYTIC PHILOSOPHY..... 30

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Yuriy KORSAK

PAST, PRESENT AND FUTURE IN DECISION-MAKING BY MAN 36

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA

SOCIAL COHESION AND INCLUSION IN EDUCATION: EUROPEAN
PRACTICES OF YOUTH WORK 45

Sergiy TEREPIYSHCHYI, Dmitro MALEJIK

AN ACTIVITY OF UKRAINIAN HIGHER SCHOOLS IN EVACUATION
DURING GERMAN-SOVIET (GREAT PATRIOTIC) WAR 50

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Lubov KARTASHOVA, Vladyslava LIUBARETS

PREPARATION OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES MANAGERS
TO THE SOCIALIZATION OF PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS
IN THE LEISURE INDUSTRY 57

Myroslav KRISHTANOVICH

WAYS OF IMPLEMENTATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIONAL METHODS OF LABOR EXERCISE IN GENERAL
SECONDARY EDUCATION PAPER 63

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Peter SIKORSKY, Igor KOLODIY

FORMATION OF NEW LEARNING TECHNOLOGIES IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS 68

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Lidiya KUZOMENSKA

LINGUISTIC REALITY IN THE ERA OF MASS CULTURE 77

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE..... 83

Віктор АНДРУЩЕНКО
 доктор філософських наук, професор,
 академік НАПН України,
 член-кореспондент НАН України,
 ректор Національного педагогічного
 університету імені М. П. Драгоманова,
 Президент асоціації ректорів педагогічних
 університетів Європи, головний редактор
 часопису (м. Київ)

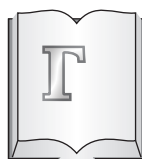
Ключові слова: людина, культура, наука, освіта, віра, надія і любов.

Аналізуються перспективи і напрями розвитку освіти незалежної української держави; автор обґрунтовує думку, що саме освіта (розум, інтелект) є тим стратегічним пріоритетом, від якого залежить майбутнє. Задля цього сама освіта має змінити власну організаційно-змістовну сутність – вона потребує любові, яка має стати тим принципом, що змінить нинішнє прагматично-байдуже ставлення до учня та школи й утвердить предметно зацікавлене відродження та розвиток освіти. Оновлена освіта підготує гармонійну й креативну особистість, здатну мислити і діяти відповідно до інноваційного типу прогресу, у який вступила нині людська цивілізація.

УДК 37(477)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ВАРТІСТЬ ОСВІТИ

© Андрущенко В., 2019

оловним джерелом фундаментальних проблем і суперечностей, з яким зіткнулось наше суспільство на межі століть, є відсутність належного розуміння природи та сутності процесів, які об'єктивно визріли й розгортаються у світовому просторі і в Україні, а відтак – відсутність ідей, концепцій та програм, які б сформували теоретичну основу виходу України з кризи, у яку втягнула її вітчизняна та світова історія.

«Ідеї правлять світом», – говорили древні філософи майже три тисячі років тому. І не тільки говорили, але й діяли, створювали цивілізації, які до сих пір дивують людство. Ми – люди ХХІ століття – стали більш дорослими за них. Однак питання про те, а чи стали ми розумнішими, залишається відкритим. Особливо для України й українців. Висока історична культура, розумний і працьовитий народ силами обставин на роки, а може й століття виявились відторгнутими від загальноцивілізаційного процесу, опинились на узбіччі історії. Проголошення незалежності відкрило шлях до вороття, повернення українцями свого одвічного статусу як суб'єкта історії. Здавалося б, ще крок і... Між тим, україн-

ське суспільство ввійшло в стадію глибокої (і здається, затяжної) кризи, яка привела до крихкості української держави, розчарованості громадян, поширення бідності, корупції, інших соціальних негативів.

Аналітики називають різні причини такого стану речей. Британський учений-економіст Марк Бойцун у недавню публікованій статті вказує на непослідовність дій перших років після проголошення незалежності України; ізоляцію України від економічних та безпекових блоків Європи; відродження російського імперіалізму; включення України до транснаціональних стратегій, пронизаних боротьбою російського та європейського імперіалізму; всеохопне суперництво між впливом Росії, що посилюється, і американським впливом, що послаблюється (<https://commons.com.ua/uk/prichini-ukrayinskoji-krizi/>).

Не відсторонюючи проведений ученим аналіз, його результати важливі, однак зазначу: вони – вторинні. Як повчають практично всі великі філософи світу, первинною основою, яка (через народження ідей) спонукає до конструктивної дії, є «дух», розум, інтелект. Ідеї правлять світом, підкреслював великий Платон, немає ідей – немає розвитку. Саме в цьому контексті я наголошую: головні причини означеного стану речей у незалежній Україні знаходяться не в матеріальних (економічних, політичних і т.п.) реаліях, хоча хто ж буде заперечувати їх важливість і необхідність вирішення, а в реаліях духовних – у низості (слабкості) духу народу (і конкретної особистості), який не може досягнути історію, піднятися до розуміння суцього, а тим паче – зазірнути (і передбачити) майбутнє. Переконалий, в Україні ми маємо справу саме з браком ідей, відсутністю (або слабкістю) державницького економічного, політичного і соціокультурного мислення, відсутністю належної науки, освіти і культури, які відкривають людині природний і людський (соціальний) світ, формують її розум, почуття і волю, спонукають до творчої дії, вводять у царину свободи.

Колишня імперія, до складу якої Україна входила близько 400 років, постійно пе-

рекривала джерела духовного розвитку українців, обмежувала й нівелювала народження розумних, обґрунтованих, креативних ідей, які висвітлювали шляхи розвитку в напрямі до самостійності, незалежності й свободи. І хоча українці черпали ці ідеї від одвічно потужної, духовно спроможної національної традиції й висували з своїх рядів креативно мислячих соціальних провідників і героїв, брак ідей, концепцій, теорій незалежного розвитку все ж відчувався практично на всіх відтинках історії. Відсутність належного державницького розуму відчувається ще й сьогодні. А це привело до того, що Україна до сих пір коливається між різноспрямованими пріоритетами; провідники та їх радники періодично хапаються за випадковий досвід провідних країн світу, який може бути впровадженням хіба що частково; власне створеної теоретично обґрунтованої, вивченої й зрозумілої моделі практичних дій, які б привели до успіху, не сформовано; розвиток суспільства і держави багато в чому розгортається навмання, методом проб і помилок і безсистемним чином.

Українська людина виявилась заручником майстерно сконструйованих міфів комуністичної доби й не освоїла гуманістичного досвіду просвітництва, на якому виріла висока культура сучасного Західного світу. Дехто буде вважати цю тезу не просто суперечливою, але й хибною. Мовляв, більшовицька цивілізація залучила людину до знань, відкрила сотні університетів, підготувала десятки тисяч розумних і творчих фахівців, які підняли виробництво, здобули перемогу у світовій війні, вийшли у відкритий космос, зрештою, порвали з імперією й проголосили незалежність і т.д., і т.п.

Означені аргументи мають сенс точно такою ж мірою, як і не мають його. Не заперечуючи матеріальні та духовні успіхи, які забезпечувались тодішньою освітою, її (освіту) не варто переоцінювати. Освіта в колишньому СРСР розгорталась не інакше, як система прилучення людини до ідеологічно ангажованих знань, а тому могла забезпечити лише часткові (до того ж про-

пагандистськи перебільшені) успіхи. Загальної ситуації вони не змінювали. «Сліпці, поводити сліпих», обдурюючи непросвітлений народ, наполегливо вели суспільство до прірви. Деінтелектуалізоване радянське суспільство цілком закономірно прямувало до стагнації, занепаду, руйнування. Прогрес, успіх, зростання може забезпечити тільки людина розумна, творча, креативна (див. [1]). На жаль, належного висновку з нашої недалекої історії нинішня Україна не зробила. Молоде українське суспільство до освіти, здається, ставиться з такою ж, як і «при советах», цинічною зневагою. Основним соціальним пріоритетом освіта до сих пір не визнана. Як і в минулі десятиліття, її фінансування здійснюється за залишковим принципом, педагоги та вчені балансують на межі виживання, навчально-наукове обладнання залишається практично на рівні 50-х років минулого століття. Освіта і наука виявились відтиснутими на задвірки життєвого процесу, а відтак – становлення духовно багаті (моральної) розумної, креативної, вільної особистості, яка б мала сміливість користуватись власним розумом і завдяки цьому підняти б виробництво, відродити культуру, ввести Україну у європейський і світовий простір, не забезпечила.

Успіхи, пов'язані із становленням національної системи освіти в останню четверть століття, можуть слугувати лише малою втіхою. Як і раніш, більшість сільських шкіл розміщується у пристосованих приміщеннях; оптимізація мережі закладів освіти (шкіл та університетів) здійснюється вкрай суперечливо і непослідовно; школи потерпають від нестачі комп'ютерного обладнання, елементарних підручників; приниження учителя, здається, вже досягло «лінії неповернення», за якою розпочинається знецінення професії, остаточної втрати її суспільного значення. Суспільство – прості трудівники і його правляча еліта – мають, зрештою, усвідомити, що пріоритетний розвиток освіти є тим наріжним каменем, який визначить зміст, основні напрями і технології розбудови дійсно незалеж-

ної держави, відродження культури, становлення та розвитку добробутного суспільства, утвердження авторитету України як серед власних громадян, так і в міжнародному просторі.

Між тим, українське суспільство все ще знаходиться в полоні теорії вчорашнього дня – славнозвісного марксистського економічного детермінізму, вузькості якого переконливо показала практика розвитку успішних країн світу (див. [2]). Прикро, але факт, переважна більшість керівників високого державного рівня, народних депутатів та їх чисельних помічників, очільників органів місцевого самоврядування й багато вчених, як заклинання, повторюють одне і те ж: відродимо виробництво, створимо робочі місця, ліквідуємо бідність... При цьому вони, здається, не тільки не розуміють, але й не намагаються зрозуміти, що відсторонення від розумної ідеї (творчості інженера, організатора виробничого процесу й креативного мислення простого робітника) до належного успіху не приведе, якості й стабільності виробництва не забезпечить. Зневага до науки, освіти і культури, що як ракова пухлина роз'їдає наше суспільство, успішної модернізації, а тим паче – сталого людського розвитку не забезпечить. Не отримавши належної освіти, не пройшовши своєрідне чистилище просвітництва, не залучивши новосформований розум до життя, ми й надалі будемо випускати продукцію, яка нікому не потрібна; здійснювати «ямковий ремонт» аварійно небезпечних доріг; купатись в екологічно забруднених водоймищах; проживати в енерговитратних квартирах; виїздити на заробітки чи постійне проживання в Європу. Істина є простою: без належної освіти та науки, культури та виховання реальних перспектив молода українська регіональна цивілізація не має.

Що ж таке освіта і яку роль вона відіграє в житті людини і суспільства? Відповідь на це питання лежить далеко не на поверхні. Здавалося б, усе ясно і зрозуміло: освіта долучає людину до знань, формує необхідні компетенції та цінності, забезпечує її фі-

зичне і духовне зростання. Це визначення, між тим, потребує суттєвого доповнення і розширення. Завдання освіти полягає не тільки в тім, щоб долучити дитину до знань чи сформувати в ній необхідні компетенції, а насамперед у тім, щоб **научити її бути людиною**. Фундаментальне призначення освіти полягає в тім, що вона готує людину до життя, вводить її у соціум, формує її як особистість – моральну, духовну, людяну. І тільки за цим виникають знання, компетенції, цінності. Закономірним у цьому контексті є просте питання: кому (і навіть) потрібні знання чи компетенції, якщо людина не сформувала в собі опорних підвалин людяності? Чи спрямує вона свої компетенції для творення добра? Чи не використає вона отримані через освіту знання та розум для безпідставного (злочинного) збагачення, чи не піде задля цього «по трупах», чи не створить зброю масового знищення людей, чи не спричинить еконебезпечну ситуацію? І як будуть почуватись батьки і вчителі, якщо зазначене, не дай Бог, стане реальністю?

Є питання, які не потребують відповіді, вірніше, які несуть відповідь у собі, формують усезагальний єдино істинний висновок, який не підлягає запереченню. У нашому випадку істиною є те, що освіта як основний інститут соціалізації покликана формувати людину у всіх її людинотворчих – фізичних і духовних – характеристиках. А головне, освіта має навчити дитину любити життя, людей як найвищу цивілізаційну цінність, батьків і Батьківщину, поважати культуру народів світу, прагнення до миролюбства, демократичного облаштування світу, взаємному порозумінню і співпраці. Справедливим є й інше: людяність зростає тільки через **любов**, яка спонукає дитину до **віри** (в людину) й формує в ній стійку **надію** на краще. Освіта має навчити людину любити, а отже, вона сама має стати полем любові до дитини, юнацтва, їх батьків і людей світу...

З глибокою внутрішньою тривогою я читаю замітки про знущання деяких учителів з дітей; закриття так званих «не пер-

спективних шкіл»; брудні вуличні туалети, які стали основною причиною захворювання сільських дітей у зимовий період; відсутність необхідного вбрання; нівелювання повноформатної шкільної освіти шляхом непродуманого введення так званого «незалежного тестування» і т.д., і т.п. Далеко не випадково більшість дітей до школи йде з глибокою внутрішньою неохотою, підручниками практично не користується, вчительку зневажає. Любов'ю, повагою, взаємною підтримкою і співробітництвом учнів, учителів і батьків у нашій ситуації навіть не пахне. У більшості шкіл домінує не прикритий прагматизм, зневага одне до одного, крикливий популізм. На питання про те, з якими знаннями, психологією та цінностями залишать школу її випускники, якими громадянами вони увійдуть у самостійне життя, які ідеї запропонують суспільству, відповідь дати не важко.

Ситуація потребує радикального переломлення. Запропонований Міністерством освіти і науки цікавий і перспективний проект «Нова українська школа» є лише першим кроком до її поліпшення. Обличчям до школи має повернутись кожен, як пересічний громадянин, так і найвища посадова особа. Без гасел, пафосної крикливості, які з особливим цинізмом продукуються в період чергової виборчої кампанії. Суспільство має побачити і відчувати школу через призму любові до дитини, турботи про її зростання як гармонійної, креативної особистості, входження в життя як людини і громадянина, який переймається долею народу і держави, відчуває в собі сили і снагу для конструктивних звершень. Як зазначає Маргеріт Лена, «...дієва любов до людини у формі надії розуму є вирішальним антропологічним принципом і рушієм освіти. Саме вона, як невидима рука, дає поштовх тому «всеосяжному освітньому жестові», до якого закликав Тейяр де Шарден і який кожен вірянин, разом із Теаром, вважає таким, що завершує надприродне покликання людини у Богові». Далі авторка цитує наступне висловлювання французького філософі-ідеаліста Техарда Гардіна:

«Через освіту відбувається... тривале сходження душ і сердець, без якого, здається, ми не маємо виходу до рухів Життя. Освітнянин, який безпосередньо відповідає за забезпечення цієї людської однодушності... повинен жити нею постійно і свідомо прагнути її реалізації. Його уроки повинні запалювати інших полум'ям пристрасної віри в об'єктивність та велич людських сподівань» [3, с. 186].

Любов, делегована суспільством учню, студенту, вчителю, має бути предметною. Ознаками цього є належне фінансове (матеріальне загалом) забезпечення школи і вчителя, університету і педагога; від-

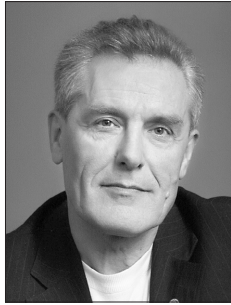
родження поваги до вчителя; створення і реалізація суспільно вивіреної вітчизняної моделі освіти; модернізації змісту (та технологій) освіти відповідно до досягнень вітчизняної й світової культури, науки і практики; забезпеченні високого рівня академічної мобільності в міжнародному освітньо-науковому просторі; утвердження справжньої (а не показової) академічної доброчесності на всіх рівнях організації науки, освіти і практики. Освіта має стати стратегічним – незаперечним безальтернативним суспільним пріоритетом, обрамленим такою ж любов'ю, яку делегують батьки своїй власній дитині.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Харарі Ю.Н.** Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / пер. з англ. Ярослава Лебеденка. 2-ге вид. Харків: КСД, 2018. 544 с.
2. **Фергюсон Ніл.** Цивілізація. Як Захід став успішним / пер. В'ячеслав Циба. Київ: Наш формат, 2017. 488 с.
3. **Маргеріт Лена.** Дух освіти / пер. з фр. Олексія Панича. Київ: Дух і літера, 2015. 344 с.

REFERENCES

1. **Harari Yuval Noah.** Sapiens: A Brief History of Humankind. Harvill Secker, 2014.
2. **Ferguson Niall.** Civilization. The West and the Rest. London: Penguin Books, 2012.
3. **Marguerite Lena.** Spirit of education / per. fr. Oleksiy Panych. Kyiv: Spirit and Letter, 2015. 344 p. (in Ukrainian)

Юрій БОБАЛО

доктор технічних наук, професор,
член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук,
ректор Національного університету
«Львівська політехніка»

Ключові слова: якість вищої освіти, система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, заклади вищої освіти, інформаційні параметри, управлінські впливи, нормативні документи.

На підставі аналізу відхилень інформаційних параметрів про стан складових функцій якості від їх нормативних значень сформовано управлінські впливи, які ліквідують вказані відхилення. У роботі подано механізми реалізації цих управлінських впливів, що дозволило синтезувати замкнуту систему керування по кожній складовій функції якості. Також запропоновано порядок знаходження числового значення функції якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

УДК 378.1

**УПРАВЛІНСЬКІ
ВПЛИВИ
СИСТЕМИ
ВНУТРІШНЬОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ
ОСВІТИ**

© Бобало Ю., 2019

Постановка проблеми. Відомо, що найперспективнішим інструментом формування високої якості підготовки фахівців є впровадження системи внутрішнього забезпечення якості у закладах вищої освіти. Така система, на нашу думку, повинна представлятися у форматі цифрової замкнутої людино-машинної системи, де людині-керівнику належать функції створення, коригування і оптимізації як видів управлінських впливів так і механізмів їх реалізації.

У працях [1; 2] розпочато роботу над створенням такої системи, а саме: подано загальні принципи побудови системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти і знайдено набори інформаційних параметрів, що характеризують стан кожної складової функції якості, а також нормативні їх значення. Наступним кроком необхідно сформулювати базовий набір управлінських впливів і запропонувати способи їх реалізації у вигляді потрібних документів.

Метою даної роботи є подальший розвиток теоретико-методологічних і методико-прикладних засад системи внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти. Наступними завданнями для досягнення поставленої мети є:

1) ідентифікування відхилень інформаційних параметрів від їх нормативних значень для кожної складової функції якості;

2) формування набору управлінських впливів при значеннях інформаційних параметрів відмінних від нормативних значень;

3) розробка нормативних документів (положень, наказів, розпоряджень тощо), які реалізують управлінські впливи;

4) розробка типової структури системи внутрішнього забезпечення якості за i -ю складовою, як системи керування;

5) розробка порядку числової ідентифікації показника функції якості.

Основні результати досліджень. Базуючись на положеннях зазначених у [1; 2] та з урахуванням засад теорії систем, ми доходимо висновку, що система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, як «велика система», може працювати тільки по замкнутому циклу, в протилежному випадку вона буде непрацездатною.

Наведена в роботі [1] векторна функція забезпечення якості $Z = F(G_1, G_2, \dots, G_n)$ відображає процедури, які забезпечують якість вищої освіти, й ідентифікується як множина станів такої системи, які визначаються технологією діяльності ЗВО з перетворення множини входу X у потрібний рівень якості множини виходу Y . Так само множиною станів ідентифікуються і всі складові G_i цієї функції. На першому етапі реалізацію системою внутрішнього забезпечення якості вищої освіти нормативного рівня якості фахівців будемо розглядати як реалізацію потрібних управлінь по кожній складовій функції Z , зважаючи на те, що прийняті сім основних складових функцій якості $G_1 \dots G_7$ є некорельованими і незалежними складовими, які входять адитивно в загальну функцію якості. Тобто ми пропонуємо формувати $n = 7$ функціональних схем, що автономно регулюють показники кожної із семи складових. Отже, для функціонування системи регулювання показників i -ї складової функції якості необхідно:

- проаналізувати процеси і стани, які відносяться до i -ї складової функції якості;

- сформувати на основі цього аналізу набір інформаційних параметрів, які характеризують цю складову;

- ідентифікувати цей набір інформаційних параметрів відповідними значеннями або відповідними рівнями;

- сформувати набір нормативних значень інформаційних параметрів (показників) i -ї складової функції якості;

- визначити розузгодження між значенням інформаційного параметра і його нормативним значенням;

- синтезувати набір управлінських впливів за відповідними розузгодженнями;

- розробити механізми реалізації синтезованих управлінських впливів.

Слід зауважити, що згадані розузгодження знаходяться за формулою

$$\Delta_{i,j} = IP_{i,j} - IP_{i,j}^*, \quad j = 1, 2, \dots, k, \quad (1)$$

де k – кількість інформаційних параметрів i -ї складової функції якості; $IP_{i,j}$ – рівень j -го інформаційного параметра i -ї складової функції якості, $IP_{i,j}^*$ – нормативне значення рівня j -го інформаційного параметра i -ї складової функції якості.

Для прикладу, функціональна схема керування i -ю складовою системою внутрішнього забезпечення якості підготовки фахівців ЗВО наведена на рис. 1.

Наведена схема на рис. 1 ілюструє замкнуту систему регулювання показників G_i -ї складової функції якості. Аналогічні схеми потрібно сформувати і для всіх складових функцій якості. Функції блоків 2, 3, 4, 5 описані й реалізовані в попередніх роботах [1; 2], зокрема результати досліджень роботи [2] стали базою для формування відповідних зворотних зв'язків у згаданій системі за вектором інформаційних параметрів для кожної зі складових функцій якості вищої освіти. Отже, на вхід підсистеми 6 рис. 1 поступає вектор розузгодження $\Delta_{i,j}$, який визначається формулою (1). У підсистемі 5, крім величини $\Delta_{i,j}$, також визначається і його знак, зокрема, якщо $\Delta_{i,j} = 0$, то ніяких управлінських впливів підсистема 6 не видає. У випадку,

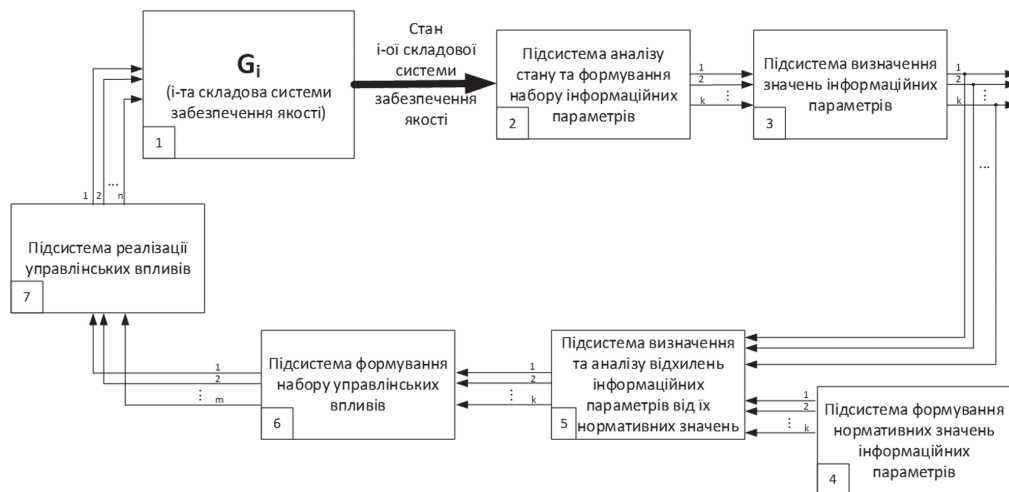

Рис. 1. Функціональна схема керування i -ю складовою системи внутрішнього забезпечення якості

коли $\Delta_{i,j} \neq 0$, то залежно від інформаційного параметра і знаку $\Delta_{i,j} < 0$ чи $\Delta_{i,j} > 0$ приймається рішення про формування і реалізацію управлінського впливу, або може прийматися рішення про корекцію нормативного значення рівня інформаційного параметра.

Тепер для того щоб фактично замкнути систему регулювання рівнів інформаційних параметрів складової G_i функції якості, нам необхідно ще сформулювати набори управлінських впливів (підсистема 6) і розробити механізм їх реалізації через відповідні положення, розпорядження, накази (підсистема 7).

Функціональне наповнення останніх двох підсистем для всіх семи складових

функцій якості $G_1 \dots G_7$ ілюструють дані таблиць 1–7.

Зокрема, на основі вивчення й аналізу процесів складової функції якості «Якість контингенту студентів» у [2] були запропоновані шість індикаторів (інформаційних параметрів), які характеризують стан цієї складової і в таблиці 1 розроблені наступні управлінські впливи та їх реалізація для ліквідації можливих відхилень. Зауважимо, що значна частина управлінських впливів спрямована на формування контингенту вступників (потенційних студентів) ще до вступу в університет, тим самим ми ліквідуємо причину можливих відхилень запропонованих індикаторів, а не реагуємо на наслідки.

Таблиця 1

Формування і реалізація управлінських впливів підсистеми «Якість контингенту студентів»

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{1,1} = IP_{1,1} - IP_{1,1}^* < 0$, відхилення рівня знань вступників на навчання для здобуття ступеня бакалавра ($IP_{1,1}$) від його нормативного значення ($IP_{1,1}^*$).	Утворення підрозділу університету та організування роботи з проведення профорієнтаційної роботи і залучення абітурієнтів ($UB_{1,1/1}$).	Положення про навчально-консультативні центри [3]*. Тимчасове положення про інтелектуальний навчально-науковий центр професійної кар'єрної орієнтації.

* Надалі всі положення і методичні матеріали, на які є посилання в даній статті, наведені в роботах [3–5].

	Формування та реалізація ступеневої освітньої моделі «школа – коледж – університет» (УВ _{1,1/2}).	Положення про Інноваційний навчально-науково-виробничий комплекс «Школа Коледж – Університет – Підприємство» при Національному університеті «Львівська політехніка». Наказ №153-1-10 від 11.10.2010.
	Активізація роботи з учнівською молоддю в Малій технічній академії наук (УВ _{1,1/3}).	Положення про Малу технічну академію наук учнівської молоді.
$\Delta_{1,2} = IP_{1,2} - IP_{1,2}^* < 0$, відхилення рівня прохідного бала ($IP_{1,2}$) від його нормативного значення ($IP_{1,2}^*$).	Коригування коефіцієнтів вагомості предметів ЗНО і атестата в «Правилах прийому до Національного університету "Львівська політехніка"» (УВ _{1,2/1}).	Правила прийому на навчання до Національного університету «Львівська політехніка» ухвалені вченою радою університету, протокол № 50 від 20.12.2018.
$\Delta_{1,3} = IP_{1,3} - IP_{1,3}^* < 0$, відхилення рівня знань студентів першого курсу, які навчаються на першому (бакалаврському) рівні ($IP_{1,3}$), від його нормативного значення ($IP_{1,3}^*$).	Організація додаткових занять з фундаментальної, гуманітарної та соціально-економічної підготовки в університеті (УВ _{1,3/1}).	Наказ № 100-05 від 27.08.2012 «Про проведення додаткових занять з студентами першого курсу ОКР "бакалавр"».
	Диференціація груп і відповідне коригування змісту практичних занять для студентів першого курсу (УВ _{1,3/2}).	Порядок вибору навчальних дисциплін студентами університету. Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм.
	Створення робочих груп з відповідних дисциплін для роботи в методичних комісіях середніх шкіл (УВ _{1,3/3}).	Положення про кафедру університету. Положення про навчально-науковий інститут університету.
$\Delta_{1,4} = IP_{1,4} - IP_{1,4}^* < 0$, відхилення рівня знань вступників на навчання для здобуття ступеня магістра ($IP_{1,4}$) від його нормативного значення ($IP_{1,4}^*$).	Формування, адаптація до магістерських програм та систематичне оновлення банку тестів з урахуванням програм навчання вступників (УВ _{1,4/1}).	Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм в університеті. Методичні рекомендації щодо формування тестових завдань і тестів.
	Урахування додаткових балів до рейтингу студентів при вступі на магістерський рівень підготовки (УВ _{1,4/2}).	Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
$\Delta_{1,5} = IP_{1,5} - IP_{1,5}^* > 0$, відхилення рівня недопущення студентів до семестрового контролю ($IP_{1,5}$) від його нормативного значення ($IP_{1,5}^*$).	Постійний моніторинг навчання студентів протягом семестру з метою виявлення можливого попадання в «зону ризику» (УВ _{1,5/1}). Розроблення і запровадження автоматизованої системи виявлення та діагностики ризиків до початку семестрового контролю (УВ _{1,5/2}).	Положення про організацію та проведення поточного і семестрового контролю результатів навчання студентів. Положення про Центр інформаційного забезпечення. Наказ №433-1-10 від 31.08.2018. Положення про кафедру університету. Положення про навчально-науковий інститут університету.
$\Delta_{1,6} = IP_{1,6} - IP_{1,6}^* > 0$, відхилення рівня відрахування із ЗВО за академічну неуспішність ($IP_{1,6}$) від його нормативного значення ($IP_{1,6}^*$).	Запровадження повторного вивчення дисциплін (УВ _{1,6/1}).	Положення про надання платних освітніх послуг з вивчення студентами модулів (навчальних дисциплін) понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами.

Аналогічно щодо наповнення підсистем 6 і 7 (рис. 1) для складової якості «**Якість освітнього процесу**» ми базувалися на запропонованих у [2] чотирнадцяти індикаторах, які відображають стан цієї складової. На основі відхилень значень цих індикаторів від нормативних сформовано відповідні управлінські впливи і механізми їх реалізування (табл. 2). Наголосимо повно-

ту інформації про стан цієї складової функції якості, яку несуть відхилення значень індикаторів від їх нормативних значень і які охоплюють весь діапазон освітнього процесу від контролю за викладанням й оцінюванням дисциплін, через запровадження новітніх технологій навчання й аж до визначення затребуваності випускників даної спеціальності на ринку праці.

**Формування і реалізація управлінських впливів
підсистеми «Якість освітнього процесу»**

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{2.1} = IP_{2.1} - IP_{2.1}^* < 0$, відхилення рівня засвоєння знань, визначеного за результатами поточного контролю ($IP_{2.1}$) від його нормативного значення ($IP_{2.1}^*$).	Організація та проведення самостійної роботи студентів (VB _{2.1/1}).	Положення про організацію і контроль позааудиторної самостійної роботи студентів.
	Розробка банків тестів для контролю самостійної роботи студентів при вивченні фундаментальних дисциплін (VB _{2.1/2}).	Методичні рекомендації щодо формування тестових завдань і тестів.
	Аналіз результатів поточного контролю і проведення понаднормативних консультацій з фахових і фундаментальних дисциплін (VB _{2.1/3}).	Положення про організацію освітнього процесу в університеті. Положення про організацію та проведення поточного і семестрового контролю результатів навчання студентів.
$\Delta_{2.2} = IP_{2.2} - IP_{2.2}^* < 0$, відхилення рівня засвоєння знань, визначеного за результатами семестрового контролю ($IP_{2.2}$) від його нормативного значення ($IP_{2.2}^*$).	Систематичне коригування екзаменаційних і залікових завдань з урахуванням семестрових контролів (VB _{2.2/1}).	Методичні рекомендації щодо формування тестових завдань і тестів.
	Призначення академічних та іменних стипендій (VB _{2.2/2}).	Положення про стипендійне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів університету.
	Оптимізація графіка проведення семестрового контролю (VB _{2.2/3}).	Положення про організацію освітнього процесу в університеті.
$\Delta_{2.3} = IP_{2.3} - IP_{2.3}^* < 0$, відхилення рівня результативності повторного вивчення дисциплін ($IP_{2.3}$) від його нормативного значення ($IP_{2.3}^*$).	Порядок призначення стипендії в семестрі, коли здійснюється повторне вивчення за умови отримання задовільної оцінки з дисципліни, яка вивчається повторно (VB _{2.3/1}).	Положення про надання платних освітніх послуг з вивчення студентами модулів (навчальних дисциплін) понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами.
	Розроблення програм повторного вивчення дисципліни (VB _{2.3/2}).	Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм.
$\Delta_{2.4} = IP_{2.4} - IP_{2.4}^* < 0$, відхилення рівня залишкових знань ($IP_{2.4}$) від його нормативного значення ($IP_{2.4}^*$).	Розроблення структури комплексних контрольних робіт (ККР) (VB _{2.4/1}).	Положення про оцінювання залишкових знань студентів у формі комплексних контрольних робіт з навчальних дисциплін.
	Запровадження структурних технологій для складання ККР (VB _{2.4/2}).	
	Коригування (у бік збільшення) коефіцієнта врахування ККР у рейтинговій системі (VB _{2.4/3}).	Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
$\Delta_{2.5} = IP_{2.5} - IP_{2.5}^* < 0$, відхилення рівня набутих знань ($IP_{2.5}$) від його нормативного значення ($IP_{2.5}^*$).	Формування на вимогу працедавця інформаційних відомостей про набуття потрібних компетентностей випускників (VB _{2.5/1}).	Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм в університеті. Положення про організацію проведення практики студентів університету.
	Розробка комплексних кваліфікаційних контрольних завдань КККЗ для діагностичного контролю (VB _{2.5/2}).	Положення про оцінювання залишкових знань студентів у формі комплексних контрольних робіт з навчальних дисциплін.
	Урахування результатів КККЗ у конкурсному оцінюванні при вступі на освітній рівень магістра (VB _{2.5/3}).	Регламент формування контингенту студентів для навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» в університеті.
$\Delta_{2.6} = IP_{2.6} - IP_{2.6}^* < 0$, відхилення рівня кваліфікаційних робіт ($IP_{2.6}$) від його нормативного значення ($IP_{2.6}^*$).	Розроблення методики формування змісту кваліфікаційних робіт бакалаврів і магістрів (VB _{2.6/1}).	Положення про атестацію здобувачів вищої освіти та роботу екзаменаційних комісій університету.

	Наповнення університетського репозитарію бакалаврських та магістерських кваліфікаційних робіт та перевірки їх на наявність плагіату (УВ _{2.6/2}).	Наказ № 217-03 від 11.11.2015 «Про систему перевірки наукових та академічних робіт на плагіат». Регламент перевірки кваліфікаційних робіт на академічний плагіат
$\Delta_{2.7} = IP_{2.7} - IP_{2.7}^* < 0$, відхилення рівня результативності у предметних олімпіадах (IP _{2.7}) від його нормативного значення (IP _{2.7} [*]).	Урахування здобутків студентів на предметних олімпіадах (Всеукраїнських та Міжнародних) у рейтинговій оцінці студентів (УВ _{2.7/1}).	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.12.2012 №1410 про затвердження «Положення про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади».
	Проведення тренінгів з командами – учасниками вказаних олімпіад перед поїздкою на олімпіаду (УВ _{2.7/2}).	
	Мотивування студентів призерів олімпіад (УВ _{2.7/3}).	
	Мотивування викладачів, які підготували призерів олімпіад (УВ _{2.7/4}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів університету.
$\Delta_{2.8} = IP_{2.8} - IP_{2.8}^* < 0$, відхилення рівня задоволеності студентів викладанням дисциплін та оцінюванням знань (IP _{2.8}) від його нормативного значення (IP _{2.8} [*]).	Формування етичного кодексу викладача і студента (УВ _{2.8/1}).	Положення про раду з молодіжної політики університету. Правила внутрішнього розпорядку в студентських гуртожитках університету.
	Запровадження практики прийому іспитів принаймні двома викладачами (УВ _{2.8/2}).	Положення про організацію та проведення поточного і семестрового контролю результатів навчання студентів.
	Запровадження практики складання іспитів з використанням комп'ютерних технологій (УВ _{2.8/3}).	
	Запровадження спеціальних тестів, які передбачають перевірку загальних і професійних компетентностей (УВ _{2.8/4}).	Методичні рекомендації щодо формування тестових завдань і тестів.
	Запровадження порівняльного аналізу оцінок за всіма видами контролю при формуванні висновків щодо об'єктивності викладача (УВ _{2.8/5}).	Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів.
$\Delta_{2.9} = IP_{2.9} - IP_{2.9}^* < 0$, відхилення рівня впровадження інноваційних освітніх технологій (IP _{2.9}) від його нормативного значення (IP _{2.9} [*]).	Формування набору проблемних ситуацій з дисциплін, що викладаються (УВ _{2.9/1}).	Наказ № 210-03 від 11 жовтня 2017 року «Про організацію та проведення семінару педагогічних знань у 2017/2018 навчальному році».
	Створення задач з дисциплін для проведення «мозкового штурму» (УВ _{2.9/2}).	
	Проведення тренінгів з використанням новітніх технологій у навчальному процесі (УВ _{2.9/3}).	
	Мотивування викладачів, які запроваджують інноваційні освітні технології при проведенні занять (УВ _{2.9/4}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів університету.

$\Delta_{2,10} = IP_{2,10} - IP_{2,10}^* < 0$, відхилення рівня можливостей інтернаціоналізації для бакалаврів ($IP_{2,10}$) від його нормативного значення ($IP_{2,10}^*$).	Формування або коригування змісту бакалаврських програм для їх реалізації іноземною мовою ($VB_{2,10/1}$).	Положення про організацію викладання навчальних дисциплін іноземними мовами. Положення про захист студентами, курсантами та екстернами університету кваліфікаційних робіт іноземною мовою.
	Запровадження практики обов'язкового вивчення іноземних мов викладачами університету, надання можливості відвідування	Положення про організацію викладання навчальних дисциплін іноземними мовами. Програма розвитку Національного університету
	таких курсів на пільгових умовах у лінгвістичному центрі університету ($VB_{2,10/2}$).	«Львівська політехніка» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету протокол № 35 від 12.10.2010.
$\Delta_{2,11} = IP_{2,11} - IP_{2,11}^* < 0$, відхилення рівня можливостей інтернаціоналізації для магістрів ($IP_{2,11}$) від його нормативного значення ($IP_{2,11}^*$).	Формування або коригування змісту магістерських програм для їх реалізації іноземною мовою ($VB_{2,11/1}$).	Положення про захист студентами, курсантами та екстернами університету кваліфікаційних робіт іноземною мовою.
$\Delta_{2,12} = IP_{2,12} - IP_{2,12}^* < 0$, відхилення рівня кредитної академічної мобільності студентів ($IP_{2,12}$) від його нормативного значення ($IP_{2,12}^*$).	Формування або коригування програм кредитної академічної мобільності студентів ($VB_{2,12/1}$).	Положення про міжнародну академічну мобільність студентів, аспірантів, докторантів, наукових, науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників.
	Оптимізація організаційних схем проведення кредитної академічної мобільності студентів ($VB_{2,12/2}$).	Положення про порядок відбору на навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників університету.
	Проведення тренінгів з реалізації програми кредитної академічної мобільності магістрів ($VB_{2,12/3}$).	
$\Delta_{2,13} = IP_{2,13} - IP_{2,13}^* < 0$, відхилення рівня ступеневої академічної мобільності магістрів ($IP_{2,13}$) від його нормативного значення ($IP_{2,13}^*$).	Запровадження типової структури пояснювальної записки до кваліфікаційної роботи за програмою подвійних дипломів ($VB_{2,13/1}$).	Положення про атестацію здобувачів вищої освіти та роботу екзаменаційних комісій університету.
	Проведення тренінгів з реалізації програм ступеневої академічної мобільності ($VB_{2,13/2}$).	Положення про міжнародну академічну мобільність студентів, аспірантів, докторантів, наукових, науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників.
$\Delta_{2,14} = IP_{2,14} - IP_{2,14}^* < 0$, відхилення рівня затребуваності спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти освітнього рівня «магістр», на ринку праці ($IP_{2,14}$) від його нормативного значення ($IP_{2,14}^*$).	Створення «Банку можливостей для першого працевлаштування» ($VB_{2,14/1}$).	Програма розвитку Національного університету «Львівська політехніка» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол №35 від 12.10.2010. Положення про відділ працевлаштування та зв'язків з виробництвом. Наказ №433-1-10 від 31.08.2018.
	Моніторинг працевлаштування за спеціальністю випускників університету освітнього рівня магістр як в Україні, так і за кордоном ($VB_{2,14/2}$).	
	Створення відділу працевлаштування та зв'язків з виробництвом ($VB_{2,14/3}$).	

Необхідні управлінські впливи і механізми їх реалізації для складової функції якості «Якість науково-дослідної роботи» формуються на основі аналізу відхилень тринадцяти індикаторів [2] від їх нормативних значень (табл. 3). Ці індикатори характеризують основні аспекти науково-дослідної роботи, від забезпечення затребуваності наукових досліджень університету в національному і міжнародному науковому про-

сторі до студентської науково-дослідної роботи і визнання її результатів. Важливо зауважити, що за кожним із інформаційних параметрів $IP_{3,2} - IP_{3,4}$, $IP_{3,8} - IP_{3,12}$, зазначених в таблиці 3, аналогічно до $IP_{3,1}$, здійснюється планування, поточний та підсумковий контроль шляхом проведення щорічних звітів навчально-наукових підрозділів та аналізування їхньої результативності.

**Формування і реалізація управлінських впливів
підсистеми «Якість науково-дослідної роботи»**

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{3,1} = IP_{3,1} - IP_{3,1}^* < 0$, відхилення рівня затребуваності наукових досліджень на національному рівні ($IP_{3,1}$) від його нормативного значення ($IP_{3,1}^*$).	Планування робіт з подання запитів на конкурс фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт у планах роботи кафедр (VB_{3,1/1}).	Програма розвитку Національного університету «Львівська політехніка» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол № 35 від 12.10.2010. Наказ № 255-10 від 10.11.2017 «Про звіт навчально-наукових і наукових підрозділів університету».
	Поточний та підсумковий контроль виконання «Планів роботи кафедр за основними показниками наукової, освітньої діяльності, міжнародної академічної співпраці» (VB_{3,1/2}).	Положення про конкурсний відбір проектів фундаментальних та прикладних досліджень, науково-технічних розробок, що фінансуються за кошти державного бюджету.
	Удосконалення відбору проектів, які за результатами експертного оцінювання отримали найвищу кількість балів (VB_{3,1/3}).	Тимчасове положення про порядок виконання науково-дослідних робіт, які фінансуються з коштів державного бюджету.
	Стимулювання орієнтованості наукових досліджень, які проводяться в Університеті, на вирішення проблем національної економіки (VB_{3,1/4}).	Накази на виконання ухвал вченої ради університету з питань: 1) «Про результати виконання науково-дослідних робіт», наказ №13-2-10 від 31.03.2001, 2) «Про підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів в університеті», наказ №39-10 від 22.03.2016.
	Розгляд та обговорення питань щодо актуальності та результативності науково-дослідних робіт, що виконуються в університеті, на засіданнях вченої ради університету (VB_{3,1/5}).	Формування тематики дисертаційних досліджень здобувачів наукових ступенів за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки України (VB_{3,1/6}).
$\Delta_{3,2} = IP_{3,2} - IP_{3,2}^* < 0$, відхилення рівня інтегрованості ЗВО у міжнародний науковий простір ($IP_{3,2}$) від його нормативного значення ($IP_{3,2}^*$).	Регламент організації академічної мобільності (VB_{3,2/1}).	Положення про академічну мобільність студентів, аспірантів, докторантів, наукових, науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників.
	Матеріальне стимулювання за здобуття закордонних наукових грантів (VB_{3,2/2}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів університету.
	Розгляд та обговорення питань щодо стану міжнародної наукової співпраці, на засіданнях вченої ради університету (VB_{3,2/3}).	Накази на виконання ухвал вченої ради університету з питань «Про результати виконання науково-дослідних робіт та міжнародних грантів, проектів». Наказ №170-1-10 від 03.04.2018. Наказ №218-1-10 від 23.04.2018.
$\Delta_{3,3} = IP_{3,3} - IP_{3,3}^* < 0$, відхилення рівня публікаційної активності науково- педагогічних працівників ($IP_{3,3}$) від його нормативного значення ($IP_{3,3}^*$).	Розгляд та обговорення питань з удосконалення наукового рівня наукових періодичних видань університету та вжиття заходів щодо їх входження у міжнародні НБД Scopus або Web of Science на засіданнях вченої ради університету (VB_{3,3/1}).	Наказ на виконання ухвал вченої ради університету з питань «Про наукові видання Львівської політехніки». Наказ №14-2-10 від 12.04.2017.
	Створення автоматизованої системи наукової звітності ScienceLP (яка включає, зокрема, облік публікацій працівників, навчально-наукових та наукових підрозділів) (VB_{3,3/2}).	Наказ №720-1-10 від 22 листопада 2016 р. «Про удосконалення системи документообігу в університеті».

	Створення автоматизованої системи формування рейтингів публікаційної активності працівників, навчально-наукових та наукових підрозділів (УВ _{3.3/3}).	Наказ по університету №40-2-10 від 25.10.2017 «Про моніторинг наукової публікаційної активності штатних працівників, докторантів та аспірантів».
	Моніторинг (щопіврічний та щорічний) наукової публікаційної активності штатних ННПП, докторантів та аспірантів (УВ _{3.3/4}).	«Методика визначення рейтингу публікаційної активності», затверджена Наказом № 40-2-10 від 25.10.2017 «Про моніторинг наукової публікаційної активності штатних працівників, докторантів та аспірантів університету».
	Формування рейтингів штатних ННПП, докторантів, аспірантів, а також навчально-наукових та наукових підрозділів за індексом наукової публікаційної активності (УВ _{3.3/5}).	
	Статусне мотивування публікаційної активності (УВ _{3.3/6}).	Положення про нагородження відзнаками Національного університету «Львівська політехніка».
	Оприлюднення на офіційному сайті університету переліку працівників, які мають п'ять і більше публікацій у наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних НБД Scopus або Web of Science (УВ _{3.3/7}).	Положення про веб-сайт університету. Постанова Кабміну України від 22.11.2017 №912 «Про затвердження порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу Національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу».
	Матеріальне стимулювання за опублікування наукових статей у наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних НБД Scopus або Web of Science (УВ _{3.3/8});	Програма розвитку Національного університету «Львівська політехніка» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол №35 від 12.10.2010.
	Матеріальне стимулювання за входження наукового журналу університету до міжнародних НБД Scopus або Web of Science (УВ _{3.3/9}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів.
$\Delta_{3.4} = IP_{3.4} - IP_{3.4}^* < 0$, відхилення рівня цитованості наукових статей ЗВО ($IP_{3.4}$) від його нормативного значення ($IP_{3.4}^*$).	Формування рейтингів штатних ННПП, докторантів, аспірантів, навчально-наукових та наукових підрозділів за <i>h</i> -індексом (УВ _{3.4/1}).	Методика визначення рейтингу публікаційної активності», затверджена Наказом № 40-2-10 від 25.10.2017 «Про моніторинг наукової публікаційної активності штатних працівників, докторантів та аспірантів університету».
	Матеріальне стимулювання: - за досягнення працівниками, докторантами, аспірантами <i>h</i> -індекса, що дорівнює 10 і вище (УВ _{3.4/2}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів.
$\Delta_{3.5} = IP_{3.5} - IP_{3.5}^* < 0$, відхилення рівня кількості захищених курсових робіт і курсових проектів з елементами наукового пошуку ($IP_{3.5}$) від його нормативного значення ($IP_{3.5}^*$).	Формування типової структури завдання на курсовий проект (курсону роботу), яке обов'язково має передбачати елементи наукового пошуку (УВ _{3.5/1}).	Методичні рекомендації на виконання курсових робіт і курсових проектів. Методичні рекомендації щодо оцінювання курсових проектів (курсону робіт) з елементами наукового пошуку.
	Запровадження методики оцінювання курсових проектів (курсону робіт) з елементами наукового пошуку (УВ _{3.5/2}).	
$\Delta_{3.6} = IP_{3.6} - IP_{3.6}^* < 0$, відхилення рівня кількості захищених кваліфікаційних бакалаврських робіт з елементами наукового пошуку ($IP_{3.6}$) від його нормативного значення ($IP_{3.6}^*$).	Формування типової структури пояснювальної записки до кваліфікаційних робіт з елементами наукового пошуку (УВ _{3.6/1}).	Положення про атестацію здобувачів вищої освіти та роботу екзаменаційних комісій НУ «Львівська політехніка».
	Запровадження практики формування завдання на бакалаврську кваліфікаційну роботу з акцентуванням можливих результатів наукового пошуку (УВ _{3.6/2}).	Методичні рекомендації щодо формування завдань на бакалаврську кваліфікаційну роботу й оцінювання бакалаврських кваліфікаційних робіт.

$\Delta_{3,7} = IP_{3,7} - IP_{3,7}^* < 0$, відхилення рівня кількості захищених кваліфікаційних магістерських робіт з елементами наукової новизни ($IP_{3,7}$) від його нормативного значення ($IP_{3,7}^*$).	Запровадження практики формування завдання на магістерську кваліфікаційну роботу з акцентуванням можливих наукових результатів роботи ($YB_{3,7/1}$). Формування тематики магістерських кваліфікаційних робіт за напрямками наукових досліджень кафедри ($YB_{3,7/2}$).	Положення про атестацію здобувачів вищої освіти та роботу екзаменаційних комісій. Методичні рекомендації щодо формування завдання на магістерську кваліфікаційну роботу й оцінювання магістерських кваліфікаційних робіт.
$\Delta_{3,8} = IP_{3,8} - IP_{3,8}^* < 0$, відхилення рівня залучення студентів у наукові гуртки, проблемні групи ($IP_{3,8}$) від його нормативного значення ($IP_{3,8}^*$).	Регламентування, планування, організування, контролювання науково-дослідної роботи студентів усіх спеціальностей та форм навчання ($YB_{3,8/1}$).	Положення про науково-дослідну роботу студентів Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 316-1-10 від 11.06.2018.
$\Delta_{3,9} = IP_{3,9} - IP_{3,9}^* < 0$, відхилення рівня залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт ($IP_{3,9}$) від його нормативного значення ($IP_{3,9}^*$).	Нарахування додаткових балів за участь у науково-дослідній роботі при визначенні рейтингу успішності студента, призначенні академічної стипендії та отриманні диплома з відзнакою ($YB_{3,9/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів. Положення про організацію освітнього процесу. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
$\Delta_{3,10} = IP_{3,10} - IP_{3,10}^* < 0$, відхилення рівня публікаційної активності студентів у виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus і Web of Science ($IP_{3,10}$) від його нормативного значення ($IP_{3,10}^*$).	Нарахування додаткових балів за участь у науково-дослідній роботі (зокрема, за опублікування наукових праць у виданнях, що входять у НБД Scopus і Web of Science) при визначенні рейтингу успішності студента, призначенні академічної стипендії та отриманні диплома з відзнакою ($YB_{3,10/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів. Положення про організацію освітнього процесу.
$\Delta_{3,11} = IP_{3,11} - IP_{3,11}^* < 0$, відхилення рівня публікаційної активності студентів у фахових виданнях ($IP_{3,11}$) від його нормативного значення ($IP_{3,11}^*$).	Нарахування додаткових балів за участь у науково-дослідній роботі (зокрема, за опублікування статей, матеріалів та тез конференцій) при визначенні рейтингу успішності студента, призначенні академічної стипендії та отриманні диплома з відзнакою ($YB_{3,11/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів. Положення про організацію освітнього процесу. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
$\Delta_{3,12} = IP_{3,12} - IP_{3,12}^* < 0$, відхилення рівня залучення студентів до винахідницької діяльності ($IP_{3,12}$) від його нормативного значення ($IP_{3,12}^*$).	Нарахування додаткових балів за участь у науково-дослідній роботі (зокрема, у винахідницькій роботі) при визначенні рейтингу успішності студента, призначенні академічної стипендії та отриманні диплома з відзнакою ($YB_{3,12/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів. Положення про організацію освітнього процесу. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
$\Delta_{3,13} = IP_{3,13} - IP_{3,13}^* < 0$, відхилення рівня результативності наукової роботи студентів ($IP_{3,13}$) від його нормативного значення ($IP_{3,13}^*$).	Нарахування додаткових балів за результативність у науково-дослідній роботі при визначенні рейтингу успішності студента, призначенні академічної стипендії та отриманні диплома з відзнакою ($YB_{3,13/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів. Положення про організацію освітнього процесу. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів.
	Проведення Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей в університеті ($YB_{3,13/2}$).	Наказ МОН України від 18.04.2012 №605 «Про затвердження положення про Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей».
	Статусне мотивування наукової активності ($YB_{3,13/3}$).	Положення про нагородження відзнаками Національного університету «Львівська політехніка».

Відхилення значень п'ятнадцяти індикаторів від нормативних складової функції якості «Якість кадрового забезпечення» стали основою для створення управлінських впливів і механізмів їх реалізації (табл. 4). При формуванні управлінських впливів за цією складовою функції якості ми виходили

з положення про те, що важливим аспектом, як це підкреслено в [1], функціонування системи забезпечення якості підготовки фахівців є використання як мотиваційних механізмів, так і механізмів, які стимулюють відповідальність працівників, а також механізмів застосування штрафних санкцій.

Таблиця 4

Формування і реалізація управлінських впливів підсистеми «Якість кадрового забезпечення»

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{4.1} = IP_{4.1} - IP_{4.1}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення науковими та науково-педагогічними працівниками з найвищою кваліфікацією ($IP_{4.1}$) від його нормативного значення ($IP_{4.1}^*$).	Розроблення програми університету з підготовки кадрів найвищої кваліфікації ($VB_{4.1/1}$).	Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.
	Запровадження системи прямого взаємозв'язку між результатами в науковій діяльності з обсягом навчального навантаження ($VB_{4.1/2}$).	Наказ про затвердження політики університету у сфері якості та його організаційної структури №233-1-10 від 27.07.18.
	Започаткування та проведення освітньої діяльності за третім рівнем ($VB_{4.1/3}$).	Наказ «Про затвердження цілей у сфері якості Національного університету на 2018 рік» №235-1-10 від 27.04.2018.
	Забезпечення всіх освітніх програм третього рівня спеціалізованими вченими радами університету ($VB_{4.1/4}$).	«Положення про спеціалізовану вчену раду», яке затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України №1059 від 14.09.2011 із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 270 від 12.03.2012.
$\Delta_{4.2} = IP_{4.2} - IP_{4.2}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення науково-педагогічними працівниками – молодими вченими з найвищою кваліфікацією ($IP_{4.2}$) від його нормативного значення ($IP_{4.2}^*$).	Управлінські впливи $VB_{4.2/1-4}$ є аналогічними до впливів $VB_{4.1/1-4}$.	Відповідно механізми реалізації цих управлінських впливів також відповідають механізмам реалізації $VB_{4.1/1-4}$.
$\Delta_{4.3} = IP_{4.3} - IP_{4.3}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення науковими і науково-педагогічними працівниками, що беруть участь у підготовці наукових кадрів ($IP_{4.3}$), від його нормативного значення ($IP_{4.3}^*$).	Проведення моніторингу наукових і науково-педагогічних працівників університету щодо їх участі в підготовці наукових кадрів за весь час роботи в університеті ($VB_{4.3/1}$).	Положення про конкурсний відбір претендентів на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників. Контракт з працівником. Постанова Кабміну України від 22.11.2017 № 912 «Про затвердження порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу Національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу».
$\Delta_{4.4} = IP_{4.4} - IP_{4.4}^* < 0$, відхилення рівня залучення наукових і науково-педагогічних працівників з іноземним громадянством ($IP_{4.4}$) від його нормативного значення ($IP_{4.4}^*$).	Програма залучення іноземних наукових і науково-педагогічних працівників для підготовки конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, що володіє передовими технологіями ($VB_{4.4/1}$).	Положення про академічну мобільність науково-педагогічних і наукових працівників. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. Затверджено Постановою Кабміну України від 12.8.2015 № 579.

$\Delta_{4.5} = IP_{4.5} - IP_{4.5}^* < 0$, відхилення рівня відповідності науково-педагогічних працівників вимогам Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності на першому рівні вищої освіти ($IP_{4.5}$) від його нормативного значення ($IP_{4.5}^*$).	Зaproвадження річних індивідуальних планів викладачів із запланованим виконанням не менше чотирьох видів та результатів з перших 14-ти абзаців пункту 30 Ліцензійних умов 2018 р. (YB _{4.5/1}).	Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності в редакції Постанови Кабмін у Україні № 347 від 10.05.2018. Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів.
	Рейтингування кафедр і викладачів університету (YB _{4.5/2}).	Положення про визначення рейтингу кафедр університету. Затвержено Наказом 620-1-10 від 12.11.2018.
$\Delta_{4.6} = IP_{4.6} - IP_{4.6}^* < 0$, відхилення рівня відповідності науково-педагогічних працівників вимогам Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності на другому рівні вищої освіти ($IP_{4.6}$) від його нормативного значення ($IP_{4.6}^*$).	Зaproвадження річних індивідуальних планів викладачів із запланованим виконанням не менше семи видів та результатів з перших 14-ти абзаців Ліцензійних умов 2018 р. (YB _{4.6/1}).	Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності в редакції Постанови Кабміну України № 347 від 10.05.2018.
	Управлінський вплив YB _{4.6/2} є аналогічним до управлінського впливу YB _{4.5/2} .	Відповідно механізм його реалізації відповідає механізму реалізації YB _{4.5/2} .
$\Delta_{4.7} = IP_{4.7} - IP_{4.7}^* < 0$, відхилення рівня відповідності науково-педагогічних працівників, що обіймають посади професорів, вимогам конкурсу на заміщення посади професора ($IP_{4.7}$) від його нормативного значення ($IP_{4.7}^*$).	Внесення в контракт пунктів виконання вимог конкурсу на заміщення посади професора протягом перших двох років дії контракту, якщо при подачі документів таких невиконаних вимог було не більше двох (YB _{4.7/1}).	Положення про конкурсний відбір претендентів на заміщення посад науково-педагогічних працівників. Контракт з працівником. Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів.
	Урахування показників рейтингів викладачів при обранні на посаду за конкурсом (YB _{4.7/2}).	
	Дострокове розірвання контракту з викладачем, якщо він не виконує умов контракту (YB _{4.7/3}).	Кодекс законів про працю України (зі змінами) Ст. 40 п. 3, Ст. 41.
$\Delta_{4.8} = IP_{4.8} - IP_{4.8}^* < 0$, відхилення рівня відповідності науково-педагогічних працівників, що обіймають посади доцентів, вимогам конкурсу на заміщення посади доцента ($IP_{4.8}$) від його нормативного значення ($IP_{4.8}^*$).	Внесення в контракт пунктів виконання вимог конкурсу на заміщення посади доцента протягом першого року дії контракту, якщо при подачі документів таких невиконаних вимог було не більше двох (YB _{4.8/1}).	Положення про конкурсний відбір претендентів на заміщення посад науково-педагогічних працівників. Контракт з працівником.
	Управлінські впливи YB _{4.8/2} і YB _{4.8/3} є аналогічними до YB _{4.7/2} і YB _{4.7/3} .	Відповідно механізми їх реалізації також відповідають механізмам реалізації YB _{4.7/2} і YB _{4.7/3} .
$\Delta_{4.9} = IP_{4.9} - IP_{4.9}^* < 0$, відхилення рівня національного визнання наукових здобутків наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів і аспірантів ($IP_{4.9}$) від його нормативного значення ($IP_{4.9}^*$).	Зменшення навантаження на 15 % за подання матеріалів на премії Президента, Верховної Ради і Кабміну на рік подання (YB _{4.9/1}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів. Контракт з працівником.
	Зменшення навантаження на 25 % за отримання премії Президента, Верховної Ради і Кабміну на рік отримання премії (YB _{4.9/2}).	
	Надання додаткових переваг таким викладачам при конкурсному відборі на посаду (YB _{4.9/3}).	Положення про конкурсний відбір претендентів на заміщення посад науково-педагогічних працівників. Контракт з працівником.

$\Delta_{4.10} = IP_{4.10} - IP_{4.10}^* < 0$, відхилення рівня наукової публікаційної активності наукових і науково-педагогічних працівників ($IP_{4.10}$) від його нормативного значення ($IP_{4.10}^*$).	Забезпечення можливості набрання викладачами відповідної кількості балів за публікації (VB _{4.10/1}).	Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів.
	Забезпечення відповідності змісту і наукового рівня журналів, які видаються в університеті, вимогам науково-методичних баз Scopus і Web of Science (VB _{4.10/2}).	Наказ Міністерства освіти і науки України № 32 від 15.01.2018 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».
$\Delta_{4.11} = IP_{4.11} - IP_{4.11}^* < 0$, відхилення рівня навчально-методичної результативності науково-педагогічних працівників ($IP_{4.11}$) від його нормативного значення ($IP_{4.11}^*$).	Формування плану видання підручників, навчальних посібників, які написані з урахуванням наукових досліджень виконаних авторами (VB _{4.11/1}).	Положення про порядок планування та видання підручників і навчальних посібників у видавництві університету. Положення про електронні навчальні видання Львівської політехніки.
$\Delta_{4.12} = IP_{4.12} - IP_{4.12}^* < 0$, відхилення рівня результативності керівництва науковою роботою студентів ($IP_{4.12}$) від його нормативного значення ($IP_{4.12}^*$).	Управлінський вплив VB _{4.12/1} повторює управлінський вплив VB _{3.8/1} .	Відповідно механізм його реалізації відповідає механізму реалізації VB _{3.8/1} .
	Надання додаткових переваг керівникам студентських наукових робіт – дипломантів Всеукраїнських і університетських конкурсів при конкурсному відборі на посаду (VB _{4.12/2}).	Положення про конкурсний відбір претендентів на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників
	Матеріальне стимулювання керівників науково-дослідної роботи студентів (VB _{4.12/3}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів університету.
$\Delta_{4.13} = IP_{4.13} - IP_{4.13}^* < 0$, відхилення рівня внутрішньої академічної мобільності науково-педагогічних працівників ($IP_{4.13}$) від його нормативного значення ($IP_{4.13}^*$).	Формування комплексної програми стажування та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників (VB _{4.13/1}).	Положення про підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників університету. Положення про навчання на курсах підвищення кваліфікації в Національному університеті «Львівська політехніка».
	Формування бази даних про місця стажування та підвищення кваліфікації (VB _{4.13/2}).	
$\Delta_{4.14} = IP_{4.14} - IP_{4.14}^* < 0$, відхилення рівня зовнішньої академічної мобільності науково-педагогічних працівників ($IP_{4.14}$) від його нормативного значення ($IP_{4.14}^*$).	Удосконалення роботи міжнародного освітнього центру університету щодо інформування про міжнародні програми обміну і стажувань (VB _{4.14/1}).	Положення про міжнародну академічну мобільність студентів, аспірантів, докторантів, наукових, науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників. Положення про підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників університету.
	Оптимізація схем обміну і стажування науково-педагогічних працівників у закордонних університетах (VB _{4.14/2}).	
$\Delta_{4.15} = IP_{4.15} - IP_{4.15}^* < 0$, відхилення рівня участі науково-педагогічних працівників найвищої кваліфікації в роботі спеціалізованих Вчених рад ($IP_{4.15}$) від його нормативного значення ($IP_{4.15}^*$).	Забезпечення відповідності показників діяльності працівників університету вимогам до членів спеціалізованих учених рад (VB _{4.15/1}).	«Положення про спеціалізовану вчену раду». Накази МОН України № 1059 від 14.09.2011 і № 270 від 12.03.2012. Комплексна програма підготовки здобувачів наукових ступенів на 2017–2021рр., затверджена вченою радою університету «Львівська політехніка». Протокол № 28 від 22.11.2016.

Джерелами формування спеціального фонду бюджету університету є надання платних послуг відповідно до переліку, визначеного Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності». До них належать, зокрема: підготовка понад державне замовлення в межах ліцензійного обсягу; навчання студентів для здобуття другої вищої освіти; підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації кадрів, навчання для здобуття післядипломної освіти понад

державне замовлення в межах ліцензійного обсягу тощо (у сфері освітньої діяльності), проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних, пошукових та проектно-пошукових робіт; проектування, розроблення та виготовлення експериментальних зразків і дослідних партій матеріалів, речових, приладів, обладнання тощо (у сфері наукової та науково-технічної діяльності), а також інші види послуг у сфері міжнародної діяльності, у сфері фізичної культури та спорту). Управлінські впливи і їх реалізація по складовій функції якості «Якість фінансового забезпечення» ілюструє табл. 5.

Таблиця 5

Формування і реалізація управлінських впливів підсистеми «Якість фінансового забезпечення»

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{5.1} = IP_{5.1} - IP_{5.1}^* < 0$, відхилення рівня надходжень до спеціального фонду за надання платних освітніх послуг ($IP_{5.1}$) від його нормативного значення ($IP_{5.1}^*$).	Формування спеціального фонду бюджету університету за надання платних послуг ($VB_{5.1/1}$).	Положення про надання платних освітніх послуг з вивчення студентами навчальних дисциплін понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами.
	Проведення профорієнтаційної роботи ($VB_{5.1/2}$).	Тимчасове положення про інтелектуальний навчально-науковий центр професійної кар'єрної орієнтації.
	Мотивування наукових, науково-педагогічних працівників ($VB_{5.1/3}$).	«Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ». Наказ МОН України від 26.09.2005 № 557 зі змінами і доповненнями.
$\Delta_{5.2} = IP_{5.2} - IP_{5.2}^* < 0$, відхилення рівня обсягу спеціального фонду ЗВО ($IP_{5.2}$) від його нормативного значення ($IP_{5.2}^*$).	Удосконалення процедури укладання та організаційного супроводу виконання госпдоговірних НДР ($VB_{5.2/1}$).	Положення про науково-дослідну частину Національного університету «Львівська політехніка».
	Стимулювання практичної орієнтованості наукових досліджень, які проводяться в університеті. Створення умов для комерціалізації наукових розробок, які мають прикладне значення ($VB_{5.2/2}$).	Положення про конкурс науково-технічних проектів Національного університету «Львівська політехніка».
$\Delta_{5.3} = IP_{5.3} - IP_{5.3}^* < 0$, відхилення рівня фінансування наукових досліджень та розробок ($IP_{5.3}$) від його нормативного значення ($IP_{5.3}^*$).	Удосконалення відбору проектів, які за результатами експертного оцінювання отримали найвищу кількість балів ($VB_{5.3/1}$).	Положення про проведення конкурсного відбору проектів фундаментальних та прикладних досліджень, науково-технічних розробок, що фінансуються за кошти державного бюджету.

	Створення умов для підвищення наукової активності ННПП, зокрема:	
	- забезпечення доступу ННПП університету до наукометричних баз даних Scopus, Web of Science (VB _{5.3/2});	Подання до МОН України щорічних заявок для участі в конкурсі на доступ до наукометричних баз даних Scopus, Web of Science.
	- забезпечення умов для академічної мобільності наукових та науково-педагогічних працівників (VB _{5.3/3});	Положення про академічну мобільність студентів, аспірантів, докторантів, наукових, науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників.
	- матеріальне стимулювання опублікування статей у наукометричних базах Scopus, Web of Science, підвищення <i>h</i> -індекса, отримання міжнародних грантів (VB _{5.3/4}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів Національного університету «Львівська політехніка».
$\Delta_{5.4} = IP_{5.4} - IP_{5.4}^* < 0$, відхилення рівня фінансового забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури (IP _{5.4}) від його нормативного значення (IP _{5.4} [*]).	Формування централізованого фонду університету та використання коштів на підставі кошторисів, розглянутих та затверджених вченою радою університету для кожного структурного підрозділу за статтями видатків (VB _{5.4/1}).	Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка». Положення про облікову політику Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 305-1-10 від 12.05.2017.
$\Delta_{5.5} = IP_{5.5} - IP_{5.5}^* < 0$, відхилення рівня витрат на закупівлю інформаційних ресурсів (IP _{5.5}) від його нормативного значення (IP _{5.5} [*]).	Формування централізованого фонду університету та використання коштів на підставі кошторисів, розглянутих та затверджених вченою радою університету для кожного структурного підрозділу за статтями видатків (VB _{5.5/1}).	Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка». Положення про облікову політику Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 305-1-10 від 12.05.2017.
$\Delta_{5.6} = IP_{5.6} - IP_{5.6}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення розвитку навчально-лабораторної бази (IP _{5.6}) від його нормативного значення (IP _{5.6} [*]).	Формування централізованого фонду університету та використання коштів на підставі кошторисів, розглянутих та затверджених вченою радою університету для кожного структурного підрозділу за статтями видатків (VB _{5.6/1}).	«Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка». Положення про облікову політику Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 305-1-10 від 12.05.2017.
$\Delta_{5.7} = IP_{5.7} - IP_{5.7}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення розвитку науково-приладної бази (IP _{5.7}) від його нормативного значення (IP _{5.7} [*]).	Формування фонду науково-технічного та соціального розвитку наукових підрозділів (VB _{5.7/1}).	Положення про облікову політику Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 305-1-10 від 12.05.2017р.
	Спрямування частини коштів ендаумента на забезпечення матеріально-технічної бази наукових підрозділів і наукових груп (VB _{5.7/2}).	Статут неприбуткової організації «Благодійний фонд розвитку Львівської політехніки». Код ЄДРПОУ № 25549684.
	Щорічне коригування розміру цих відрхувань науково-технічною радою університету (VB _{5.7/3}).	Положення про науково-технічну раду Національного університету «Львівська політехніка».
	Планування видатків на закупівлю обладнання при формуванні кошторисів держбюджетних НДР (VB _{5.7/4}).	Положення про науково-технічну раду Національного університету «Львівська політехніка».
	Планування капітальних видатків на закупівлю обладнання при формуванні проекту бюджету університету на наступний рік (VB _{5.7/5}).	«Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка».
	Преміювання наукових і науково-педагогічних працівників за удосконалення матеріально-технічної бази через залучення спонсорських коштів (VB _{5.7/6}).	Положення про матеріальне заохочення науково-педагогічних, педагогічних, наукових та інженерно-технічних працівників і докторантів Національного університету «Львівська політехніка».

$\Delta_{5,8} = IP_{5,8} - IP_{5,8}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення розвитку соціальної інфраструктури ($IP_{5,8}$) від його нормативного значення ($IP_{5,8}^*$).	Формування централізованого фонду університету та використання коштів для розвитку соціальної інфраструктури на підставі кошторисів, розглянутих та затверджених вченою радою університету для кожного структурного підрозділу ($VB_{5,8/1}$).	«Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка». Положення про облікову політику Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом 305-1-10 від 12.05.2017.
$\Delta_{5,9} = IP_{5,9} - IP_{5,9}^* < 0$, відхилення рівня соціального захисту учасників освітнього процесу ($IP_{5,9}$) від його нормативного значення ($IP_{5,9}^*$).	Розроблення та впровадження порядку призначення та виплати матеріальних допомог студентам, аспірантам і докторантам ($VB_{5,9/1}$).	Положення про стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів, докторантів Національного університету «Львівська політехніка». Затверджено Наказом ректора Національного університету «Львівська політехніка» №533-1-10 від 08.10.2018.
	Створення умов для навчання за окремими спеціальностями для студентів з особливими потребами ($VB_{5,9/2}$).	Наказ № 94-10 від 06.07.2012 про затвердження положення «Про ресурсний центр освітніх інформаційних технологій для осіб з особливими потребами».

Складаюча функції якості «Якість інформаційного забезпечення» ідентифікується такими вісьмома інформаційними параметрами й у функції відхилення їх значень від нормативних формуються відповідні управлінські впливи і механізми їх реалізації (табл. 6). Ці управлінські впливи за-

безпечують потрібний рівень всього спектру інформаційно- комп'ютерної діяльності викладачів і студентів університету – від росту активності користувачів віртуального навчального середовища до неперервного оновлення ліцензій для навчальних і наукових цілей.

Таблиця 6

Формування і реалізація управлінських впливів підсистеми «Якість інформаційного забезпечення»

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{6,1} = IP_{6,1} - IP_{6,1}^* < 0$, відхилення рівня представлення основної (обов'язкової) інформації про університет на офіційному веб-сайті ($IP_{6,1}$) від його нормативного значення ($IP_{6,1}^*$).	Удосконалення та постійна актуалізація веб-сайту університету ($VB_{6,1/1}$).	Положення про веб-сайт університету. Наказ 3269-1-03 від 25.04.17 «Про виконання програми інформатизації діяльності Львівської політехніки».
$\Delta_{6,2} = IP_{6,2} - IP_{6,2}^* < 0$, відхилення рівня активності викладачів і студентів у віртуальному навчальному середовищі протягом року ($IP_{6,2}$) від його нормативного значення ($IP_{6,2}^*$).	Забезпечення позитивної динаміки росту регулярної активності користувачів у ВНС протягом навчального року ($VB_{6,2/1}$).	Положення про організацію і контроль позааудиторної самостійної роботи студентів.
	Організація доступу працівників і студентів університету до наукових електронних ресурсів та електронних баз даних Web of Science та Scopus ($VB_{6,2/2}$).	Наказ №118-1-10 від 12.03.18 «Про організування моніторингу проведення самостійної роботи студентів з використанням технологій електронного навчання».
$\Delta_{6,3} = IP_{6,3} - IP_{6,3}^* < 0$, відхилення рівня наповнення навчальних дисциплін у віртуальному навчальному середовищі ($IP_{6,3}$) від його нормативного значення ($IP_{6,3}^*$).	Сертифікація методичного забезпечення, представленого у ВНС, що охоплює всі дисципліни, які викладаються протягом року ($VB_{6,3/1}$).	Положення про електронні навчальні видання Львівської політехніки. Наказ №58-1-10 від 07.02.18 «Про впровадження технологій дистанційного навчання».
	Удосконалення процедури подання кандидатур на здобуття вчених звань ($VB_{6,3/2}$).	«Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка».

$\Delta_{6.4} = IP_{6.4} - IP_{6.4}^* < 0$, відхилення рівня використання академічних ліцензій операційних систем викладачами ($IP_{6.4}$) від його нормативного значення ($IP_{6.4}^*$).	Оновлення ліцензії для наукових, науково-педагогічних працівників і адміністративних працівників ($VB_{6.4/1}$).	Ухвала вченої ради університету від 28.12.2010 Про стан упровадження та використання ліцензійного програмного забезпечення у Львівській політехніці. Наказ № 269-1-03 від 25.04.17 Про виконання програми інформатизації діяльності університету «Львівська політехніка». Наказ №276-1-10 від 22.05.18 Про політику інформаційної безпеки у Львівській політехніці.
$\Delta_{6.5} = IP_{6.5} - IP_{6.5}^* < 0$, відхилення рівня використання академічних ліцензій операційних систем студентами ($IP_{6.5}$) від його нормативного значення ($IP_{6.5}^*$).	Оновлення ліцензій для навчальних цілей при реєстрації нових студентів ($VB_{6.5/1}$).	Наказ №340-1-10 від 25.06.14р. Про використання програмного забезпечення університету.
$\Delta_{6.6} = IP_{6.6} - IP_{6.6}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення студентів доступом до інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури ($IP_{6.6}$) від його нормативного значення ($IP_{6.6}^*$).	Удосконалення та розвиток структури та ядра мережі для забезпечення вимог користувачів ($VB_{6.6/1}$).	Наказ № 269-1-03 від 25.04.17 Про виконання програми інформатизації діяльності Національного університету «Львівська політехніка». Наказ № 276-1-10 від 22.05.18 Про політику інформаційної безпеки у Національному університеті «Львівська політехніка».
$\Delta_{6.7} = IP_{6.7} - IP_{6.7}^* < 0$, відхилення рівня книгозабезпечення навчальною літературою ($IP_{6.7}$) від його нормативного значення ($IP_{6.7}^*$).	Неперервне оновлення книжкового фонду навчальної літератури в читальних залах бібліотек ($VB_{6.7/1}$).	Положення про науково-технічну бібліотеку університету. Ухвала вченої ради університету від 27.03.2018 Про стан та перспективи розвитку науково-технічної бібліотеки.
$\Delta_{6.8} = IP_{6.8} - IP_{6.8}^* < 0$, відхилення рівня збільшення кількості електронних баз даних ($IP_{6.8}$) від його нормативного значення ($IP_{6.8}^*$).	Неперервне передплатування електронних баз даних ($VB_{6.8/1}$).	Ухвала вченої ради університету від 24.03.2015 Про стан і перспективи розвитку електронного архіву університету. Програма розвитку Національного університету «Львівська політехніка» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол № 35 від 12.10.2010.

Формування управлінських впливів і механізмів їх реалізації для складової функції якості «Якість матеріально-технічного забезпечення» будемо здійснювати, аналізуючи розузгодження між вісьмома інформаційними параметрами [2] і їх

нормативними значеннями. Основний акцент пропонується на залученні коштів і обладнання провідних світових фірм для суттєвої модернізації лабораторних практикумів університету.

Таблиця 7

**Формування і реалізація управлінських впливів підсистеми
«Якість матеріально-технічного забезпечення»**

Відхилення інформаційного параметра	Сутність управлінського впливу при значенні інформаційного параметра, відмінному від нормативного	Назва нормативного документа Національного університету «Львівська політехніка», який реалізує управлінський вплив
$\Delta_{7.1} = IP_{7.1} - IP_{7.1}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення освітнього процесу навчальними площами ($IP_{7.1}$) від його нормативного значення ($IP_{7.1}^*$).	Моніторинг навчальних площ і площ наукових лабораторій для запровадження інноваційних технологій навчання та наукових досліджень ($VB_{7.1/1}$).	Положення про бізнес-інноваційний центр. Наказ №5-2-10 від 01.02.2017 Про затвердження Положення про бізнес-інноваційний центр.

$\Delta_{7.2} = IP_{7.2} - IP_{7.2}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення сучасними навчально-науковими лабораторіями та центрами ($IP_{7.2}$) від його нормативного значення ($IP_{7.2}^*$).	Створення комплексних планів модернізації лабораторних практикумів ($VB_{7.2/1}$).	Положення про визначення рейтингу кафедр університету. Затверджено Наказом 620-1-10 від 12.11.2018. Положення про науково-дослідну частину. Програма розвитку НУ «ЛП» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол № 35 від 12.10.2010.
	Укладання договорів з іноземними та вітчизняними фірмами про безкоштовне передання університету сучасного обладнання для навчального процесу і наукових досліджень ($VB_{7.2/2}$).	
$\Delta_{7.3} = IP_{7.3} - IP_{7.3}^* < 0$, відхилення рівня забезпеченості лекційних аудиторій мультимедійною технікою ($IP_{7.3}$) від його нормативного значення ($IP_{7.3}^*$).	Залучення грантових коштів до розвитку матеріально-технічної бази університету ($VB_{7.3/1}$).	Статут громадської організації «Асоціація випускників університету». Положення про визначення рейтингу кафедр університету. Затверджено Наказом 620-1-10 від 12.11.2018. Програма розвитку НУ «ЛП» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол № 35 від 12.10.2010.
	Залучення потенційних роботодавців до створення матеріально-технічної бази університету ($VB_{7.3/2}$).	
	Створення бюджетної комісії у складі вченої ради університету ($VB_{7.3/3}$).	«Регламент роботи вченої ради Національного університету «Львівська політехніка».
$\Delta_{7.4} = IP_{7.4} - IP_{7.4}^* < 0$, відхилення рівня відповідності засобів виміральної техніки та випробувального обладнання вимогам технічних регламентів ($IP_{7.4}$) від його нормативного значення ($IP_{7.4}^*$).	Щорічна верифікація засобів виміральної техніки та випробувального обладнання ($VB_{7.4/1}$).	Технічний регламент законодавчого регулювання засобів виміральної техніки. Постанова Кабміну України від 13.01.2016 № 94.
$\Delta_{7.5} IP_{7.5} - IP_{7.5}^* < 0$, відхилення рівня оновлення комп'ютерів ($IP_{7.5}$) від його нормативного значення ($IP_{7.5}^*$).	Управлінські впливи $VB_{7.5/1-4}$ є аналогічними до управлінських впливів $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.	Відповідно механізми реалізації $VB_{7.5/1-4}$ також відповідають механізмам реалізації $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.
$\Delta_{7.6} = IP_{7.6} - IP_{7.6}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення викладачів комп'ютерами ($IP_{7.6}$) від його нормативного значення ($IP_{7.6}^*$).	Управлінські впливи $VB_{7.6/1-4}$ є аналогічними до управлінських впливів $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.	Відповідно механізми реалізації $VB_{7.6/1-4}$ також відповідають механізмам реалізації $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.
$\Delta_{7.7} = IP_{7.7} - IP_{7.7}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення студентів комп'ютерами ($IP_{7.7}$) від його нормативного значення ($IP_{7.7}^*$).	Управлінські впливи $VB_{7.7/1-4}$ є аналогічними до управлінських впливів $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.	Відповідно механізми реалізації $VB_{7.7/1-4}$ також відповідають механізмам реалізації $VB_{7.2/2}$; $VB_{7.3/1}$; $VB_{7.3/2}$; $VB_{7.3/3}$.
$\Delta_{7.8} = IP_{7.8} - IP_{7.8}^* < 0$, відхилення рівня забезпечення посадковими місцями у читальних залах бібліотек ($IP_{7.8}$) від його нормативного значення ($IP_{7.8}^*$).	Створення автоматизованих робочих місць для користувачів бібліотеки ($VB_{7.8/1}$).	Положення про науково-технічну бібліотеку університету. Програма розвитку НУ «ЛП» на період до 2020 року. Схвалено вченою радою університету, протокол № 35 від 12.10.2010.
	Створення спеціалізованих читальних залів з доступом до онлайн-наукових інформаційних ресурсів ($VB_{7.8/2}$).	

Отже, нами сформовано набір управлінських впливів і механізмів їх реалізації для відпрацювання розузгоджень між значеннями інформаційних параметрів і їх нормативними значеннями для семи підсистем системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Це дає змогу синтезувати цифрову модель такої системи і реалізувати її спочатку в тестовому режимі, а далі і в режимі повного функціонування. Але синтез такої системи буде далеко не повним, якщо не розглянуто питання: А при якому числовому значення функції Z можна зробити висновок про якісну підготовку фахівців в університеті? Для аналізу складових функції якості й визначення її числового значення застосуємо принципи теорії мажоритарної логіки [6], згідно з якою мажоритарна функція, яка характеризує наближення чи віддалення процесу від потрібного кінцевого результату, може бути застосована при прийнятті рішень для управління процесами якості підготовки фахівців, перебіг яких залежить від кількості «сприятливих» і «несприятливих» факторів. Як уже було згадано вище, нами зацентровано, що функція якості Z адитивно складається з семи складових $G_1, G_2 \dots G_7$, до яких, своєю чергою, адитивно входять інформативні параметри k_i . Тому формулу для знаходження числового значення функції Z у загальному виді можна записати як:

$$Z = \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^{k_i} a_{i,j},$$

де $a_{i,j} = 1$, коли $IP_{i,j} \geq 0,75IP_{i,j}^*$ для всіх значень IP_{ij} крім $IP_{1,5}, IP_{1,6}$;

$$a_{1,5} = 1, \text{ коли } IP_{1,5} \leq IP_{1,5}^*;$$

$$a_{1,6} = 1, \text{ коли } IP_{1,6} \leq IP_{1,6}^*;$$

$a_{i,j} = 0$, в усіх інших випадках;

l – кількість складових функції якості Z ;

k_i – кількість індикаторів i -ї групи.

Тож коли $a_{ij} = 1$, це «сприятливий» фактор, а коли $a_{ij} = 0$ – «несприятливий».

Тепер виникає питання щодо формування зони якості. Зрозуміло, що верхня гра-

ниця зони якості буде відповідати кількості індикаторів. Щодо допустимого значення нижньої границі зони якості, то його слід знайти. Звичайно в таких випадках дослідники послуговуються методом експертних оцінок. Тоді вираз для зони якості можна записати як:

$$X \cdot n \leq Z \leq n,$$

де n – кількість індикаторів (інформаційних параметрів) за всіма складовими функції якості,

X – відсоток, який визначає нижню границю зони якості і який знаходиться шляхом експертних оцінок.

Для нашого випадку $n = 73$, а шуканий відсоток, за результатами експертних оцінок, приймемо, наприклад, $X = 75\%$, тоді зона якості Z визначається як

$$54 \leq Z \leq 73.$$

Але визначене класичним методом експертних оцінок значення нижньої границі зони якості не враховує вкладу кожної складової функції Z , а подає інтегральну оцінку. Зауважимо, що коефіцієнт вкладу i -ї складової у функцію якості визначається відношенням кількості результатів $a_{i,j} = 1$ до загальної кількості індикаторів i -ї складової. Отже, зрозуміло, що класичний підхід експертних оцінок у даному випадку є неприйнятним.

На нашу думку, слід розглянути наступних два варіанти пошуку. Перший варіант, коли допустимим є визначений, однаковий для всіх складових функції якості Z набір нульових значень $a_{i,j}$. Тоді, враховуючи кількість індикаторів в кожній складовій функції Z і прийнявши, для прикладу, що можна набрати по три нульових значень $a_{i,j}$ для кожної складової, шляхом нескладних обчислень покажемо, що згадуваний коефіцієнт вкладу змінюється від 0,5 до 0,8, тобто розкид становить 0,3. Для цього випадку зона якості визначається як

$$52 \leq Z \leq 73.$$

При другому варіанті задаємося допустимим відсотком q нульових значень a_{ij} від кількості індикаторів у кожній складовій

вій. Тоді неважко показати, що, наприклад, для допустимого $q = 20\%$ -го рівня нулів коефіцієнт вкладу змінюється в границях від 0,75 до 0,83, тобто на величину рівну 0,08. Зрозуміло, що другий варіант є більш прийнятним, ніж перший, тому що при цьому варіанті розкид значень коефіцієнтів вкладу по складових функції якості можна прийняти незначним, тобто всі складові приблизно з однаковою вагою беруть участь у формуванні функції якості, що потрібно вважати за позитив. Зона якості для цього варіанта пошуку буде виглядати як

$$57 \leq Z \leq 73.$$

Отже, допустимий для всіх складових відсотковий рівень нулів забезпечує інваріантність результатів впливу від кількості індикаторів у складових функції якості. Зрозуміло, що задекларований підхід знаходження нижньої границі функції якості не виключає можливості встановлення різної ваги складових за рахунок вибору допустимих значень q , відсоткового рівня нулів.

Висновки. В даній роботі сформовано управлінські впливи для створення в пер-

шому наближенні діючої системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти (далі «Системи») на прикладі університету «Львівська політехніка». Пояснимо, чому в першому наближенні. Так, на першому етапі створення «Системи» ми вважаємо, що складові G_1, \dots, G_7 функції якості Z так само, як і індикатори кожної складової G_i , є незалежними і некорельованими та входять у функцію Z адитивно. Зрозуміло, що ці постулати можуть бути або підтверджені, або можливо буде потрібно знаходити складніші схеми взаємозв'язку між складовими функції якості на основі регресійного чи кореляційного підходів. Але ці уточнення, які при необхідності потрібно буде внести, можливі лише за результатами аналізу показників роботи вже діючої системи. Тому подальшу роботу ми бачимо у створенні комп'ютерної моделі «Системи» на базі тих принципів і підходів, які закладені в роботах [1; 2] і в даній роботі, аналізі отриманих результатів, а також розробленні та імплементації в «Систему» згаданих вище корекцій за потребою.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бобало Ю.** Основні задачі функціонування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Національному університеті «Львівська політехніка» // Вища освіта України. 2017. № 4(67). С. 12–27.
2. **Бобало Ю.** Інформаційні параметри системи внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти // Вища освіта України. 2018. № 3(70). С. 14–28.
3. Збірник нормативних документів Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. 772 с.
4. Організація та кадрове забезпечення освітнього процесу: збірник нормативних документів Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 392 с.
5. Внутрішні стандарти забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти. Частина I / за ред. професора Ю. Я. Бобала. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. 448 с.
6. Прикладные задачи технической кибернетики / под ред. Л.С. Гурина, И.А. Ушакова, Б.С. Флеймана. Москва: Изд-во «Советское радио», 1966. С. 402–403.

REFERENCES

1. **Bobalo Yu.** Basic Principles of Functioning of Higher Education Internal Quality Assurance System at Lviv Polytechnic National University // *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2017. No. 4(67). P. 12–27. (in Ukrainian)
2. **Bobalo Yu.** Information Parameters of Internal Quality Assurance System in Higher Education Institutions // *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2018. No. 3(70). P. 14–28. (in Ukrainian)
3. Collection of Normative Documents of Lviv Polytechnic National University. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2012. 772 p. (in Ukrainian)
4. Organization and Staffing of the Educational Process: Collection of Normative Documents of Lviv Polytechnic National University. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2018. 392p. (in Ukrainian)
5. Internal Standards of Quality Assurance of Educational Activity and Higher Education. Part I / ed. by professor Yu.Ya. Bobalo. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2019. 448 p. (in Ukrainian)
6. Applied problems of technical cybernetics / ed. L.S. Gurin, I.A. Ushakov, B.S. Fleiman. Moscow: Publishing house "Soviet Radio", 1966. P. 402–403. (in Russian)

Людмила СТОРІЖКО

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Національного
технічного університету України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»

Ключові слова: гуманістичний психоаналіз, особистість, самоактуалізація, екзистенція, мотивація, концепт, ідентичність.

Існування людини у світі, сприйняття себе та інших людей є центральною проблемою філософії, психології, психоаналізу. Представники гуманістичного психоаналізу зробили акцент на тому, що природа людини є позитивною, головним завданням самої людини залишається виявити в собі ці особливі якості. Існуючі антропологічні та психологічні концепції недооцінювали людську природу. Знання про сутність людської природи стали повнішими, беручи до уваги її потенціал та можливі межі її розвитку. А. Маслоу сформулював нову антропологічну концепцію: внутрішня природа кожного індивіда почасти є унікальною, почасти тотожною природі всього виду. Головне завдання сучасного гуманістичного знання про людину полягає в тому, що її потрібно всіляко заохочувати й надавати можливість розвитку.

УДК 141.7:159.923.2

ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ ЯК КОНЦЕПТУ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

© Сторіжко Л., 2019

Існування людини у світі, сприйняття себе та інших людей є найбільш актуальною проблемою, яка вирішується у сучасному гуманітарному знанні та є центральною про-

блемою філософії, психології, психоаналізу, а також екзистенціального психоаналізу. Представники гуманістичного психоаналізу зробили акцент на тому, що природа людини є позитивною, головне завдання самої людини – виявити в собі ці особливі якості і розвинути їх. Саме це завдання особистісної самореалізації та самоактуалізації є головним для кожної особистості. Екзистенційна думка зробила спробу показати досвід буття особи у взаємодії з іншими у її світі, розглядаючи екзистенцію людини як її буття-у-світі.

Досягнення людиною її цілей та реалізації її внутрішньої природи є складний процес, пов'язаний із взаємодією когнітивної, емоційної та конативної природи людини. В гуманітарному знанні існувало багато поглядів щодо співвідношення кращої і нижчої природи людини. Американський дослідник, філософ і психоаналітик А. Маслоу вважав необхідним визнання того, що кращі прагнення людини мають вроджений, а не випадковий характер. Це

означає, що більше немає необхідності визначати цінності логічним шляхом або йти за авторитетами та одкровеннями. Людська природа вихідним чином містить відповіді на питання: «Як я можу бути добрим?», «Як я можу бути щасливим?», «Як я можу бути корисним?».

Вивчення базових потреб показало, що хоча їх природа значною мірою подібна до інстинктів, вони відрізняються від них. Найістотнішою з цих відмінностей є те, що наші інстинкти є сильними, небажаними та незмінними, що свідчить про те, що базові потреби хоча й подібні до інстинктів, але є слабкими. Усвідомлення своїх бажань, розуміння того, що ми дійсно потребуємо любові, поваги, знань, самоактуалізації, – все це велика психологічна робота, яка вимагає емоційних та інтелектуальних зусиль. Понад те, чим вище рівень потреб, тим легше їх можна видозмінювати та придушувати. А. Маслоу доходить висновку, що людські інстинкти слабшають і вимагають захисту від культури, освіти, навчання, тобто від згубного впливу навколишнього середовища.

З цього положення випливають завдання, які стоять перед вихованням, освітою, психотерапією і які кардинально змінюються. Твердження про те, що ці інституції мають забезпечити придушення та регулювання внутрішніх імпульсів, стає неприйнятним, новими ключовими словами мають стати спонтанність, звільнення, природність, прийняття свого Я. Якщо внутрішні імпульси людини є прекрасними, а не огидними, то треба прагнути до їх вивільнення та найповнішого прояву. Істинним благом є такий розвиток особистості, коли найбільшою мірою виявляється те, що властиве самій людині, – більша реалізація своїх потенційних можливостей – більшого щастя, безтурботності, багатогранного та адекватного пізнання навколишньої дійсності.

Питання про «нормальну», «продуктивну» людину є не тільки центральним питанням різних психоаналітичних теорій,

але також і одним з головних питань філософії. У гуманістичному психоаналізі пропонується новий підхід, зокрема А. Маслоу розглянув питання психічного здоров'я та продуктивності з погляду ціннісних орієнтацій і пріоритетів особистості, а також як розв'язання проблем моральності: «дати людям уявлення про людську природу як таку, про її взаємовідносини з іншими людьми, із суспільством загалом, зі світом загалом, запропонувати систему ціннісних орієнтацій, з допомогою якої вони могли б зрозуміти, коли повинні усвідомлювати свою провину та коли цієї провини за ними немає» [1, с. 172].

Завдяки відкриттям З. Фрейда, досягненням психоаналізу та філософської антропології тепер ми більше знаємо, що приховано в людині, що в ній придушено, забуто й не помічено. Знання про сутність людської натури стали повнішими, беручи до уваги її потенціал та можливі межі її розвитку. Такий підхід дає нам змогу дійти висновку про те, що існуючі антропологічні та психологічні концепції недооцінювали людську природу. Сучасні уявлення про «нормальну», продуктивну особистість змінилися – це уявлення про психічно здорову, або евпсихічну особистість, яка також є «природною» особистістю. Сутність цієї концепції полягає в тому, що кожний індивід має властиву йому особистісну природу, певний кістяк психологічної культури, який можна розглядати так само, як ми розглядаємо фізіологічну структуру, і який має певні потреби, можливості та схильності, почасти задані генетично, а почасти притаманні тільки цій певній особистості. Ці базові потреби уявляються радше позитивними або нейтральними й не несуть зла.

Відповідно до головних положень нової концепції А. Маслоу формулює найнагальніші питання, що стосуються проблем розвитку особистості та її нормального функціонування. Благо – це все, що сприяє розвитку на шляху до актуалізації властивої людині природи. Зло – це все, що придушує, заперечує та блокує цю природу. Психопатологія – це все, що перешкоджає, по-

рушує або викривлює перебіг самоактуалізації. Психотерапія – це ті засоби, які сприяють поверненню особистості на шлях самоактуалізації та розвитку в напрямку, визначеному її внутрішньою природою.

Головна відмінність нового підходу від старого полягає в тому, що тепер ми можемо побачити не тільки те, чим є людина, але й те, чим вона може стати.

Важливим у вченні про розвиток особистості є вирішення проблеми про співвідношення раціональної, емоційної та інстинктивної природи людини. Наприклад, у Аристотеля в ієрархії здатностей людини інтелект посідає найвище місце. Водночас склалася усталена думка, що розум суперечить емоційній та інстинктивній природі людини, бореться з нею. Проте дані психології вказують на те, що необхідно значною мірою змінити свої уявлення про психологічний складник організму й рівною мірою віддавати належне як раціональному первню, так й емоційному, а також конативному (або пов'язаному з бажаннями та потягами) боку нашої натури. Емпіричні та теоретичні дослідження здорової особистості дали змогу дійти висновку про те, що ці складники не суперечать один одному, не існує антагонізму між цими гранями людської натури, вони існують в єдності та згоді. Здорова особистість живе у мирі й злагоді із собою, про неї можна сказати, що вона цілісна. У конфлікті із собою перебуває невротична особистість, розум якої справді бореться з емоціями. Цю суперечність відзначив Е. Фромм: «Розум, ставши на сторожі, щоб спостерігати за своїм в'язнем, людською природою, сам перетворився на в'язня, таким чином, обидва боки людської природи, розум та почуття, виявилися скаліченими» [2, с. 124]. Не можна не погодитися з Е. Фроммом у тому, що усвідомлення свого Я відбувається не тільки з допомогою акту мислення, але й з допомогою усвідомлення, яке здійснює особистість загалом, з використанням не тільки інтелектуальних, але й емоційних та подібних до інстинктів можливостей.

Тільки за таких умов, коли люди можуть бути щасливими, безтурботними, задово-

леними собою, вільними від почуття провини й перебувати у мирі із самими собою, вони можуть реалізувати себе й стати тими, ким вони хочуть стати.

Величезну роль у потенційному розвитку особистості відіграє несвідоме, оскільки структура особистості передбачає наявність певних рівнів. Рівень свідомого та рівень несвідомого співіснують, хоча при цьому можуть суперечити один одному. Один рівень існує в одному розумінні; інший також існує в іншому, глибшому розумінні й може одного разу вийти на поверхню, стати свідомим.

Яким же чином можна визначити, що певні потреби та потенційні можливості, задані конституцією, являють собою внутрішній задум? А. Маслоу виокремлює чотири найважливіші ознаки. По-перше, фрустрація цих потреб і здатностей призводить до психопатології, тобто робить людину хворою. По-друге, їх задоволення має здоровий характер, натомість задоволення невротичних потреб таким не є. Отже, воно робить людей кращими та здоровішими. По-третє, ці потреби спонтанно виявляються за умов свободи вибору. По-четверте, вони доступні для безпосереднього вивчення у відносно здорових людей.

Найглибше вивченим прикладом внутрішнього призначення є потреба в любові. З її допомогою можна проілюструвати всі чотири методи, наведені вище, які використовують для розмежування вродженого та універсального для людської природи. По-перше, встановлено, що поява неврозу пов'язана з дефіцитом любові в дитинстві. Отже, депривація любові призводить до захворювання. По-друге, експериментальні дані підтверджують, що любов є базовою потребою для здорового розвитку людини. По-третє, за умови вільного вибору діти, якщо вони не зіпсовані і не скалічені, віддають перевагу любові перед її відсутністю. Нарешті, по-четверте, життя практично всіх здорових людей було сповнене любов'ю.

Якими ж мають бути сприятливі умови, необхідні для розкриття справжньої при-

роди людини? Щоб з'ясувати, чого потребує людина і що вона собою являє, необхідно створити особливі умови, які сприяють виявленню її потреб і здатностей та забезпечують можливості їхнього розвитку. Такою першою умовою має бути свобода вибору з широкого кола можливостей. Хворі люди, що страждають на невроз, часто роблять неправильний вибір; вони не знають, чого хочуть. І навіть коли знають, їм бракує сміливості зробити правильний вибір. Коли йдеться про правильний вибір, наданий людині, маються на увазі здорові дорослі люди. Значить, природа норми – це вищий рівень досконалості, на який ми здатні. Проте цей ідеал не є недосяжною метою – він перебуває всередині нас, він існує як потенційна можливість, а не як реальність. Виходить, якщо раніше ключовими поняттями були контроль, придушення, дисципліна, навчання та виховання, ґрунтовані на принципі, що глибини людської природи є небезпечними, лютими, хижацькими та ненажерливими, то головними моментами динамічної психології стали спонтанність, вивільнення, природність та самостійний вибір. Ці дві концепції породжують зовсім протилежні уявлення про суспільство, закон, освіту та сім'ю. В одному випадку вони є обмежувальним та стримувальним чинником, в іншому ж – вони призводять до задоволення та реалізації потенційних можливостей особистості.

А. Маслоу сформулював нову антропологічну концепцію, а також концепцію людських цінностей. Його підхід принципово відмінний від існуючих філософських, антропологічних та психологічних концепцій. Головні положення цієї концепції полягають у такому: притаманна кожній людині внутрішня біологічна природа певною мірою є вродженою, «природною», вихідною, у вузькому розумінні незмінною. Внутрішня природа кожного індивіда почасти є унікальною, почасти тотожною природі всього виду. Цю природу можна вивчати науковими методами.

Гуманістичний підхід А. Маслоу до вирішення проблеми первісної природи лю-

дини відрізняється від усіх попередніх у психоаналітичній філософії. Головні людські потреби – у збереженні життя, безпеці, любові, повазі, самоповазі, самоактуалізації, а також головні людські емоції та якості є або нейтральними, або моральнісними. Прагнення ж руйнування, садизм, жорстокість, лютість – усе це не вроджені якості, а радше жорстка реакція на незадоволеність наших вроджених потреб. Людська природа набагато краща, ніж про неї заведено думати, – радше її можливості постійно недооцінюють.

Оскільки внутрішня природа радше добра, ніж нейтральна, її потрібно всіляко заохочувати й давати їй вихід назовні, замість того щоб придушувати (як у З. Фрейда). Саме тоді можна здобути успіх, здоров'я та щастя. За відсутності цього прихованого стрижня людина захворює або негайно, або по деякому часі. Ця внутрішня природа не так сильно та яскраво виражена, як, наприклад, інстинкти тварин. Тому саме в цьому й має полягати головне завдання сучасного гуманістичного знання про людину, оскільки її справжня природа слабка та вразлива і легко стає жертвою тиску цивілізації та культури.

Отже, А. Маслоу ставить головне завдання – побачити людину зсередини, довідатися про її природні схильності, підказати, як їй стати «доброю», щасливою, корисною, такою, що поважає саму себе, тобто здатною реалізувати свій потенціал. Для того щоб уміти визначити ці якості у звичайної людини, А. Маслоу пропонує вивчити особистість на вершині прояву її інтелектуальних та емоційних можливостей, що має місце в людей, які самоактуалізують себе. Одним з найважливіших принципів самоактуалізації є дотримання моральнісних принципів – будь-який відступ від родових чеснот, будь-який злочин проти власної природи, будь-яке злодіянство відкладаються у нашому несвідомому й змушують з презирством ставитися до себе. К. Хорні вказує на те, що несвідоме «реєструє» всі наші вчинки – якщо здійснюємо поганий учинок, воно заносить його до

графи «сором», якщо робимо щось чесне та шляхетне, то несвідоме заносить це до граfi «пошана». Загальний підсумок може бути або «позитивним», або «негативним». Відповідно ми або перебуваємо в злагоді із собою, або ставимося до себе з презирством і вважаємо себе нікчемани, не гідними любові.

Відправною точкою для досліджень А. Маслоу стає все ж таки теорія З. Фрейда. Він указує на те, що З. Фрейд сформулював психологію хвороби, а завдання сучасної науки – сформулювати психологію здоров'я. Можливо, ця психологія навчить людину ставати кращою і, можливо, цей підхід буде ефективнішим, ніж прагнення взнати, як «позбутися хвороби». Поліпшення здоров'я людини є одним із підходів до створення кращого світу. Індивід сам здатний дати поштовх для свого розвитку – куди важче вилікуватися від нав'язливої ідеї або манії. За класичного підходу до проблем особистості неврозоподібні стани розуміють як щось небажане. Почуття провини, докори сумління, напруження, сором, пригніченість, самобичування – всі ці відчуття завдають психічного болю, є неконтрольованими й різко знижують результативність діяльності. Комплекс цих симптомів розглядають як хворобу. Проте всі ці симптоми наявні й у здорових людей.

Але А. Маслоу все ж таки різко критикує теорію З. Фрейда про суперего, посилаючися також на позицію Е. Фромма, який також не згодний із З. Фрейдом щодо цього питання. З. Фрейд передбачав, що суперего, або надсвідомість, являє собою інтеріоризацію бажань, запитів та ідеалів батьків. Така надсвідомість існує – у цьому З. Фрейд має рацію. Кумири виникають безпосередньо під впливом старших. «Але у свідомості є й інший елемент або, якщо ваша ласка, існує інший тип свідомості, який більшою чи меншою мірою всім нам притаманний. Це й є внутрішня притаманна нам свідомість. Підставою її є несвідоме та передсвідоме сприйняття нашої власної природи, нашої долі та наших здатностей, нашого покликання у житті» [6, с. 30]. Це

почуття наполегливо вимагає внутрішньої правди стосовно самого себе, а зрадництво карається дуже тяжко – воно породжує самобичування, відтак невроз; проте біль та конфлікт можуть вилитися в розвиток та самовдосконалення. Виникає питання, чи можливі розвиток та самоактуалізація без будь-яких страждань, суму та сум'яття? І якщо страждання та сум іноді необхідні для розвитку особистості, то треба навчитися ставитися до них терпляче, оскільки вони не завжди несуть тільки зло.

Досягнення особистістю досконалості, шляхи її становлення – питання, які існують на межі філософії, психоаналізу, психології. Саме це змусило А. Маслоу звернутися до екзистенціалізму, філософії, яка є, на його думку, не стільки одкровенням, скільки підтвердженням, конкретизацією та новим відкриттям підходів, які вже існують у гуманістичній психології. З погляду А. Маслоу, екзистенційний психоаналіз можуть характеризувати два головні моменти: по-перше, це концепт ідентичності та переживання ідентичності як людської природи та філософії людської природи або науки про неї. По-друге, екзистенційний психоаналіз намагається відштовхуватися більшою мірою від знання, отриманого експериментальним шляхом, а не від апріорного знання або абстрактних концепцій та категорій. Екзистенціалізм заснований на феноменології, тобто використовує особистісні, суб'єктивні переживання як фундамент для побудови абстрактної конструкції.

Головні принципи та положення екзистенціалізму розглядають природу людини цілісно, відштовхуючись від найбільш болючих точок її існування, про що свідчить паралелізм розвитку європейської філософської думки та американської філософії і психології. Стало також зрозуміло, що ні політична демократія, ні економічне процвітання самі по собі не розв'язують проблем моралі: «Нам нікуди тікати, крім як усередину себе як зосередження моральнісних цінностей» [5, с. 34]. Надзвичайно важливим також є те, що екзистенціалісти можуть привнести в психологію гли-

боку філософію людських цінностей – те, чого настільки бракує сучасній психології. Так чи так, головні філософські проблеми мають ставати предметом дискусій та вивчення у психоаналізі. Європейські екзистенціалісти надто радикально судять про те складне становище, в якому опинилася людина через розрив між її прагненнями та обмеженими можливостями (між тим, чим людина є, та тим, чим вона воліла б бути). Проте людська особистість – це водночас і реальне, і потенційне.

Розв'язання проблеми про співвідношення реального і потенційного в людині може здійснити революцію у її вивченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Маслоу А.** Мотивация и личность. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2003. 351 с.
2. **Маслоу А.** Психология бытия. Киев: Ваклер, 1997. 300 с.
3. **Маслоу А.** Самоактуализация личности и образование. Донецк: Сталкер, 1994. 52 с.
4. **Фромм Э.** Кризис психоанализа. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. 214 с.
5. **Фромм Э.** Гуманистический психоанализ. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 543 с.
6. **Фрейд З.** Психология бессознательного. Москва: Просвещение, 1989. 447 с.
7. **Фрейд З.** Психоанализ и детские неврозы. Санкт-Петербург: Алетейя, 1997. 295 с.

Цю проблему розглядали в найрізноманітніших аспектах. Досліджували також проблеми інтеграції подвійної природи людини, її вищого з нижчим, її природності та богоподібності. Загалом більшість релігій і філософських напрямів схиляється до дихотомії цих двох аспектів, стверджуючи, що можна досягти «вищого» тільки через засудження та підкорення «нижчого». Проте екзистенціалізм стверджує (що цілком збігається з ученням А. Маслоу про ієрархію потреб), що і «вище», і «нижче» рівною мірою притаманне людській природі. Жодне з них не може бути заперечене – можлива тільки інтеграція.

REFERENCES

1. **Maslow A.** Motivation and personality. Sankt-Peterburg: PITER, 2003. 351 p. (in Russian)
2. **Maslow A.** Psychology of Being. Kyiv: Vakler, 1997. 300 p. (in Russian)
3. **Maslow A.** Self-actualization of personality and education. Doneck: Stalker, 1994. 52 p. (in Russian)
4. **Fromm E.** Crisis of psychoanalysis Sankt-Peterburg: Akademicheskii projekt, 2000. 214 p. (in Russian)
5. **Fromm E.** Humanistic psychoanalysis. Sankt-Peterburg: PITER, 2002. 543 p. (in Russian)
6. **Freud Z.** The Psychology of the Unconscious. Moscow: Prosveshenie, 1989. 447 p. (in Russian)
7. **Freud Z.** Psychoanalysis and childhood neuroses. Sankt-Peterburg: Alteya, 1997. 295 p. (in Russian)

УДК 140.8+330.366+378.1

МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ І МАЙБУТНЄ В УЯВЛЕННЯХ ПРО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЛЮДИНОЮ

Юрій КОРСАК

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України

© Корсак Ю., 2019

Ключові слова: мислення, прийняття рішень (ПР), алгоритми, еусоціальність людини, індивідуальний стиль ПР, логічне та емоційне мислення, призначення півкуль мозку.

Автор визначає поняття «сьогодення» і вказує основи класичних уявлень про процес мислення і прийняття рішень. Наведено універсальний алгоритм прийняття рішень на основі законів логіки. Вказано, що у дійсності люди відрізняються генетично і соціально, тому на практиці вони мають індивідуальні способи прийняття рішень.

Викладено роль явища еусоціальності сучасної людини і головні варіанти диференціації людей. Для чоловіків закони етології застосовані для пояснення особливостей мислення і прийняття рішень різними учасниками «гніздових» поселень людей у доісторичну епоху з пірамідалною структурою більшості та інтелектуальною меншістю. На основі новітніх відкриттів точних наук вказано на помилко-

вість сформованого ще в античності переконання в перевазі логічного мислення над іншими і доведено, що кращим варіантом є поєднання наукових знань і логіки з накопиченим життєвим емоційним досвідом.

Відзначена помилковість теорій «півкульного мислення» і викладено справжнє призначення правої і лівої півкуль мозку людини. Висновок полягає у неминучості перетворення штучного інтелекту (ШІ) в кращого помічника людини, необхідності перетворення ШІ в повноправного учасника навчального процесу в середній і вищій школі.

частина автора статті у створенні двох перших колективних праць Київського клубу «Антиколапс», які стосуються не тільки пояснень сутності Екологічного та Духовно-інтелектуального колапсів, а й пропозицій засобів своєчасного усунення цих загроз [7; 8], спонукала до роздумів над тим, як саме людина приймає рішення у тих чи інших обставинах своєї життєдіяльності і чим у цьому аспекті сьогодення відрізняється від усіх попередніх етапів еволюції людства.

Утримаємося від витрат часу на пояснення невизначеності поняття «сьогодення», адже кількість інформації для позначення дати «1 травня 2019 року» незіставна з більш-менш детальним описом реалій життєдіяльності в цей день розрізаних племен з тропічних лісів чи категоричних андаманських супротивників приєднання до людства, для яких дата їх щоденного життя губиться десь у палеоліті, та решти унікально різноманітного й активного населення планети.

Будемо відносити до «сьогодення» насамперед лідерські експерименти провідної частини науковців, які діють на кордоні розмежування відомого і ще невідомого. Для нашого дослідження пріоритетно важливими є відкриття і досягнення у створенні та удосконаленні штучного інтелекту, наприклад, створення ним високоякісного огляду сучасного стану досліджень та удосконалення літєвих акумуляторів ([1; 6] та ін.), допомога у проведенні складних хірургічних операцій та участь у виправленні помилок на початковій стадії медичних консультацій та діагнозів. Нас мало цікавимо огляд результатів діяльності класичних наук – філософії, психології чи педагогіки – у формуванні уявлень про принципи і закони процесу обмірковування і прийняття рішень окремим індивідом, узагальнення яких містить, наприклад, уміщений в укр-Вікіпедії універсальний алгоритм прийняття рішення: «Загальна схема прийняття рішень виглядає так:

1. Визначення мети (цілі) та засобів її досягнення.

2. Побудова варіантів досягнення мети (множини альтернатив).

3. Формування множини наслідків (оцінка альтернатив).

4. Визначення принципу порівняння альтернатив (визначення принципу оптимальності).

5. Структурування множини альтернатив:

- розбиття на класи (кластеризація);
- впорядкування;
- вибір найкращої (найкращих)».

Ми започаткували своє дослідження для вивчення тих досягнень молодих наук про людину, про роботу її головного мозку і нервової системи, що стосуються прийняття будь-яких рішень у довільних умовах, насамперед тоді, коли немає часу й інших можливостей для повного виконання усіх кроків згідно наведеного алгоритму.

Мета статті полягає у виявленні тих головних новітніх досягнень людинознавчих наук, що більше всього стосуються законів роботи головного мозку і нервової системи людини.

Конкретні завдання охоплюють дослідження різноманітності індивідів (Homo Sapiens Sapiens – HSS), що мають генетичні і соціальні витоки, які насамперед слід урахувати при оцінці управлінських дій інших людей та в розумінні власних спроможностей у формуванні та прийнятті вдалих рішень, що ми вважаємо важливим для успішної діяльності самої вищої школи та її випускників.

Методологія нашого аналізу має комплексний характер і спиратиметься не стільки на досягнення класичних гуманітарних наук (серед них виділимо головні закони філософії), як на дуже важливі для розуміння поведінки і вчинків майже усіх індивідуалів-HSS наукові досягнення якомога більшої кількості сучасних природничо-математичних і гуманітарних сфер знань (Sciences&Arts). Оскільки і ця стаття, і вся діяльність Київського клубу «Антиколапс» скеровані на відвернення загроз Екологічного і Духовно-інтелектуального колапсів, то вже у виборі центрального об'єкта ми обмежимося тією частиною людства, яка в даний момент має найбільші

можливості для здійснення цього завдання на практиці. Це означає концентрацію наших зусиль на чоловічій частині популяції HSS, яка з біологічних та історичних причин опинилася на передовій лінії фронту боротьби з обома колапсами, що можна вважати черговим проявом обов'язку чоловічої статі в захисті іншої частини популяції HSS. Праці наших попередників та інші джерела будуть використані тільки в межах доцільності та лаконізму.

Розпочнемо наш виклад з центральної гіпотези щодо ролі індивідуальності у відверненні загрози загибелі людства від двох глобальних колапсів. Вона полягає в тому, що в умовах тієї «сучасності», у якій у даний момент перебуває людство, фігура його рятівника не може бути тією надпотужною особистістю, яка поєднанням сили зброї та інтелекту, подібно до Олександра Македонського, Чингісхана чи Наполеона, згуртує все населення планети для досягнення ідеальної рівноваги між продуктивними спроможностями Землі і потребами тієї частини людей, яку цей «Могутній» вважатиме доцільною для втілення у життя ідеї В. Вернадського про стабільну в часі ноосферу.

Отже, реальні сподівання всього людства слід пов'язувати не з гумільовською «пасіонарністю під проводом Могутнього», а з інтелектуальними досягненнями – винайденням одинаками чи колективами осіб рятівних виробничих та соціальних засобів усунення загроз Екологічного і Духовно-інтелектуального колапсів.

Здійснений нами огляд праць попередників у темі цієї статті дав змогу виокремити цікаві висловлювання одного з провідних російських науковців і кращого знавця озера Байкал, академіка і директора Лімнологічного інституту Сибірського відділення РАН М. Грачова про роль особистості в нарощуванні інтелекту всього людства. Він їх висловив у своїй статті «Ті, що дивляться у вогонь» [4], переповідаючи слова ще видатнішого американського нобеліант-фізика Р. Фейнмана:

«В основі прагнення до науки лежить притаманний ще тваринам інстинкт – цікавість (інстинкт орієнтування), а, може

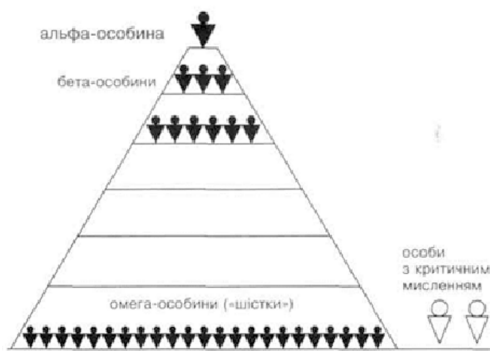
бути, навіть ще більш глибоке прагнення до гри. Великий американський фізик Річард Фейнман уявляв собі появу науки приблизно так. Первісні люди. Ніч. Все плем'я спить, але кілька людей не сплять, дивляться у вогонь багаття. Навколо десь ходять хижі звірі, в будь-який момент можуть налетіти вороги. Ці природжені «сови» потрібні племені для того, щоб попереджати про нічні небезпеки. Вони не тільки дивляться у вогонь, ще вони розглядають зоряне небо і думають про різні справи, винаходять. Саме так виникли зародки сучасної астрономії та інженерії, були відкриті планети, було винайдено колесо, а дещо раніше – човен-довбанка, що дуже допоміг людству подолати водні перешкоди і розселитися по всій земній кулі. До іншої діяльності ці мрійники були не придатні, але плем'я годувало їх і захищало за їх сторожову функцію і поважало за розум і винахідливість. Все плем'я не мало ніякої можливості займатися такою протонаукою, адже потрібно було народжувати і виховувати дітей, збирати в лісі їжу, полювати, нападати на сусідів. Невелика ж кількість диваків жити племені не заважали. На захист фантазії Фейнмана я можу навести той факт, що багато моїх колег, а останнім часом комп'ютерники, можуть працювати тільки вночі, вдень вони солодко сплять... На наше щастя, росіяни і, зазначу, українці, від природи і схильні займатися, і спроможні займатися фундаментальною наукою» [4].

Наукова етика примушує нас розвивати думки двох видатних науковців через звернення до тих нових фактів, що були, швидше всього, невідомі для них. Йдеться, насамперед, про *ефект еусоціальності* в усіх аспектах еволюції HSS, який порівняно детально розглянутий у другій статті Київського клубу «Антиколапс» [8]. Надалі ми частково використаємо полішшений фрагмент з нашої невеликої монографії [9].

Спершу нагадаємо про інтенсифікацію в другій половині ХХ ст. різноманітних досліджень групової (колективної) поведінки багатьох видів розвинених істот, включаючи й саму людину. Виявили багато фактів, що стосуються особливостей «пірамідаль-

ної» соціальної структури розвинених істот з груповим розселенням і захистом кормових територій від інших груп. У межах етології (у США – еволюційної психології) учені домовилися літерами грецького алфавіту «альфа» (α), «бета» (β) і наступними позначати особини, які перебувають на різних ієрархічних сходинках у складі вказаних структурних побудов. Того, хто перебуває на верхівці суспільної піраміди, вважають «альфа-особиною», рангом нижче – «бета-особиною» і т.д.

На мал. 1 ми наводимо схематичну побудову типової природної ієрархії для чоловічих особин *Homo Sapiens Sapiens*.

Мал. 1. Схема природного розподілу особин чоловічої статі на дві основні групи й характер їх упорядкування

Під час вивчення груп великих або малих приматів учені відкрили дуже багато цікавого, адже поведінка і стосунки часто виявлялися такими ж складними, як у людей, а мотиви нічим не поступалися тим, які так детально вивчив і описав у свій час Мак'явеллі. Важливість отриманих фактів полягає у тому, що попередники людей і самі люди є зграйними істотами, які безперервно вдосконалювали свою «політичну» майстерність, розширювали арсенал комунікаційних сигналів, а головне – удосконалювали обсяг і можливості мозку. Більш детально еусоціальність справжніх HSS та визначальний вплив на комплекс рис їх поведінки тривалого співжиття на захищених стоянках у печерах і «гніздах», оточених валом з каміння чи чагарників з голками,

було розглянуто в статті [8]. А от в описі Фейнмана ми вважаємо помилковим припущення про розташування «сов» на світлі, де їх легко і з чималої відстані, могли вразити чоловіки з ворожого племені. «Сови» були надто розумними для підставлення себе під удар.

Формування «Гнізда» й умови його існування мали наслідком диференціацію чоловіків даної групи за особистісними рисами і здібностями, їх поділ на рейдерів-мисливців, ремісників, охоронців та ін. Представники кожної групи були фахівцями у своїй справі, відрізнялися мисленням і по-різному приймали рішення.

Альфа-позиція була наслідком «пірамідальності» мислення і дій більшості чоловічого складу племені. Вона винятково приваблива тим, що гарантувала повний доступ до всіх засобів життєзабезпечення групи й до всіх самоць. Гени «агресорів-переможців» багато разів зазнавали додаткової позитивної селекції й усе підвищували в наступних циклах відтворення поколінь рівень «домінантності й агресивності». Слабкі й надмірно спокійні самці мали мало шансів залишити нащадків, тому вся віддалена в часі еволюція людей не сприяла появі в них масової природної толерантності й християнської моралі.

Упродовж не надто тривалого підліткового періоду всі особи чоловічої статі зазнають практично 80%-ї перебудови головного мозку з мінімальними змінами його маси, стрибкоподібне збільшення тіла, включення в активний стан статевих органів і т.д. За територіальною ознакою спонтанно і без зовнішніх впливів формується підлітковий склад первинної «піраміди», зображеної на мал. 1. Сучасні експерименти засвідчили, що ментальний потяг до «вождівства» мають усі учасники «піраміди». Коли хтось з «пригніченого» 5-го чи останнього рівня опинявся на позиції альфа-лідера, то майже одразу забував про принципи рівності й братерства, якими він захищався від образ і принижень, і розпочинав розправлятися з конкурентами і критиками для зміцнення своєї альфа-позиції.

Для «пірамідалників» при прийнятті рішень характерними є агресія, підступ-

ність, хвороблива образливість на критику чи зауваження, слабка спроможність до винахідництва чи інновацій, емоція ревності і т.д. Найбільш помітно це для альфа-лідера, який навіть дуже корисні поради на свою адресу сприймає як приниження й низьку оцінку власних ментальних та інших спроможностей. Це унеможлиблює обмін позитивною інформацією між альфа-лідером і тими, хто розташований нижче, а в результаті *поняття «інтелект племені» редукується до інтелекту альфа-самця.*

З усього сказаного та інших досягнень етології випливає висновок щодо адреналінової залежності процесу прийняття рішень альфа-лідером і в буденному житті, і в час рішучих силових сутичок з ворогами. Для зменшення негативного впливу на долю племені чи «гнізда» цього недоліку Природа «винайшла» бінарний варіант структури чоловічої частини їх складу: більшість складають «пірамідальники», а меншість – навряд чи більше 5% – ті, хто народжується з критичним мисленням й утверджується у племені через накопичення індивідуальних знань і запозичення від старших високого вміння у виготовленні знарядь праці та полювання з наявних природних матеріалів.

Звісно, практично всі члени племені вміють відрізнити їстівні рослини, корені і плоди від небезпечних, але «непірамідальники» мають генетично детерміновану схильність до пошуків нового та до щоденного експериментування. Спершу вони активно розпитують старших у межах цікавості до «Що? Де? Коли?», а в процесі дорослішання на цій базі концентруються на пошуках відповіді на запитання «Чому? З якої причини? Як це використати?». На наш погляд, ті унікуми серед «сов», про яких міркував Р. Фейнман, були не стовідсотковими «совами», а особами з критичним мисленням і переважно нормальним добовим розподілом часу. У результаті виділення серед членів «гнізда» чи племені спеціалізованої на мисленні й ремісництві частини сформувалися об'єднання з тією бінарною структурою, що показана на мал. 1.

Тому в епоху війн усіх проти всіх триваллий час конкурували між собою «гніз-

да» і племена з різною структурою організації та неоднаковими стадіями спеціалізації їх членів. Найбільш ефективною виявилась бінарна структура в разі використання енергійним альфа-лідером знань, досвіду і спроможності до стратегічного мислення інтелектуальної меншості племені. Адже очевидно, що альфа-самці не відзначаються прискореним рухом до справжньої мудрості й досягнення бажаного не силою, а розумом. У цій ситуації щастям для альфа-лідера й усього племені є його здатність прислухатися й використовувати поради найбільш мудрих і розумних представників групи «непірамідальників», що створені Природою для самостійного й критичного мислення.

З прикрістю відзначимо, що впродовж усього задокументованого історичного періоду еволюції людства досить рідко формувалися міцні тандеми з альфа-лідера й мудрого радника (відомими прикладами є тандеми «Гієрон II – Архімед», «Олександр Македонський – Аристотель», «Чингісхан і мудрець зі знанням китайських технологій». Незрівнянно частіше виштовхнутий на вершину влади молодий керівник держави користувався лише власним розумом і характерними для його віку основами генетично успадкованої поведінки. У суперництві із сусідами він щоразу діяв так, як керівники молодіжних територіальних угруповань в українських (приклад – Кривий Ріг), російських (Казань, Тольятті) або французьких (околиці Парижа) містах. Повчальним історичним прикладом є суперництво шведа Карла XII з яскравою підлітковою поведінкою зі старшим на декаду Петром I, вікова перевага якого доповнювалася спроможністю використовувати мудрість зарубіжних фахівців.

В аналізі питання головних особливостей поведінки і прийняття рішень представниками жіночої статі обмежимося констатацією відсутності в них явища підліткової згуртованості й конкуренції між собою за місце в ієрархічній структурі. Генетичні програми виконання біофізіологічних завдань жіночої статі примушують їх перебувати в стані постійного суперництва з представницями не тільки своєї, а й ін-

ших вікових груп. Зрідка можливі невеликі ситуаційні об'єднання, подібні до групи невдоволених жінок на грецькому острові Лесбос чи сучасних феміністичних спілок, але не формування партій для політичної боротьби за владу і повернення до «матріархату».

Останнім часом у ЗМІ й науково-популярних виданнях почастишали випадки коментарів з приводу порівняння невеликих відмінностей у роботі головного мозку чоловіків і жінок. Найважливішою ми вважаємо і вартою довіри різницю у використанні «центру аудиту» тих ментальних рішень, які приймає лобна частина головного мозку в чоловіків і жінок. Чоловічі функції і звична поведінка примушує негайно приступати до реалізації рішень, а не витратити час на їх перевірку. Жінки ж, як можна припустити, у дуже тривалі доісторичні часи могли перебувати в меншому цейтноті, тому в них приблизно вдвіть частіше активізується цей центр для поглибленого аналізу та порівнянь задля виявлення найкращого рішення з можливих (часто вказують на те, що саме це явище пов'язане із загальновищезаною і специфічно якісною «жіночою інтуїцією»).

Полишивши в іншу статтю деталізацію відмін у поведінці і способах отримання ментальних рішень двох головних груп чоловіків, указаних на мал.1 (на нашу думку, обдаровані критичним мисленням набагато менше від усіх інших страждають від необґрунтованих ревностей), завершимо наш виклад наголосом на ті головні результати з теми даної статті, що були отримані останнім часом завдяки використанню сканування мозку та іншим неструктурним процедурам після створення представниками природничих наук, інженерами-конструкторами і програмістами магніторезонансного та іншого обладнання.

Першість у множині цих вимірів і відкриттів ми віддаємо остаточному знищенню припущення славнозвісного Платона про велику якісну перевагу тих ментальних рішень, які людина отримує без поспіху шляхом виважено-логічних міркувань зі свідомою відмовою від використання емоцій та інших подібних індивідуальних

чинників. За тисячоліття у західному світі сформувалося достатньо чітке уявлення про «якісне людське мислення»:

«З тих самих пір, як люди розпочали приймати рішення, вони міркували над тим, як же вони це роблять. Століттями створювали складні теорії прийняття рішень, спостерігаючи за людською поведінкою збоку. Оскільки аналіз свідомості був недоступним – мозок був просто “чорним ящиком”, – цим мислителям доводилося спиратися на неможливі для перевірки припущення про те, що насправді відбувається в голові людини.

Ще з часів стародавніх греків усі гіпотези крутилися навколо однієї теми – люди раціональні. Коли ми приймаємо рішення, передбачається, що ми свідомо аналізуємо всі можливі варіанти й уважно зважуємо всі “за” і “проти”. Інакше кажучи, ми є істотами, які думають і чинять тільки логічно. Ця проста ідея лежить в основі філософії Платона і Декарта, вона формує фундамент сучасної економіки і впродовж багатьох десятиліть слугувала двигуном когнітивної науки. Згодом наша раціональність стала визначати нас. Простіше кажучи, саме вона зробила нас людьми» [10, с. 15].

Ці рядки вилучені з книги американського журналіста Дж. Лерера, улюбленою тематикою якого є опис і використання новітніх досягнень багатьох наук, які поглиблено вивчають мозок людини. Він спирається на публікації самих дослідників, подібні до [2; 3; 11; 12], але наводить більше яскравих і переконливих прикладів у розрахунку на широкого читача. Вся його книжка скерована на кількарівневе доведення того факту, що «якісним рішенням» в абсолютній більшості випадків є те, що запропоноване нам мозком через одночасне використання логічного та емоційного мислення, через поєднання «голої інформації» і багатьох емоційних індивідуальних життєвих вражень, які накопичені раніше і зберігаються «у коморах» довготривалої пам'яті.

Серед доказів, розгляд яких займає у книзі Лерера чимало сторінок, особливо вражають наслідки ураження мозку в Елліота – колись успішного бізнесмена й одного з ре-

рівників великої корпорації. У нього поряд з лобною частиною сформувалася невелика пухлина. Її успішно видалили хірургічним шляхом, не порушили IQ і спроможність логічної роботи з різною інформацією, але перервали якісь зв'язки і гранично утруднили прийняття рішень. Замість секундних витрат часу на поточні дрібні рішення – вибір однієї ручки з двох наявних, бажання вдовольнити голод в якомусь ресторані чи припаркувати машину – він витрачав години (наприклад, відвідував обрані ресторани і вивчав їх заповнення).

Лернер підсумовує наслідки: «Нерішучість Елліота стала патологічною. Скоро його звільнили, а потім шкереберть пішло все життя. Він створив ряд нових підприємств, але всі вони зазнали невдачі. Його обдурив шахрай, і він був змушений оголосити себе банкрутом. З ним розлучилася дружина. Податкова служба США почала відносно нього розслідування. Він переїхав назад до своїх батьків. За словами невролога Дамасіо, «Елліот став чоловіком з нормальним інтелектом, який був не в змозі прийняти необхідне рішення, особливо якщо воно стосувалося особистих або соціальних аспектів життя» [10, с. 36].

Сукупність подібних клінічних випадків і різноманітних нешкідливих для пацієнтів вимірювань засвідчили помилковість класичних припущень про очевидні переваги зважених логічних і незафарбованих емоціями рішень над усіма іншими. Насправді *найбільш якісними і важливими для усіх рішень виявляються ті, які, незалежно від часу їх отримання і формулювання, спираються на поєднання логічно-наукових спроможностей даного мислителя з якомога більшим і різноманітнішим емоційно-життєвим досвідом.*

У книзі Дж. Лерера ми вважаємо вельми корисними приклади того, як на основі цього відкриття були радикально змінені засади підготовки льотного персоналу, що мало не в сотні разів зменшило відсоток аварій у цивільній авіації, які зазвичай включали в рубрику «людський фактор». Шкода, що ці здобутки неможливо використати у наших і світових автошко-

лах, а тому доведеться чекати тієї епохи, коли людям заборонять торкатися керма й усіх важелів, а рухом автомобіля з точки А в точку Б керуватиме розвинений штучний розум.

Другим величезним досягненням у знищенні хибних уявлень про людський мозок і нервову систему ми вважаємо індивідуальний успіх Елхонона Голдберга – ексрадянського науковця і учня провідного фахівця з нейропсихології О. Лурія (1902–1977). Він першим багато років підряд публічно на конференціях і у своїх творах доводив хибність гіпотези вузької функціональної спеціалізації двох півкуль мозку людини, на основі якої ще й досі подекуди пропонують «неймовірно ефективне навчання через використання напівпівкульного мислення». Найбільш поширений варіант хибних поглядів полягає у твердженні, що привілеєм чоловіків є вищі спроможності відповідальної за просторову, математичну й аналітичну функції правої півкулі, а в жінок набагато краще працює «домінантна» ліва півкуля у сфері інтуїції, загального інтелекту і мовних здібностей.

Доводи Е. Голдберга спиралися на багато різноманітних фактів: 1) що асиметрія півкуль достатньо виразна навіть у дрозозфіль з їх нульовими «вербальними спроможностями»; 2) що відмирання роботи мозку в старечому віці вражає асиметричне і видатний баскський скульптор Е. Чиллід (1924–2002) у глибокій стадії хвороби Альцгеймера в останню свою декаду продовжував створювати геніальні твори, хоч «менш професійна» частина його головного мозку була вже майже недієздатною. Усе це разом привело Е. Голдберга до переконання у різному призначенні обох півкуль мозку – права є активно-пошуковою й аналітичною, а друга через механізм довгострокової пам'яті зберігає всі пріоритетно важливі для життєдіяльності і професійного вдосконалення компетентності, що є сутністю «Я» даної людини [3]. Чимало молодих науковців підхопили новаторські погляди Е. Голдберга й керуються ними у своїх дослідженнях, але загалом його теорія ще не має світового визнання і постій-

ного використання (чи не тому у своїй книзі «Ми – це наш мозок» Дік Свааб не згадує Е. Голдберга й не аналізує тему асиметрії півкуль [11]?).

Щойно сказані слова з повним правом ми можемо застосувати для явища повільного поширення в середній і вищій школах найновіших відкриттів, що стосуються мислення та інших аспектів життєдіяльності наших сучасників. Поглиблюється розрив між знаннями наставників молоді, що в більшості належать до «ери Книги», і сподіваннями та можливостями студентів, що формувалися доволі примітивними засобами «ери Екрана». Перші, ймовірно, вже ніколи не вважатимуть штучний розум (чи штучний інтелект) таким же зручним щоденним інструментом, як надруковані на папері словники чи енциклопедії, а других неможливо примусити читати сотні сторінок підручників з історії чи фізики для формування у них у довгостроковій пам'яті лівої півкулі повного списку важливих дат чи головних формул.

На наших очах відбувається несподіваний перехід від цінності та автономності головного мозку й нервової системи у разі необхідності прийняття рішення щодо виходу з проблемної ситуації, депресії чи чогось ще гіршого до серйозного сподівання на потенціал і можливості відкритої частини штучного інтелекту, зокрема, Open Sciences (ми сподіваємося на розширення цього поняття до рівня Open Sciences&Arts).

Укажемо також на той факт, що ШІ є логічним результатом намагання людини винайденими ним знаряддями посилити спроможності до дії. У цьому ряду місце ШІ – роль засобу примноження ефективності мозкової діяльності людини, засобу, який ще не отримав «свого місця» в системі вищої освіти. Навчальний процес і система оцінювання його якості все ще базуються на постулатах попередніх сторіч. Вони тренують індивідуальну пам'ять і навички, ігноруючи можливість підвищення компетентності і творчості завдяки зверненню до програм штучного інтелекту для вирішення теоретичних і практичних завдань. Удосконалення вищої школи через постійне використання ШІ ми вважаємо важливим завданням, у якому головну складність вбачаємо в тому, що ШІ тільки розпочав «дорослішати». Нові патенти з використання ШІ та його розвитку надходять мало не десятками щодня, а тому реально складно впроваджувати аж настільки швидкозмінне знаряддя.

Ми передбачаємо прогрес у використанні штучного інтелекту в роботі ВНЗ, але не широкофронтальний «для всіх і одразу», а радше проривного типу для підготовки фахівців з достатньо чітко окресленими компетентностями. Що ж до буденного життя, то поява потужного штучного інтелекту може змінити алгоритм прийняття рішень людиною і пріоритети її індивідуального розвитку, та це вже тема для іншої статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. В продаже появилась первая книга, написанная искусственным интеллектом. URL: <https://www.dailytechinfo.org/infotech/10533-v-prodazhe-poyavilas-pervaya-kniga-napisannaya-iskusstvennym-intellektom.html> (20-04-2019)
2. **Голдберг Э.** Управляющий мозг: Лобные доли, лидерство и цивилизация / пер. с англ. Д. Бугакова. Москва: Смысл, 2003. 335 с.
3. **Голдберг Э.** Парадокс мудрости. Научное опровержение "старческого слабоумия". Революционный взгляд на мышление человека / пер. с англ. Л.А. Афанасьева. Москва: Поколение, 2007. 381 с.
4. **Грачев М.А.** Смотрящие в огонь // Наука из первых рук. 2019. Т. 81, № 1, 1 апреля. URL: <https://scfh.ru/papers/smotryashchii-v-ogon/> (27-04-2019)

REFERENCES

1. The first book written by artificial intelligence. URL: <https://www.dailytechinfo.org/infotech/10533-v-prodazhe-poyavilas-pervaya-kniga-napisannaya-iskusstvennym-intellektom.html> (20-04-2019) (in Russian)
2. **Goldberg E.** Managing Brain: Frontal Lobes, Leadership, and Civilization / trans. from English D. Bugakova. Moscow: Meaning, 2003. 335 p. (in Russian)
3. **Goldberg E.** The paradox of wisdom. Scientific refutation of "senile dementia". A Revolutionary Perspective on Human Thinking / trans. from English L.A. Afanasyev. Moscow: Generation, 2007. 381 p. (in Russian)
4. **Grachev M.A.** Looking into the fire // Nauka iz pervykh ruk. 2019. Volume 81, № 1. April 1st. URL:

5. **Данбар Р.** Наука любові та зради. Київ: Темпора, 2014. 346 с.

6. **Дмитренко Д.** Чи замінять технології лікарів. Як штучний інтелект бореться з лікарськими помилками і скільки заробляють медичні ШІ-стартапи. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/chi-zaminyat-tehnologiji-likariv-50018831.html?prefer_lang=ukr (27-04-2019)

7. **Корсак К., Корсак Ю., Антонюк Л., Благініна С., Бойчук О., Давиденко Н., Кірик Т., Ляшенко Л., Пилипенко С., Похресник А., Сонько С.** Рух людства до двох організованих ним колапсів – екологічного і духовно-інтелектуального. Який небезпечніший і чи є порятунок? // Вища школа. 2019. № 3. С. 7–18.

8. **Корсак К., Корсак Ю.** та ін. Молоді науки про генетичне та еусоціальне в людині та її боротьбі з двома колапсами // Вища школа. 2019. № 4.

9. **Корсак К.В., Корсак Ю.К.** Ідея ноопедагогіки – мрія чи основа глобального мегапроєкту? (аналіз проблем виховання, навчання й порятунку людей XXI ст.) / за заг. ред. проф. Д.І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Тов. "Знання", 2013. 100 с.

10. **Лерер Дж.** Как мы принимаем решения / пер. с англ. М. Бабичевой. Москва: Астрель: CORPUS, 2010. 350, [2] с.

11. **Свааб Д.** Ми – це наш мозок / пер. з нім. О. Коцюби. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 496 с.

<https://scfh.ru/papers/smotryashchii-v-ogon/> (27-04-2019) (in Russian)

5. **Dunbar R.** Science of love and betrayal. Kyiv: Tempora, 2014. 346 p. (in Ukrainian)

6. **Dmitrenko D.** Will replace the technology of doctors. How artificial intelligence fights with medical errors and how much does the health-care providers do? URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/chi-zaminyat-tehnologiji-likariv-50018831.html?prefer_lang=ukr (27-04-2019) (in Ukrainian)

7. **Korsak K., Korsak Y., Antoniuk L., Blagolina S., Boychuk O., Davidenko N., Kirik T., Lyashenko L., Pylypenko S., Pokhresnik A., Sonko S.** Movement of mankind to two collapses organized by him – ecological and spiritual-intellectual. What is more dangerous and there is salvation? // Vyscha shkola. 2019. № 3. P. 7–18. (in Ukrainian)

8. **Korsak K., Korsak Yu.** et al. Young science on genetic and eusocial in man and its struggle with two collapse // Vyscha shkola. 2019. № 4. (in Ukrainian)

9. **Korsak K.V., Korsak Yu.K.** The idea of noopedagogy is the dream or the basis of a global mega-project? (Analysis of the problems of education, training and salvation of people of the XXI century.) / For colleagues. edit prof. D.I. Dvinchuk. Ivano-Frankivsk: Znannya, 2013. 100 p. (in Ukrainian)

10. **Lerer J.** How we make decisions / transl. from english M. Babicheva. Moscow: Astrel: CORPUS, 2010. 350, [2] p. (in Russian)

11. **Swaab Dick.** Wir sind unser Gehirn: Wie wir denken, leiden und lieben. München: Droemer Verlag, 2011. 512 S.

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

**СОЦІАЛЬНА
ЗГУРТОВАНІСТЬ
ТА ІНКЛЮЗІЯ
В ОСВІТІ:
ЄВРОПЕЙСЬКІ
ПРАКТИКИ
МОЛОДІЖНОЇ
РОБОТИ**

© Нестерова М., 2019

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, молодіжна робота, освітній простір, соціальна згуртованість.

У статті розглянуто процес імплементації європейських практик молодіжної роботи в освітній простір України. Показано зв'язок розвитку соціальної згуртованості та вирішення проблем інклюзії у сфері молодіжної роботи. Наведено міжнародний та український досвід, проаналізовано як існуючі здобутки в цьому напрямку, так і наступні практичні завдання щодо імплементації європейських цінностей молодіжної політики, зокрема соціальної згуртованості в український освітній простір.

Постановка проблеми. Проблема розвитку соціальної згуртованості, особливо молоді, та її реалізація в освітньому вимірі є актуальною для Європи. Одним з аспектів соціальної згуртованості є інклюзія, у тому числі і соціальна інклюзія. Саме на вирішення цієї проблеми спрямовано низку законодавчих рішень ЄС. Так, наприклад, Єреванське комюніке 2015 року засвідчує намір подолати проблеми інклюзії в освіті. Це є важливою метою для європейського простору вищої освіти, оскільки європейське населення стає все більш диверсифікованим, зокрема і через імміграційні та демографічні зміни. Вочевидь, освіта може виступати як потужний ресурс для досягнення європейської мети соціальної згуртованості. Проте в освітньому середовищі не все так успішно, оскільки багато людей, спільнот, позбавлені як в освітньому, так і в соціальному плані тих можливостей, які повинні бути доступні для всіх. Це стосується як соціальної, так і «медичної» інклюзії. Питання інклюзії набувають усе більшої актуальності, на жаль, через низку досить сумних факторів, зокрема, лавиноподібного зростання кількості дітей, які мають ті чи інші відхилення від когнітивної та біологічної норми. Одне з перших питань для інклюзивного

середовища – забезпечення для «інших» дітей освітніх потреб. Передовим у цьому плані виявився саме європейський підхід. Так, в Іспанії, у 1994 р. було ухвалено Саламанську декларацію, в якій було окреслено основні принципи щодо поваги до різноманітності й індивідуальності людської особистості, що інтерпретує особливість освітніх потреб як форму індивідуального вияву людської природи [1]. Цю концепцію було розвинуто в Дакарі на Всесвітньому форумі з освіти (2000) від ідеї освіти та виховання для всіх до ідей прогресу та цілей освітнього процесу для всіх людей, незважаючи на ступінь фізичного або ментального здоров'я. З того часу ця концепція інклюзивної освіти була прийнята та впроваджена в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні.

Викладення основного матеріалу. Незважаючи на низку серйозних проблем у сфері інклюзивної освіти, розвитку соціальної згуртованості, існує істотна підтримка ініціатив щодо їх вирішення з боку Європейської Комісії. Багато проектів у цьому напрямі фінансується за різними програмами (Horizon 2020, Erasmus +). Таким важливим проектом є проект Includ-ED, інтегрований проект 6-ї Рамкової програми Європейської Комісії в рамках пріоритету 7 «Громадяни та управління в суспільстві, що базується на знаннях». Проект Includ-ED спрямований на визначення стратегій освіти, які допомагають подолати нерівність і розвивати соціальну згуртованість у суспільстві, а отже, сприяти досягненню Лісабонських цілей ЄС. Дослідження соціальної інклюзії, які були проведені в цьому проекті, виокремили практики, що породжують соціальну ізоляцію, особливо вразливих і маргінальних груп. Проект зосереджується на впливі систем освіти на обов'язковий рівень підготовки (включаючи програми професійної та спеціальної освіти) з метою висвітлення інклюзивних підходів до освіти та соціальної політики [3]. Інші відомі в Європі організації зацікавилися проблемами вдосконалення вищої освіти шляхом упровадження нових підходів на основі європейських цінностей, зокрема, соціальної згуртованості. По-перше, це організації в рамках програм Еразмус + Європейської Комісії. На-

приклад, SALTO-YOUTH виступає за підтримку, вдосконалене навчання та можливості для навчання молоді. Вона працює в рамках програми Erasmus + Youth, програми ЄС з освіти, підготовки кадрів, молоді та спорту. SALTO-YOUTH – це мережа з шести ресурсних центрів, що працюють на європейських пріоритетних напрямках у сфері молоді. У межах навчальної стратегії Європейської Комісії SALTO-YOUTH надає неформальні навчальні ресурси для молодіжних працівників та молодіжних лідерів, організовує навчання та заходи з організації контактів для підтримки організації та національних агентств в межах програми Erasmus + Youth [4].

Щоб розібратися з таким досить новим, але складним поняттям «молодіжна робота», звернемося знов до європейського досвіду – Портфоліо Молодіжної Ради Європи. Молодіжну роботу зазвичай розуміють як інструмент для особистісного розвитку, соціальної інтеграції та активного громадянства молодих людей. Так, справді, сучасна молодіжна робота є «ключовим словом» для всіх видів діяльності соціального, культурного, освітнього або політичного характеру, що робиться разом з молоддю, для молоді та силами самої молоді. Не тільки в Україні, а й переважно в Європі вона належить до сфери освіти поза межами навчального закладу, найчастіше пов'язана з неформальною або інформальною освітою. Основна мета молодіжної роботи полягає у створенні для молодих людей можливостей самим формувати власне майбутнє [1]. Безперечно, особливу увагу слід звернути на проблеми в інклюзивній сфері при роботі з молоддю.

Для відповіді на виклики інклюзивного середовища, які тільки зростають через низку важливих соціально-економічних та геополітичних причин, у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова було розпочато роботу з реалізації міжнародних наукових проектів. Вони потребують вирішення складних соціальних завдань, що має взяти на себе флагманський педагогічний університет в Україні. Також ці проекти дають можливість через упровадження кращого європейського досвіду значно підвищити якість освітнього процесу, а іноді й поліпшити матеріально-

технічне забезпечення для кращої підготовки педагогів та соціальних агентів.

Один із таких проєктів, який було успішно реалізовано в рамках отриманого гранту від ЕАСЕА, – «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями» (543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR). Проєкт отримував фінансування з грудня 2013 р. по листопад 2016 р., але основні результати проєкту продовжують упроваджуватись та популяризуватись і дотепер.

Проєкт отримав фінансування від Європейської Комісії внаслідок своєї актуальності: провідна ідея проєкту полягає в тому, що не тільки в суспільстві, а й у системі освіти кожній особистості, незалежно від особливостей її психофізіологічного розвитку, етнокультурної належності, статі, віку, міграційного фону тощо, мають бути надані рівні права та можливості. Хоча з інклюзією це дещо особлива ситуація: звичайно, що студентам з особливими потребами будуть надані необхідні можливості. І це стосується не тільки «інфраструктурних» моментів. Усе ж найбільш важлива тема – це організація ефективного освітнього процесу для всіх учасників, зокрема і з особливими потребами. Тому кожен педагог та освітній менеджер має володіти компетенціями до роботи з гетерогенними групами в одній аудиторії. Йдеться про здатність і готовність включати в спільний освітній простір студента (учня) з будь-якими особливостями розвитку. Це практичне завдання тісно пов'язане з інклюзією в освіті та з розвитком інклюзивного середовища в закладі освіти.

Важливо, що інклюзія – як надання можливості різним студентам навчатись у спільному просторі – дає переваги не тільки представникам так званих «вразливих» соціальних груп, але всім членам колективу, оскільки це дозволяє збагачувати різноманітний потенціал усієї команди, а тому підвищувати її конкурентоспроможність. Тому проєкт виконувався у межах концепції – менеджмент багатоманітності та педагогіки багатоманітності. Від Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова координатором виконання проєктних завдань була д-р філос.

наук, проф. Г. О. Нестеренко. Саме з її активною участю для інституціоналізації виконання проєктних завдань було створено Науково-дослідну лабораторію освітніх компетенцій в умовах гетерогенності, яка зараз, уже після завершення проєкту, успішно функціонує на факультеті менеджменту освіти та науки НПУ ім. М. П. Драгоманова.

В цій лабораторії реально втілена місія проєкту – надання консультативних послуг педагогам та освітнім менеджерам, проведення наукових досліджень з особливостей освітнього процесу та управління освітою в умовах гетерогенних груп та організацій. Не тільки навчання фахівців, а й залучення більш широких верств суспільства і розповсюдження результатів проєкту, що є його головним завданням. Кінцевою метою та післяпроєктною фазою розвитку проєкту можна вважати організацію наукових та інформаційних заходів з метою обміну досвідом та інформування громадськості щодо нових підходів з проблематики інклюзивної освіти та педагогіки багатоманітності. В результаті проєкту не тільки було обладнано лабораторії та навчальні аудиторії.

Безпосередньо в НПУ імені М. П. Драгоманова було розроблено і впроваджено магістерську освітню програму «Інноваційний менеджмент інклюзивного середовища», а на рівні освіти дорослих у межах проєкту було розроблено і впроваджено програму підвищення кваліфікації «Педагогіка гетерогенності та інклюзії в освіті». Це означає, що університет достатньо системно підготувався до викликів складної соціальної реальності інклюзивного середовища. Крім того, важливим фактором для вирішення проблем інклюзивної освіти є сталість проєкту, адже впроваджені заходи та публікації не тільки підкреслюють актуальність підготовки фахівців у сфері інклюзії і все зростаючу зацікавленість освітян до проблематики інклюзивного середовища як інновації. Для стейкхолдерів інклюзії важливо, що всі результати виконання проєктних завдань в НПУ імені М. П. Драгоманова на громадських засадах продовжують упроваджуватись у практику навчання, по-перше, через уже розроблену в межах проєкту магістерську програму та на ті, програми, що тільки розробляються. Ці нові програми більш орієнтовані на сфе-

ру, яка недостатньо розроблена в галузі інклюзії – молодіжну роботу. Ця сфера є надзвичайно важливою для розвитку суспільства, адже на першому місці в характеристиках молодіжної роботи – ціннісна орієнтація та соціальна згуртованість.

Згідно з Портфоліо Молодіжної Ради Європи молодіжна робота має такі характеристики:

- «ціннісно-орієнтована: молодіжна робота намагається слугувати більш високим цілям – інклюзії та соціальній згуртованості;

- орієнтована на потреби молоді: молодіжна робота обслуговує ключові потреби та сподівання молоді, визначені самими молодими людьми;

- добровільна: молодіжна робота не є обов'язковою і спирається на добровільну участь молоді;

- розвивальна: молодіжна робота спрямована на особистісний, соціальний та етичний розвиток молодих людей;

- саморефлексивна та критична: молодіжна робота намагається переконатися, що вона робить усе можливе, щоб відповісти її місії;

Європейські студії для молоді: 30 років програми Жана Моне.

- Соціальна згуртованість в освіті: європейський досвід.

- Соціальні виміри в інклюзії.

- Інклюзія в молодіжній роботі.

В роботі круглого столу та веб-конференції взяло участь понад 75 викладачів і студентів з різних вишів України та Європи: Genoa University (Italy), Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет ім. Івана Огієнка, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. В програмі конференції було проведено пленарне засідання (модератор – професор М. Нестерова, академічний координатор модуля Жана Моне). Пленарні доповіді відкрила професор Д. Спубер з Університету Генуї (Італія), яка розповіла про інклюзивну політику та політи-

ку соціальної згуртованості в ЄС, зокрема, про італійський досвід. Захід був не тільки міжнародним, а й міждисциплінарним – об'єднувались експертні погляди фахівців зі сфери інклюзивної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, а також представники громадянського суспільства (лідери громадських організацій з Данії та України, які займаються проблемами інклюзії. Згідно з напрямами роботи круглого столу виступили академік В. Синьов, професор М. Шеремет, професор Н. Кочубей та ін. Про соціальні виміри інклюзивної роботи доповіла Р. Кравченко, голова громадської організації «Благодійне товариство допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень “Джерела”», з інформацією про спільний проект з організацією House (Данія), один з керівників якої Й. Нільсен (Jens Kragh Nielsen, Project Coordinator, Bornholm Project Office, The European House, Denmark) виступав он-лайн. Організація ТЕН (The European House) є міжнародною громадською неприбутковою організацією з координаційним центром у Данії та представництвами в Білорусі та Киргизстані. Основне завдання ТЕН – створення соціальної інтеграції для людей з інвалідністю або інших особливих потреб (які можуть поставити їх у вразливі життєві обставини), щоб вони мали можливість бути частиною місцевої громади (<https://europeanhouse.org>). В якомусь сенсі досвід данських колег є подібним до практики Лярш-Ковчег – вирішення проблеми соціальної адаптації для тих верств, які відносяться до «медичної» інклюзії, у даному випадку – молодих осіб з ментальними порушеннями.

Структурно вдалося підсумувати проблематику круглого столу на пленарному засіданні інформацією про впровадження проекту Жана Моне, про важливість імплементації європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України, особливо у сфері інклюзії та молодіжної роботи. Академічним координатором було презентовано досвід навчальних візитів до Іспанії та Великої Британії в рамках виконання модуля, узальнено найбільш важливі напрямки розвитку інклюзивної освіти, зокрема, в іспанських та британ-

ських університетах. Так, наприклад, під час навчального візиту до Великої Британії в рамках реалізації модуля Жана Моне було отримано дуже важливий досвід у сфері соціальної згуртованості в освіті – університети орієнтовані на громаду (community based universities). Одним з найкращих прикладів є Університет Брайтона (www.brighton.ac.uk), який зовсім з малою у 1850-ті роки в невеличкому містечку Брайтон тепер перетворився на складну і різнопланову установу, що розміщується в трьох містах на південному узбережжі Англії. Етос цього університету визначається чотирма основними цінностями: інклюзивність; сталість; творчість; партнерство. Ці основні цінності допомагають студентам бути частиною динамічної, різноманітної та творчої спільноти, яка створює та підтримує дійсно партнерські відносини, і це робить позитивний вплив на суспільство. Важливо зазначити, що ці цінності інклюзії, соціальної згуртованості є дуже перспективними не тільки для освітнього, але й для суспільного розвитку. Взагалі, ціннісно-орієнтований підхід поєднує різні актуальні напрями в освітньому вимірі: поширення європейських цінностей, інновації в навчанні та викладанні, залучення молоді та ефективне управління вищим навчальним закладом

Висновки. Загальною проблемою є підготовка відповідних спеціалістів для роботи в інклюзивному просторі. Особливою проблемою є робота з молоддю, отже, необхід-

не впровадження нових освітніх програм та курсів підвищення кваліфікації для осіб, які працюють з молоддю в інклюзивній сфері. Це можуть бути програми кваліфікації молодіжного працівника (у сфері інклюзії) та асистента. Для вирішення цих питань потрібно звернутися до Міністерства молоді та спорту, яке керує програмою «Молодіжний працівник», та до Міністерства освіти і науки із запитом щодо створення та підтримки відповідних програм у сфері формальної та неформальної освіти. Головний висновок з вивчення не тільки європейського, а й українського досвіду розвитку інклюзивного середовища – залучення не лише освітніх технологій, а й самих освітян до вирішення проблем інклюзії, зокрема, соціальної інклюзії для розвитку особистості та суспільства. Саме такий підхід дає європейський вектор розвитку вищої освіти в Україні – єднання на засадах спільних цінностей. Адже саме цінності відіграють вирішальну роль у сталому розвитку сучасних суспільств, які наразі знаходяться в досить-таки складній соціально-політичній ситуації (при чому це стосується не тільки України). Особливу увагу слід звертати на молодь, і, як бачимо, Молодіжна політика ЄС, новітні тренди в програмах Європейської Комісії для вищої освіти, які орієнтовані на молодь, – усе це свідчить про надзвичайну актуальність проблематики соціальної згуртованості молоді в освітньому середовищі, зокрема, в інклюзивному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Портфоліо молодіжної Ради Європи. URL: <http://youth-worker.org.ua/downloads/portfolio-molodizhnoyi-roboti-radi-yevropi/>

2. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2018. 72 с. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkluzivnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf>

3. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. О. Демянчук. Київ: Юніверс, 2003. 168 с.

REFERENCES

1. Portfolio of the Youth Council of Europe. URL: <http://youth-worker.org.ua/downloads/portfolio-molodizhnoyi-roboti-radi-yevropi/> (in Ukrainian)

2. Social partnership in inclusive education: European vector, Ukrainian realities // Zbirnyk naukovykh prats' za materialamy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (March 15, 2018). Izmayil: RVV IDHU, 2018. 72 p. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkluzivnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf> (in Ukrainian)

3. Freire P. Pedagogy of the oppressed / translate from english O. Demyanchuk. Kyiv: Yunivers, 2003. 168 p. (in Ukrainian)

4. SALTO-YOUTH. URL: <https://www.salto-youth.net>

5. Social Cohesion and Education – Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education – Schools, Public, School, and Rights. URL: <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ

доктор філософських наук,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ),
terepyshchyi@gmail.com

Дмитро МАЛЕЖИК

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та філософії історії,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ),
demetrius1@ukr.net

Ключові слова: німецько-радянська війна, окупація, евакуація, вищі навчальні заклади, фахова підготовка, професорсько-викладацький склад, студентський контингент.

У статті проаналізовано особливості діяльності українських вишів в умовах евакуації. Розкрито головні причини переїзду основних вишів Української РСР. Простежено головні труднощі процесу евакуації професорсько-викладацького складу та студентського контингенту. Проаналізовано основні заходи уряду та керівництва закладів із розширення студентського контингенту та покращення якості підготовки фахівців. Встановлено, що в період евакуації українським вищим на-

УДК 378(09)+94(470+571)''1941/1945''

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЕВАКУАЦІЇ В РОКИ НІМЕЦЬКО- РАДЯНСЬКОЇ (ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ) ВІЙНИ

© Терепищій С., Малежик Д., 2019

вчальним закладам удалося не лише зберегти якість підготовки фахівців, але й збільшити кількість підготовлених фахівців.

В умовах російської агресії, яка виявилася в анексії Криму та прихованій окупації частини Донецької та Луганської областей, освітня сфера тимчасово окупованих територій зазнала суттєвих змін. Саме під впливом гібридної війни виникла проблема переміщених університетів, які відмовились перебувати на непідконтрольних Україні територіях. Ще більша складність проблематики полягає в тому, що нова українська влада виявилась неготовою до ефективного розв'язання освітнього питання. Роль освіти як активного чинника життя суспільства зростає в період великих соціально-політичних зрушень, докорінних соціальних перетворень і, насамперед, екстремальних умов розвитку суспільства, з якими, безперечно, пов'язані трагічні події Великої Вітчизняної війни. Вирішенню цієї проблеми та формуванню пев-

них рекомендацій для чинних урядовців може допомогти звернення до історичного досвіду. Особливо актуальним у цьому контексті є період Другої світової війни, а саме етап німецько-радянської (Великої Вітчизняної) війни, під час якого ряд українських вищих навчальних закладів був евакуйований у райони, підконтрольні радянській владі.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми стали предметом вивчення українських науковців О. Бистої [1], І. Дробота [19], М. Коваля [8], В. Литвина [12], С. Майбороди [14], О. Потилчака [15], російських дослідників Н. Сіверцевої [16] та А. Сперанського [18]. Утім, усебічного та неупередженого дослідження з поставленої проблеми досі не здійснено, що посилює наукову актуальність даної розвідки.

Метою статті є виявлення особливостей діяльності українських радянських вищих навчальних закладів в умовах евакуації в роки німецько-радянської війни, вивчення заходів уряду та керівництва вишів щодо вирішення кадрових питань і підвищення якості підготовки фахівців для потреб суспільства.

Система вищої освіти Української РСР станом на 1940/41 навчальний рік складалась із 173 вишів (разом із заочними), у яких вищу освіту здобували 196,8 тис. студентів, та 693 середніх спеціальних навчальних закладів, у яких навчалися 196,2 тис. учнів [5, с. 115].

Оскільки в роки радянської влади вища освіта розглядалась як потужна зброя пропаганди та реалізації генеральної лінії партії, тому вища школа стала системою політизованого ставлення до науки і мистецтва. Інтенсивний наступ ворожих військ, тимчасова втрата частини радянської території з великими промисловими і культурними центрами, прифронтові умови життя багатьох міст з вишами спричинили евакуацію із західних районів СРСР у східні. При цьому евакуювались професорсько-викладацькі кадри, студенти, вивозилось наукове і навчальне обладнання, бібліотеки. Евакуювалася і значна частина інтелігенції, яка не підлягала мобілізації до лав Черво-

ної армії. Всього передбачалось здійснити евакуацію майже 70% вищих навчальних закладів [21, с. 120].

Керівництво евакуацією здійснювалось головою Всесоюзного комітету у справах вищої школи С.В. Кафтановим, при цьому пріоритет надавався вишам технічного профілю, здатним швидко відновити підготовку інженерів для військової промисловості [17, с. 54].

З території Української РСР із 143 було евакуйовано 70 вищих навчальних закладів, причому як державного, так і регіонального значення. Вони продовжували свою діяльність у містах Російської Федерації, Казахстану, Киргизії, Туркменії.

Так, Київський, Харківський та Одеський університети евакуювали ще до початку окупації. Перші два були вивезені до м. Кизил-Орда Казахської РСР, де на їх базі було створено тимчасовий об'єднаний український державний університет [3, с. 431]. Одеський державний університет та Одеський педагогічний інститут переїхали до Байрам-Алі Туркменської РСР, Харківський педінститут іноземних мов – до Саратовської області, Мелітопольський педінститут було евакуйовано до м. Ленінбаба Таджикиської РСР. Харківський хіміко-технологічний продовжив роботу в Чугчику (Узбекистан), Київський індустріальний – у Ташкенті, Миколаївський суднобудівний – у Пржевальську [2, с. 284].

Окремі ВНЗ влились як факультети до місцевих навчальних закладів. Приміром, Київський лісогосподарський інститут був евакуйований до м. Воронежа, а пізніше – до м. Советська Кіровської області. Майно й обладнання у м. Воронежі пропало, а викладачі та студенти, що прибули до м. Советська, почали працювати й навчатися в евакуйованому сюди Брянському лісогосподарському інституті. Київський ветеринарний інститут евакуювався до м. Свердловська й функціонував на правах ветеринарного факультету Свердловського сільськогосподарського інституту. Випускниками протягом цього періоду стало 276 ветеринарних лікарів [11].

Переїзд деяких навчальних закладів відбувався в декілька етапів. Наприклад, евакуація Харківського фармацевтичного інституту проходила в три етапи. Першу групу співробітників інституту, а також найбільш цінне устаткування було відправлено у шпитальному ешелоні до м. Прокоп'євська Новосибірської області. Друга група, з іншою частиною обладнання, виїхала до Новосибірська. Третю групу викладачів на чолі з ректором Ю. Г. Борисюком було евакуйовано до м. Семипалатинська Казахської РСР, до яких згодом приєдналися представники другої групи [20].

Утім, більшість вищих навчальних закладів залишилась на окупованих територіях і припинила свою діяльність. Лише Ворошиловградський педагогічний та Куп'янський і Старобільський учительські інститути працювали на українській території до червня 1942 р. [12, с. 234].

Територія України, яка однією з перших зазнала ворожих ударів, мала важкі умови евакуації. Так, не вдалось евакуювати ряд важливих навчальних закладів, зокрема Київський педагогічний інститут імені М. Горького. Згідно із вказівкою Народного комісаріату освіти УРСР, у липні 1941 р. викладачі та студенти інституту, які не були мобілізовані до лав Червоної армії, пішки вирушили до м. Лебедин на Сумщині, де в евакуації було вирішено розгорнути КДПІ ім. М. Горького. Однак навчання у вересні 1941 р. так і не розпочалося [7, с. 149].

Велику роль у зволіканні з процесом евакуацією більшості вишів України відіграла хибна оцінка військової ситуації, самозапокоєність бюрократичного апарату, стрімкий наступ німецько-фашистських військ і надмірна завантаженість залізничного транспорту. Унаслідок цього система вищої освіти зазнала значних втрат. Так, на окупованих територіях було повністю або частково зруйновано 334 будівлі, що належали вишам, знищили або вивезли до Німеччини обладнання лабораторій і кабінетів, цінні експонати колекцій, багаті фонди бібліотек тощо. Загальні збитки, за оцінками наркомату освіти, склали 3 млрд крб [9, с. 106].

Отже, на початку радянсько-німецької війни суттєво скоротилась кількість вишів. Це пояснюється насамперед тим, що одні з них не змогли вчасно евакуюватись, інші, опинившись в евакуації, злились з місцевими навчальними закладами однойменного профілю, а треті були поступово реформовані. До початку 1942/43 н.р. із 817 вишів, що працювали на всій території СРСР до війни, продовжували діяльність лише 460, а зі 173 українських – лише 70 [2, с. 196].

Початок воєнних дій негативно позначився на науково-педагогічних колективах вишів. Частина з них пішла на фронт, ставши командирами, політпрацівниками, військовими інженерами, лікарями, медсестрами, радистами, воїнами, партизанами і підпільниками. Лише протягом 1941 р. число штатних викладачів скоротилось більш ніж удвічі, особливо серед викладачів – на 60,5% [9, с. 146]. Наприклад, значних матеріальних збитків і людських втрат зазнав Дніпропетровський державний університет. Під час тимчасової окупації міста були спалені всі навчальні корпуси. Понад 600 викладачів і студентів добровольцями пішли на фронт захищати Батьківщину від фашистської навали. Серед них – Герої Радянського Союзу В. П. Юбкін і С. І. Швець, з-поміж студентів – О. Гончар [6]. Усього в лавах Збройних сил СРСР перебувало понад 30 тис. представників вищої школи.

Водночас спостерігались негативні тенденції падіння рівня освіти. На цьому позначився процес евакуації, часткове розформування вишів, скорочення їхньої матеріальної бази, масовий відсів студентів через незадовільні умови побуту та навчання. У результаті протягом 1941–1942 рр. чисельність молоді у ВНЗ скоротилась майже на 72% [18, с. 34].

Зменшення кількості студентів у перший період німецько-радянської війни загострив проблему забезпечення кваліфікованими кадрами важливих галузей народного господарства. Для розв'язання цієї проблеми РНК СРСР ухвалило 5 травня 1942 р. постанову «Про план прийому у виші в 1942 році і заходах із зміцнення вищих навчальних закладів». Вона була перш за все спря-

мована на подолання труднощів при новому наборі студентів. Складність набору пояснювалась скороченням кількості абітурієнтів, оскільки у воєнних умовах більшість випускників десятих класів йшла на фронт, а значна частина випускників восьмих – дев'ятих класів відмовлялась від подальшого продовження навчання та йшла на виробництво. Отже, у 1941/42 навчальному році прийом у виші скоротився в СРСР на 41% та складав 96,4 тис. осіб [9, с. 140].

Одним із вимушених кроків, на які пішла радянська влада для розширення студентського контингенту, стало збільшення прийому дівчат. Так, якщо в 1940/41 навчальному році їх частка складала 58%, то вже в 1942/43 навчальному році зросла до 77% [17, с. 42].

Зразом для забезпечення зростання кількості абітурієнтів у перший рік війни в практику приймальних комісій були запроваджені нові правила, які суттєво полегшували вступ до ВНЗ. Так, випускники середніх шкіл з оцінками «добре» і «відмінно» зараховувались до вишів без вступних іспитів, а за наявності вільних місць цією пільгою могли скористатись і ті абітурієнти, які мали в атестаті декілька оцінок «задовільно» [18, с. 35]. У справі формування студентських колективів важливу роль відіграла пропаганда вишівських спеціальностей через засоби масової інформації, роз'яснювальна робота, яку викладачі проводили серед населення. Однак заради справедливості слід відзначити, що подавати документи до вишів могли переважно особи, що перебували на території східних областей СРСР, а підлітки тимчасово окупованих територій практично були позбавлені такої можливості.

Для розв'язання завдань з комплектування молодших курсів ВНЗ помітний внесок зробили підготовчі відділення, які розпочали роботу з 1943/44 навчального року. Серед їхніх завдань була підготовка до вступних іспитів осіб, які мали середню освіту, але у зв'язку з перервою в навчанні не мали міцної бази знань. Право навчання на підготовчих відділеннях мали ті, хто свого часу не одержав повної середньої освіти. Їм надавалась можливість після від-

повідної підготовки скласти іспити за весь курс середньої школи екстерном та вступити до ВНЗ. Першочергове право зарахування на підготовчі відділення мали особи, які були демобілізовані з лав Червоної армії та флоту після поранень та інших ушкоджень.

Унаслідок проведених заходів до 1943/44 навчального року в СРСР намітилася тенденція до поступового зростання наборів у виші. Загалом по країні рівень зарахування до ВНЗ досяг довоєнного, а за деякими найважливішими спеціальностями перевищив його. Це свідчить про високий рівень адаптованості радянської системи освіти до потреб народного господарства в екстремальних умовах бойових дій.

Ще одним завданням, яке варто було вирішувати владі, було прагнення не допустити відрахувань старшокурсників. Високий відсів у перший період війни був пов'язаний з незадовільним матеріально-побутовим становищем студентів. Тому було ухвалено ряд важливих рішень. 10 лютого 1943 р. РНК СРСР видає спецпостанову «Про покращення харчування студентів вишів», де гостро ставилось питання удосконалення роботи студентських їдалень [15, с. 38]. Вишам рекомендувалось організувати підсобні господарства та створювати їдальні закритого типу. Місцеві органи управління зобов'язувались забезпечити студентів продуктами харчування та промисловими товарами за нормами робітників на виробництві.

Для покращення матеріального забезпечення студентів значну роль відіграло рішення РНК від 15 вересня 1943 р., яке давало право на одержання стипендії всім успішним студентам. У результаті кількість стипендіатів значно зросла – з 20% до 80% в 1944 р. [18, с. 35]. Студенти, які навчались на «відмінно», одержували надбавку в розмірі 25%. Найкращим студентам присуджувались іменні стипендії, розмір яких був вищим від звичайних від 3 до 5 разів. Для студентів найважливіших оборонних, гірських, транспортних вишів розмір стипендії призначався вище на 50% [6, с. 496–497].

У роки війни відбулось значне зростання фінансування вищої школи, проте перед

нею постало завдання підпорядкувати наукові дослідження інтересам створення військового комплексу, розробити нове і модернізувати наявне озброєння, військову техніку та інші засоби ведення війни. Від учених вимагались науково обґрунтовані пропозиції з прискорення мобілізації сировинних ресурсів країни, заміни дефіцитних матеріалів місцевою сировиною, запровадження ефективних медичних засобів лікування поранених фронтовиків і хворих працівників тилу.

Професорсько-викладацький склад відіграв значну роль у процесі збереження та розширення мережі вишів, стабілізації кількісного складу студентів та випуску кваліфікованих спеціалістів. Саме його представники були ядром, на якому трималась вища школа.

На початку німецько-радянської війни викладацький корпус почав суттєво скорочуватись: якщо в 1940/41 н.р. у вишах працювало понад 50 тис. осіб, то до початку 1942/43 н.р. залишилось лише 24,7 тис. Різке скорочення середньої ланки науково-педагогічних працівників, найбільш працездатного і творчо активного, пояснюється його призовним віком і, як наслідок, мобілізацією на фронт [12, с. 213].

За роки війни керівництво країни здійснило ряд заходів, спрямованих на забезпечення вишів необхідною кількістю викладачів. Восени 1942 р. було видано постанову РНК СРСР «Про підвищення окладів працівникам науки», яке дозволяло покращити матеріально-побутове становище і підняти авторитет працівників ВНЗ. Водночас було вжито ряд заходів щодо доукомплектування викладацького корпусу інститутів та університетів: відбувалась переміщення викладацьких і наукових кадрів з центральних вишів у периферійні, здійснювалось повернення до вишів професорів і викладачів, тимчасово відряджених на роботу в промисловість і сільське господарство; для науково-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах залучались добре підготовлені спеціалісти, які мали великий виробничий стаж роботи. З 1943 р. за рішенням Комітету у справах вищої школи розпочався процес демо-

білізації викладачів з фронту. Усі проведені заходи сприяли стабілізації чисельності викладачів.

У перші роки війни зазнавав змін і зміст освіти у вищій школі. З огляду на умови воєнного часу навчальні плани вищих навчальних закладів були змінені, а терміни навчання студентів скорочено. У вишах, де до початку війни навчання тривало 5 років, період підготовки обмежували 3,5 роками, а в тих, де підготовка фахівців тривала 4 роки, запроваджувалась трирічна програма. Згортання навчання стосувалось насамперед скорочення не аудиторних занять, а канікул: літніх – з двох до одного місяців, а зимових – з двох тижнів до одного. Також передбачалось скорочення виробничої практики – з 24 тижнів до 10, а також часу на підготовку дипломного проекту – з 21 тижня до 18. Кількість же аудиторних занять, навпаки, зросло з 36 до 42 год на тиждень [18, с. 36]. Проте в малих факультетських групах вилучались лекційні години і замінювались самостійною роботою з джерелами. Також суттєво збільшилась кількість додаткових занять, що проводились по вечорах і в неділю. Об'єктивна необхідність організації навчального процесу викликала об'єднання студентських груп у потоки. З деяких навчальних дисциплін складались навіть загальнофакультетські розклади [15, с. 38].

Зазначимо, що скорочення програм мало тимчасовий характер, оскільки досвід показував, що стислі терміни вивчення основних теоретичних предметів не дають необхідної якості їх засвоєння студентами. З огляду на це керівництво країни вирішило відмовитись від швидкого забезпечення галузей народного господарства спеціалістами без належного рівня підготовки. 18 червня 1942 р. постановою РНК СРСР було скасовано скорочені програми вишів і взято курс на повернення в 1943/44 н.р. до планів довоєнного часу [15, с. 38]. До того ж негативно позначалось на якості освіти і те, що на час канікул студенти залучались до сільськогосподарських робіт, тривалість яких значно перевищувала термін місячних канікул.

Ще однією складністю в роботі вишів евакуаційного періоду було те, що зна-

чна частина студентів поєднувала навчання з постійною роботою на виробництві. Так, 80% Харківського авіаційного інституту, перебуваючи в Казані, поєднувала навчання з роботою на авіаційному заводі [9, с. 65]. Утім, радянська влада вбачала в такому стані справ позитивні риси, мотивуючи це тим, що навчання поєднувалося з виробничою практикою.

Насамкінець зазначимо, що діяльність українських вишів в евакуації позитивно вплинула на розвиток освіти тих регіонів, куди вони були переміщені. Так, в умовах евакуації значний внесок у вищу освіту східних областей СРСР зробили викладачі Київського сільськогосподарського інституту: доцент Т. С. Долгополов очолював Таджикиський сільськогосподарський інститут, М. Д. Рижутін був директором Сталінградського, а П. Д. Пшеничний став на чолі Башкирського сільськогосподарських інститутів [11].

Отже, завдяки діяльності вишів у роки німецько-фашистської окупації вдалось не лише зберегти, але й зміцнити систему вищої освіти. Працюючи в різних галузях народного господарства, випускники ви-

шів сприяли створенню економічного та оборонного потенціалу, зробили значний внесок у розвиток духовного життя країни, сприяючи звільненню території України від окупантів і розвиваючи науковий та освітній потенціал східних областей СРСР.

Зважаючи на досвід діяльності вишів України в евакуації, вважаємо за можливе сформулювати рекомендації для українського уряду щодо правового регулювання та діяльності переміщених з тимчасово окупованих територій українських університетів. По-перше, варто чітко визначити юридичний статус переміщених університетів, їх професорсько-викладацького складу та студентського контингенту, надати більше преференцій для вступу до них абітурієнтам з тимчасово окупованих територій. По-друге, сприяти формуванню позитивного іміджу університетів для залучення більшої кількості абітурієнтів, у тому числі й з окупованих територій. По-третє, збільшити фінансування переміщених університетів, що дозволить сформувати належну матеріально-технічну базу та позитивно вплине на умови навчання в цих закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бистра М.О.** Розвиток вищої освіти України в 1943–1945 рр. // Історична наука: проблеми розвитку: матеріали міжнар. наук. конф. Секція "Новітня історія України". Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. С. 36–40.
2. Великая Отечественная война. 1941–1945: энциклопедия / гл. ред. М.М. Козлов; редкол.: Ю.Я. Барабаш, П.А. Жилин (зам. гл. ред.), В.И. Канатов (отв. секретарь) и др. Москва: Советская энциклопедия, 1985. 832 с.
3. Вища школа і наука в роки Великої Вітчизняної війни // Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Київ / гол. ред. кол.: Тронько П.Т. (гол. редкол.) та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 587 с.
4. Высшая школа: основные постановления, приказы, инструкции. Москва: Советская наука, 1948. 616 с.
5. Высшая школа СССР за 50 лет (1917–1967) / под ред. В.П. Елютина. Москва: Высшая школа, 1967. 272 с.
6. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. URL: <http://www.osvita.org.ua/vnz/365/index.html>
7. Інститут філософської освіти і науки: історія, сьогодення, перспективи / за заг. ред. В.П. Андрущенко, І.І. Дробота. Вінниця: ТОВ Нілан-ЛТД, 2015. 440 с.
8. **Коваль М.В.** Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 336 с. (Україна кризь віки. Т. 12).

REFERENCES

1. **Bystra, M.O.**, 2002 The development of higher education in Ukraine in 1943–1945. *Istorychna nauka: problemy rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Sektsiia "Novitnia istoriia Ukrainy"*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, p. 36–40. (in Ukrainian)
2. The Great Patriotic War. 1941–1945: encyclopedia, 1985, Hl. red. M.M. Kozlov; redkol.: Yu.Ya. Barabash, P.A. Zhylyn (zam. hl. red.), V.Y. Kanatov (otv. sekretar) i dr. Moscow: Sovetskaïa entsyklopediia, 832 p. (in Russian)
3. Higher schools and science during The Great Patriotic War, 1968, *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR: V 26 t. Kyiv / Hol. red. kol.: Tronko P. T. (hol. Hol. redkol.) ta in.* Kyiv: Holov. red. URE AN URSR, 587 p. (in Ukrainian)
4. Higher School in the USSR: main resolutions, orders, descriptions, 1948. Moscow: Sovetskaïa nauka, 616 p. (in Russian)
5. Higher School in the USSR for 50 years (1917–1967), 1967, pod red. V.P. Eliutina. Moscow: Vyssh. shk., 272 p. (in Russian)
6. Dnipropetrovsk National Oles Honchar University. URL: <http://www.osvita.org.ua/vnz/365/index.html> (in Ukrainian)
7. Institute of Philosophical Education and Science: History, Nowadays, Future, 2015, za zah. red. V.P. Andrushchenka, I.I. Drobota. Vinnytsia: TOV Nilan-LTD, 440 p. (in Ukrainian)
8. **Koval, M.V.** (1999) Ukraine in World War II and Great Patriotic War (1939–1945), *Ukraina kriz viky. T. 12.* Kyiv: Alternatyvy, 336 p. (in Ukrainian)

9. **Круглянский М.Р.** Высшая школа СССР в годы Великой Отечественной войны. Москва: Высшая школа, 1976. 314 с
10. Культурное строительство СССР. Статистический сборник / под ред. П.Г. Подъячих. Москва: ЦСУ СССР, 1956. 331 с.
11. **Лановюк Л.** Університет [НУБІПУ] під час евакуації періоду Другої світової війни 1941–1945 рр. URL: <https://nubip.edu.ua/node/14573>
12. **Литвин В.М.** Україна в Другій світовій війні (1939–1945). Київ: Вид. дім «Лі-Терра», 2004. 464 с.
13. **Лутченко А.И.** Подготовка инженерно-технических кадров в 1941–1945 гг. // Советская культура в годы Великой Отечественной войны. Москва: Наука, 1976. С. 90–106.
14. **Майборода С.В.** Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.): монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. – 308 с.
15. **Потильчак О.В.** Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944): політика і практика агресора. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 36 с.
16. **Сиверцева Н.Л.** Великая Отечественная война и высшая школа // Социологические исследования. 1995. № 5. С. 35–44.
17. Советская высшая школа в годы Великой Отечественной войны / В.В. Дрыночкин [и др.]; под ред. Ф.Б. Комала. Москва: Высшая школа, 1980. 232 с.
18. **Сперанский А.В.** Высшая школа СССР в 1941–1945 гг.: экзамены войны // Вестник ЮУрГУ. Серия «Социально-гуманитарные науки». 2015. Т.15, №3. С. 33–38.
19. Український народ у Другій світовій війні / І.І. Дробот, В.І. Кучер, А.Г. Слюсаренко, П.М. Чернега. Київ: Школяр, 1998. 238 с.
20. Харківський фармацевтичний інститут у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) URL: <http://nuph.edu.ua/harkivskijj-farmaceutichnijj-institut>
21. **Чуткерашвили Е.В.** Развитие высшего образования в СССР. Москва: Высшая школа, 1961. 240 с.
22. **Terepyshchyi S., Svyrydenko D., Bazaluk O.** Structural-functional models of integration and reintegration of Ukrainian educational landscape // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 2017, Issue 5. P. 163–168.
23. **Terepyshchyi S.** Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education // *Studia Warmi skie*. 2017. Vol. 54. P. 373–383.
24. **Додонов Д.Р.** Університети-переселенці: проблеми сьогодення та перспективи реінтеграції // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 126. С. 401–407.
25. **Верьовкін В.В.** Особливості реалізації освітньої політики щодо переміщених університетів України // Вища освіта України. Київ, 2017. № 4. С. 17–22.
26. **Терепищій С.О., Хоменко Г.В., Заїчко В.В.** Освітня діяльність переміщених (евакуйованих) університетів України у Другій світовій війні // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 138 (№ 11), ч. 2: Філософські науки. С. 213–218.
9. **Kruhlianskiy, M.R.**, (1976) Higher School of the USSR during The Great Patriotic War. Moscow:Vysshiaia shkola, 314 p. (in Russian)
10. *Cultur Building of the USSR. Statistic Collection*, 1956, pod red. P.G. Podyachikh. Moscow: TsSU SSSR, 331 p. (in Russian)
11. **Lanoviuk, L.** The University during the evacuation in the Great Patriotic War 1941–1945. URL: <https://nubip.edu.ua/node/14573> (in Ukrainian)
12. **Lytvyn, V.M.**, 2004 Ukraine in the Great Patriotic War (1939–1945). Kyiv: Vyd. dim 'Li-Terra', 464 p. (in Ukrainian)
13. **Lutchenko, A.Y.** (1976) Personnel training of engineers and technicians in 1941–1945). *Sovetskaia kultura v hody Velikoi Otechestvennoi voiny*. Moscow: Nauka, p. 90–106. (in Russian)
14. **Maiboroda, S.V.** (2000) The State management of higher education in Ukraine: structure, functions, *tendencies of development (1917–1959)* / redkol.: V. I. Luhovyi (holova) ta in., Kyiv: Vyd-vo UADU, 307 p. (in Ukrainian)
15. **Potylchak, O.V.** (1998) Professional education and training of labour reserves in Ukraine during German occupation (1941–1944). Kyiv: TOV 'Mizhnar. fin. ahentsiia', 36 p. (in Ukrainian)
16. **Sivertseva, N.L.** (1995) The Great Patriotic War and higher education, *Sotsyologicheskie issled.*, № 5, p. 35–44. (in Russian)
17. The Soviet higher education during The Great Patriotic War, 1980 / V.V. Drynochkin [i dr.]; pod red. F.B. Komala. Moscow: Vysshiaia shkola, 232 p. (in Russian)
18. **Speranskii, A.V.** (2015) Higher education of the USSR in 1941–1945: exams of the war, *Vestnyk YuUrHU. Seria «Sotsialno-humanitarnye nauky»*, T. 15, № 3, p. 33–38. (in Ukrainian)
19. **Drobot, I.I., Kucher, V.I., Sliusarenko, A.G., Cherneha, P.M.** (1998) Ukrainian people in the World War II, Kyiv: Shkolar, 238 p. (in Ukrainian)
20. Kharkiv Pharmaceuticals Institute during the Great Patriotic War (1941–1945). URL: <http://nuph.edu.ua/harkivskijj-farmaceutichnijj-institut> (in Ukrainian)
21. **Chutkerashvily, E.V.** (1961) Development of higher education in the USSR. Moscow: *Vysshiaia shkola*, 240 p. (in Russian)
22. **Terepyshchyi, S., Svyrydenko, D., Bazaluk, O.** Structural-functional models of integration and reintegration of Ukrainian educational landscape. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2017, Issue 5. P. 163–168.
23. **Terepyshchyi, S.** Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education. *Studia Warmi skie*. 2017. Vol. 54. P. 373–383.
24. **Dodonov, D.R.** (2017) Universytety-pereselentsi: problemy sohodennia ta perspektyvy reintehratsii. *Hileia: naukovyi visnyk*: Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv. Vypusk 126. P. 401–407. (in Ukrainian)
25. **Verovkin, V.V.** 2017 Osoblyvosti realizatsii osvitnoi polityky shchodo peremishchenykh universytetiv Ukrainy. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Kyiv. № 4. P. 17–22. (in Ukrainian)
26. **Terepyshchyi, S. O., Khomenko, H. V., Zaichko, V. V.** Osvitnia diialnist peremishchenykh (evakuiovanykh) universytetiv Ukrainy u Druhii svitovii viini. *Hileia: naukovyi visnyk*: Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2018. Vypusk 138 (№ 11), Ch. 2. Filosofski nauky. P. 213–218. (in Ukrainian)

Любов КАРТАШОВА

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з дистанційного
навчання Центрального інституту
післядипломної освіти УМО НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: менеджер соціокуль-
турної діяльності, інклюзивне навчання,
особи з особливими потребами, інду-
стрія дозвілля.

У статті розкрито важливість професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності до соціалізації та адаптації осіб з особливими потребами. Показано необхідність розвитку соціального середовища осіб з особливими освітніми потребами поза навчальним закладом в індустрії дозвілля. Визначено показники ефективності управління та організації дозвілля з ООП, які є показниками рівня авторитету менеджера. Сформульовано професійні завдання, що характеризують діяльність менеджерів СКД в організації інклюзії. У

УДК 378.1:376

**ПІДГОТОВКА
МЕНЕДЖЕРІВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСІБ
З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ
В ІНДУСТРІЇ
ДОЗВІЛЛЯ**

© Карташова Л., Любарець В., 2019

*контексті досліджуваної проблема-
тики в подальшому передбачаємо
дослідження професійної підготов-
ки майбутніх менеджерів СКД до
роботи в умовах інклюзивної осві-
ти, що розглядається як персоні-
фікований і неперервний процес і
включає змістовний і організацій-
ний компоненти, які спрямовані на
розвиток інклюзивної компетент-
ності менеджерів та їх здатності
вирішувати професійні завдання
у сфері інклюзії.*

**Постановка проблеми в загальному ви-
гляді.** Стрімкий розвиток сучасного інте-
граційного суспільства в Україні впливає
на формування у сфері дозвілля і розваг
певних соціально-культурних умов. Такі
умови сприяють розвитку потенціалу кож-
ної соціальної групи у вільний час, врахо-
вуючи її автентичні потреби; відкривають
можливість вибору дозвіллевих форм, різ-
них додаткових послуг щодо саморозвит-
ку та самоосвіти; активізують комуніка-

тивне поле шляхом використання соціально-культурних технологій активізації особистості. У наданні цих та інших послуг зацікавлені не тільки комерційні і приватні організації, а й некомерційний сектор державних установ. Слід зазначити, що виробники соціокультурного продукту в інклюзії розгалуженої мережі дозвіллевого простору не є лідерами, оскільки першочерговим завданням є інтеграція людей з обмеженими можливостями в соціум, створення доступного середовища для отримання культурних благ, розвиток соціально-культурної та соціально-ділової активності.

Мета статті – визначення специфіки підготовки менеджерів соціокультурної діяльності до соціалізації та адаптації осіб з особливими потребами поза навчальним закладом в індустрії дозвілля.

Основна частина. Останніми роками в багатьох країнах, зокрема і в Україні, піклування про інклюзію розглядається як одне із стратегічних завдань розвитку системи освіти. Це обумовлюється низкою передумов, насамперед це соціально-педагогічні, законодавчо-нормативні, теоретичні та практико-орієнтовані. Вони продиктовані необхідністю включення осіб з особливими потребами (ООП) в освітнє соціокультурне середовище закладів вищої освіти (ЗВО) й передбачають: зміну цільових настанов у сфері освіти від «знанневих» до компетентнісних; ідеї гуманізації суспільства й освіти; реалізацію принципу рівних можливостей в освіті для всіх; перехід від «медичної» моделі розуміння інклюзії до «соціальної»; включення батьків в освітній процес як його активних суб'єктів.

Різні аспекти проблеми інклюзивного навчання розглядалися в наукових працях А. Колупаєвої [5], В. Ночовка [8], Н. Султанової [13], З. Удич [14] та ін. Однак, незважаючи на наявність великої кількості праць, визначення специфіки професійної підготовки до роботи в умовах інклюзивної освіти, як і раніше, залишається на периферії дослідницьких інтересів учених.

В останні роки з даної проблеми було оприлюднено низку дисертаційних робіт:

Г. Давиденко [1], М. Захарчук [3], І. Калініченко [4], І. Малишевська [7], О. Ферт [15] та ін., у яких, зокрема, розглядається поняття «інклюзивна компетентність», висвітлюються етапи формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів, розкриваються особливості підготовки фахівців до корекційної діяльності в загальноосвітній школі. Проте і в цих дослідженнях проблема соціалізації осіб з особливими потребами поза навчальним закладом залишається не охопленою.

Однією з основних нормативних передумов є набуття чинності закону України «Про освіту» [2], де вперше введені такі поняття, як «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище» та ін.

Низкою правових документів регламентується діяльність із забезпечення доступності якісної освіти для всіх учнів незалежно від їх психофізичних особливостей [2; 6; 10; 11; 12]. Так, у законі України «Про освіту», зокрема, у ст. 19 («Освіта осіб з особливими потребами») та ст. 20 («Інклюзивне навчання») зазначено: «Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку. Для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовуються види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості» [2].

У Постанові Кабміну про внесення змін щодо організації інклюзивного навчання у п. 14 зазначено, що «освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в загальноосвітньому навчальному закладі задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними» [10].

Освітнє середовище осіб з особливими освітніми потребами не обмежується

тільки відповідними умовами освітніх закладів. У межах виконання «Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» та «Плану пріоритетних дій Уряду» [11], уряд затвердив «Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» та «План заходів з реалізації її I етапу» [12]. Виконання ухвалених документів дасть змогу до 2019 року:

- розробити та прийняти нормативно-правові акти, організувати методичне забезпечення, необхідне для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- проаналізувати існуючу мережу закладів інституційного догляду дітей, оцінити забезпечення прав дітей у кожному регіоні та затвердити регіональні плани реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- сформувати регіональні команди та підготувати їх до впровадження вищезазначеної стратегії;

- розробити навчальні програми для підготовки та перепідготовки фахівців, зокрема тих, які працюють із дітьми з інвалідністю;

- розробити критерії моніторингу процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- залучити інвестиції для реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей.

Ухвалені документи спрямовані на зміну системи інституційного догляду та освіти ООП в Україні на систему, умови якої забезпечують їх розвиток в соціокультурному наближеному до сімейного середовищі.

Нині, відповідно до найкращого світового досвіду, органи місцевого самоврядування забезпечують розвиток медичних, освітніх, реабілітаційних та соціальних послуг для ООП. Психолого-педагогічний супровід здійснюється інклюзивно-ресурсними центрами. У багатьох ЗВО розпочата підготовка і перепідготовка психологів і педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, розвитку необхідних складників професійної компетентності.

Необхідно зауважити, що органи місцевого самоврядування сприяють реалізації Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки [12], створюють необхідні умови для забезпечення безпеки та благополуччя осіб з особливими потребами, виявлення та підтримки вразливих сімей з дітьми, які потребують корекційно-розвиткових послуг та з метою збереження сім'ї для дитини та запобігання вилученню дитини у батьків.

Корекційно-розвитковими послугами (допомогою) називається комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами в процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення [2]. Відповідно означена система потребує професійного менеджменту. Відомо, що менеджмент реалізується в трьох основних сферах діяльності: комерційної (бізнес), політичної (органи влади) і соціальної (освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист).

У широкому сенсі менеджмент – це соціальне управління організацією та керівництво людьми. Нині соціальний простір потребує фахового управління, який здійснюється менеджерами соціокультурної діяльності (СКД) і до функціональних обов'язків яких входить реалізація адаптованих освітніх програм роботи з ООП. Менеджер СКД – це спеціально підготовлений керівник-професіонал для управління й організації сучасними освітніми, дозвілєвими, рекреаційними та іншими організаціями для ООП.

Можна виокремити найважливіші професійні якості менеджера СКД, який, поряд з уміннями приймати обґрунтовані рішення і брати на себе за них відповідальність, повинен дотримуватися низки правил хорошого тону (одяг, зовнішній вигляд, стиль керівництва), використовувати сучасні методи роботи з ООП. Менеджер СКД повинен володіти професійними міждисциплінарними знаннями, а саме: інду-

стрії дозвілля, інклюзивної освіти, правової підготовки, арт-терапії, інформаційно-освітніми та цифровими технологіями.

Сьогодні організації дозвілля і розваг здійснюють кроки в напрямі відмови від одноманітності, оскільки вони повинні надавати населенню варіативні послуги відповідно до потреб батьків або осіб, які їх замінюють. Така зміна в системі дозвілля ООП вимагає відповідних динамічних змін в управлінні освітніми та дозвіллевими організаціями.

Менеджмент СКД у роботі з ООП має свою специфіку і властиві тільки йому закономірності. З погляду системного підходу організація як керована система складається з двох підсистем: керуючої і керованої. До складу керуючої системи входять директор і його заступники. До складу керованої системи входять: ООП, педагоги, психологи, соціологи, аніматори, батьки, господарський і медичний персонал та ін. Для того щоб управління було ефективним, потрібна взаємодія блоків та підсистем один з одним. Для цього менеджеру СКД необхідно проводити моніторинг системи роботи з ООП. Моніторинг є систематичне стандартизоване спостереження за станом і динамікою результатів, умовами здійснення освітньої діяльності, контингентом ООП, пізнавальним їх розвитком, мотивацією, потребами та професійними досягненнями.

Наявність об'єктивної інформації як бази для науково організованого моніторингу дозволяє менеджеру СКД організації проаналізувати наявний матеріал, зробити відповідний прогноз щодо вибору та наповнення відповідних заходів дозвілля для ООП. Зібрана таким чином інформація аналізується через діагностику та моделювання з метою вироблення ефективного управлінського та організаційного рішення. Важливим є науковий моніторинг, який переважно здійснюється силами керівного складу установи, що дозволяє виявити досягнення та недоліки в організації заходів для ООП з метою подальшого їх удосконалення.

Об'єктами наукового моніторингу можуть бути зміст адаптованих освітніх програм, створення адекватних педагогічних технологій, умов навчання осіб з особливими потребами.

Найбільш повне визначення менеджменту дав відомий американський теоретик П. Друкер, вважає Т. Пеніна: «Сучасний менеджмент – це специфічний вид управлінської діяльності, орієнтований на людину, що має на меті зробити людей здатними до спільної дії» [9, с. 233–234]. На підставі такого бачення теоретика, визначаємо вимоги до менеджера СКД у роботі з ООП:

- обізнаність у психолого-фізіологічних особливостях ООП;
- уміння розпізнавати в особистості ООП її потреби та їх задовольняти;
- володіння методикою та інноваційними методами педагогіки дозвілля та основами арт-терапії в роботі з дітьми;
- уміння вибудовувати розвиток особистості ООП на основі комунікації між ними;
- уміння керувати собою в критичних ситуаціях і володіти своїм часом;
- наявність чітких особистих цілей та розумних особистих цінностей (життєвих позицій);
- здатність до постійного особистого розвитку;
- уміння ефективно вирішувати проблеми;
- здатність до інновацій;
- здатність впливати на оточуючих;
- знання сучасних організаційних та управлінських підходів;
- здатність організовувати та керувати;
- уміння навчати і розвивати особистість;
- уміння запобігати та конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.

На підставі досліджень особливостей менеджменту СКД з ООП було виділено сукупність індивідуальних якостей для ефективного управління людьми: адаптивна мобільність, контактність, стресостійкість. Так, до адаптаційної мобільності відносяться: схильність до творчості, прагнення вчити інших, бажання якісних змін в ор-

ганізації, готовність до ризику, прагнення до нововведень, самовладання, підприємливість. Контактність своєю чергою – це: товариськість, інтерес до людей, здібність викликати прихильність до себе людей, бачити себе з боку, вислуховувати людей, уміння поглянути на конфліктну ситуацію очима співрозмовника. До стресостійкості, відповідно, відносяться: інтелектуальна та емоційна захищеність у проблемних ситуаціях, самовладання і тверезість мислення.

Висновки. Показником ефективності управління та організації дозвілля з ООП є рівень авторитету менеджера. Професійні завдання, що характеризують діяльність менеджерів СКД в організації інклюзії, полягають у:

– знаннях філософії інклюзивної освіти, психолого-педагогічних закономірностей та вікових особливостей і особистісного розвитку ООП, що знаходяться в умовах соціокультурного інклюзивного середовища, і вмінні виявляти дані закономірності та особливості;

– вмінні відбирати оптимальні способи та технології організації інклюзивного до-

звілля, проектувати процес для спільного розвитку осіб з нормальним і порушеним розвитком;

– умінні застосовувати різні способи комунікативної взаємодії між усіма суб'єктами корекційно-освітнього процесу, орієнтовані на ціннісне ставлення до дітей з ОВЗ й інклюзивної освіти загалом;

– навичках створення корекційно-оздоровчого середовища в умовах соціокультурного інклюзивного простору і використанні ресурсів освітніх організацій для розвитку ООП;

– навичках здійснювати професійну самоосвіту з питань інклюзії.

Отже, менеджмент СКД з ООП має свої особливості й свою специфіку і потребує подальшого дослідження. Цикл професійної підготовки майбутніх менеджерів СКД для роботи з ООП полягає в тому, що їх підготовка до роботи в умовах інклюзивної освіти, що розглядається як персоніфікований і неперервний процес, містить змістовний і організаційний компоненти і спрямована на розвиток інклюзивної компетентності менеджерів та їх здатності вирішувати професійні завдання у сфері інклюзії.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Давиденко Г. В.** Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2015. 40 с.

2. Закон України «Про освіту» (05.09.2017). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

3. **Захарчук М. Є.** Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2013. 17 с.

4. **Калініченко І. О.** Виховання підлітків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2014. 20 с.

5. **Колупаєва А. А.** Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

6. Концепція розвитку інклюзивної освіти (від 01.10.2010 року № 912). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitkunklyuzivnogo-navchannya>

REFERENCES

1. **Davy'denko G. V.** Theoretical and methodological principles of the organization of inclusive education in higher educational institutions of the countries of the European Union: avtoref. dy's. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Nacz. akad. ped. nauk Ukraine, In-t vy'sh. osvity. Kyiv, 2015. 40 p. (in Ukrainian)

2. Law of Ukraine "On Education" (05.09.2017) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)

3. **Zaarchuk M. Y.** Formation and development of inclusive education in the United States: avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Ternop. nacz. ped. un-t im. Volody'my'ra Gnatyuka. Ternopol, 2013. 17 p. (in Ukrainian)

4. **Kalinichenko I. O.** Teaching Teenagers with Special Educational Needs Under Inclusive Educational Environment: avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Schidnoukr. nacz. un-t im. Volody'my'ra Dalya. Lugans'k, 2014. 20 p. (in Ukrainian)

5. **Kolupayeva A. A.** Inclusive education: realities and perspectives: monograph. Kyiv: Sammit-Kny'ga, 2009. 272 p. (in Ukrainian)

6. Concept of the development of inclusive education (dated 10/01/2010, No. 912) URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya>

7. **Малишевська І. А.** Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.03 / НАПН України, Ін-т спец. педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка. Київ, 2018. 33 с.

8. **Ночовка В. І., Головко В. А., Тимошук О. М.** Організація інклюзивного навчання у школі / упоряд. Ж. Сташко. Київ: Шкільний світ, 2014. 128 с.

9. **Пенина Т. А.** Менеджмент в системі освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/management-v-sisteme-obrazovaniya-detey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya>

10. Постанова Кабінету Міністрів від 9 серпня 2017 р. № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>

11. Розпорядження Кабміну від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>

12. Розпорядження Кабміну від 9 серпня 2017 року «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226>

13. **Султанова Н. В.** Освітня інтеграція дітей з обмеженими можливостями як соціально-педагогічна проблема // Педагогічний альманах: збірник наук. праць / редкол.: І. Бех, Є. Голобородько, В. Олійник [та ін.]. Херсон: Херсонська академія неперервної освіти, 2014. Вип. 24. С. 249–255.

14. **Удич З. І.** Основи інклюзивної освіти: методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни / ТНПУ ім. В.Гнатюка. Тернопіль: Принт-Офіс, 2015. 144 с.

15. **Ферт О. Г.** Педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2014. 20 с.

kontseptsii-rozvitku-nklyuzivnogo-navchannya (in Ukrainian)

7. **Maly'shevs'ka I. A.** Theoretical and methodological bases of preparation of specialists of psychological and pedagogical profile for work in conditions of inclusive educational environment: avtoref. dy's. ... d-ra ped. nauk: 13.00.03 / Nacz. akad. ped. Nauk Ukraine, In-t specz. pedagogiky i psy'xologiyi im. My'koly' Yarmachenka. Kyiv, 2018. 33 p. (in Ukrainian)

8. **Nochovka V. I., Golovko O. M., Ty'moshhuk O. M.** Organization of inclusive education at school / uporyad. Zh. Stashko. Kyiv: Shkil'ny'j svit, 2014. 128 p. (in Ukrainian)

9. **Peny'na T. A.** Management in the education system of children with disabilities. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/management-v-sisteme-obrazovaniya-detey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya> (in Russian)

10. Resolution of the Cabinet of Ministers of August 9, 2017, No. 588 On Amendments to the Procedure for the Organization of Inclusive Education in General Educational Institutions. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF> (in Ukrainian)

11. Cabinet of Ministers Order No. 1393-p of November 23, 2015 On Approval of Action Plan for Implementation of the National Strategy for Human Rights for the Period up to 2020 URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679> (in Ukrainian)

12. Order of the Cabinet of Ministers of August 9, 2017 "On the National Strategy for the Reform of the Institutional Care and Keeping of Children for 2017-2026 and the Plan of Implementation of its Phase I". URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226> (in Ukrainian)

13. **Sultanova N. V.** Educational integration of children with disabilities as a socio-pedagogical problem // Pedagogichny'j al'manax: zbirny'k naukovy'x prac' / redkol.: I. Bex, Ye. Goloborod'ko, V. Olijny'k [ta in.]. Xerson: [Xersons'ka akademiya neperervnoyi osvity'], 2014. Issue 24. P. 249–255. (in Ukrainian)

14. **Udy'ch Z. I.** Fundamentals of Inclusive Education: Methodological Recommendations for the Study of Educational Disciplines / TNPU im. V. Gnatyuka. Ternopil: Print-Ofis, 2015. 144 p. (in Ukrainian)

15. **Fert O. G.** Pedagogical bases of activity of public organizations in the sphere of formation of inclusive educational policy in Ukraine and Canada: avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Zhy'tomy'r. derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhy'tomy'r, 2014. 20 p. (in Ukrainian)

**Мирослав
КРИШТАНОВИЧ**

доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри педагогіки
та соціального управління,
Національний університет
«Львівська політехніка»

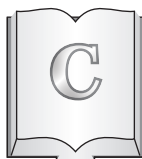
Ключові слова: учень, учитель, заклад загальної середньої освіти, інформаційні технології, дистанційне навчання, освіта.

У статті визначено й обґрунтовано шляхи впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій та інноваційних методик викладання правознавства в закладах загальної середньої освіти. Доведено, що розвиток так званого «інформаційного простору» вимагає від сучасних ЗЗСО модифікації окремих аспектів їх діяльності, які вже не задовольняють усіх потреб навчального процесу, зокрема викладання правознавства і його засвоєння учнями. Правові знання, здобуті учнями під час навчання, потребують не лише теоретичного засвоєння, але й формування навичок їх практичного застосування. У вирішенні цього питання допоможе впровадження елементів ІКТ у процесі формування у них умінь розв'язання правових ситуацій, що є одним із завдань навчальних програм з правознавства для учнів закладу загальної середньої освіти.

УДК 373.1

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

© Криштанович М., 2019

ьогоденні успіхи суспільства, а саме інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), дуже позначилися на систематичності освіти України. Основні потреби в обслуговуванні освіти все частіше ґрунтуються на сучасних Інтернет-технологіях. При застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій в освітні підвищується якість засвоєння предмета очно в декілька разів та спроможність збільшити ефективне засвоєння навичок, умінь та досвіду при здійсненні ефективного контролю за освітнім процесом загалом [1]. Нові ІКТ дозволяють прискорити процес навчання, збагатити кругозір і показати ефект засвоєння знань натепер.

Аналіз наукових праць. Серед вітчизняних дослідників, що займалися вивченням питання запровадження сучасних інформаційних технологій у закладах загальної середньої освіти, назвемо О. Барановську, Н. Богомолу, О. Кравчука, О. Пошетун та ін. Вони, зокрема, зауважили, що сучасні ІКТ виконують особливу функцію у навчанні та вихованні учнівської молоді.

Ефективним, з нашого погляду, є уживання ІКТ у вивченні предметів і циклу «Правознавство». Отже, інформаційно-комунікаційні технології розкривають перед учителем та учнями чимало перспектив, ніж звичні способи навчання.

Мета статті. Дослідити та визначити зміст та сутність використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток «інформаційного простору» вимагає від теперішніх ЗЗСО різновиду поодиноких планів її практики, які на даний час не можуть задовольнити всіх вимог навчального процесу, зокрема викладання правознавства і його засвоєння учнями. Сучасні інформаційні технології навчання (ІТН) виділяються як суть запроваджуваних порядків керівництва освітнім процесом, сьогоденніших методів обробки показників, що репрезентують собою єдиний освітній порядок і віддзеркалюють інформаційний матеріал з мінімальними затратами й адекватно до законів того світу, в якому вони вдосконалюються [2].

Дослідження процесу формування інформаційного простору показало, що ЗЗСО мають комп'ютерну техніку, Інтернет, тому настав час розширити можливості застосування ІКТ для модернізації системи навчання учнів основам правових знань за індивідуальною формою. Це дає можливість такому закладу освіти здійснювати навчання індивідуально. По-перше, учень отримує можливість за вільним графіком відвідувати школу, тому може бути безпосереднім учасником навчально-виховного процесу, де є комп'ютери, мультимедія, інтерактивні дошки. Учень завзято може брати участь в усіх освітніх заходах: конференціях, олімпіадах тощо. По-друге, навчання може відбуватися одноосібно з учителем, тоді процес відбуватиметься завдяки підручним матеріалам або у відокремлених (мультимедійних) класах, де потрібно скористатись комп'ютером та ЕЗНП або є мультимедійні лабораторії та відеофрагменти тощо [3].

Із запровадженням проекту «1 учень – 1 комп'ютер» засобами WiFi, комп'ютером та доступом до шкільного сервера відкривається можливість створити нове навчальне середовище для учнів. Це буде особливе середовище, яке вчитель сформує для одного школяра. По-третє, коли стан здоров'я учня хворобливий і він не в змозі приходити до школи, тоді дозволені деякі різновиди практики навчання – учень самостійно вивчає програмовий матеріал. У домашніх умовах він може використовувати як паперові навчальні матеріали, так і комп'ютер, електронні засоби навчального призначення (ЕЗНП) та інші навчальні ресурси.

Складовою системи сучасної шкільної освіти є навчальне середовище відкритої освіти (НСВО), в якому для досягнення навчальних цілей використовуються спеціально побудовані методичні системи електронного навчання, зокрема з предмета правознавства. До складу НСВО входять матеріальні та інформаційні складові, наприклад, цілеспрямовані на індивідуальне і колективне використання, комп'ютерні та комп'ютерно-орієнтовані прийоми навчання (звичні та спеціальні), комп'ютерні мережі та навчальні електронні інформаційні ресурси, засоби їх формування, опрацювання, підтримки і використання, що можна гнучко адаптувати до навчальних цілей при вивченні правознавчих дисциплін. Зазначимо, що важливу роль у процесі вивчення цих дисциплін є також доступне використання різних видів ЕЗНП.

Застосування сучасних ІКТ сприятиме оптимізації організації навчального процесу та активізації діяльності учня у засвоєнні основних розділів предмета правознавства, яке може здійснюватись з допомогою презентацій навчального матеріалу, фото і відеофрагментів, обміну повідомлень та документів через чат, електронну пошту [4]. Ці визначальні складові сучасних ІКТ своєю системною сукупністю забезпечують додаткові освітні й управлінські домовленості для легкого лобювання школяра до майбутніх здійснених вершин особисто-

го розвитку. Вони, приміром, підтримуватимуть, аби учень призвичаївся вчитися, визнавати себе, помічаючи та розбираючись у своїх досягненнях і вчинках і навіть свідомо оцінюючи свої перспективи.

За подібних домовленостей учень мусять користатися запрошенням для деяких уроків від учителя, яке він надсилає на електронну пошту. При цьому особливою умовою як для вчителя, так і для учня є наявність комп'ютера, що підключений до Інтернету, навички роботи на комп'ютері, графічний планшет (для збереження отриманого дидактичного матеріалу).

Використовування нових методів і прийомів ІКТ дають право чимало збагатити перспективи для підвищення ефективності викладання правознавства та його засвоєння учнями закладів загальної середньої освіти, забезпечити формування у них правової культури. Оце, передусім, торкається загальнодоступної і чисельної множини засобів, що є раціональними для застосування в навчальному процесі завдячуючи розподіленням автоматизованих показників та обчислювальних ресурсів, які є пропонуваними і підтримуваними в сучасних комп'ютерних мережах, зокрема Інтернет та інші комунікаційні мережі.

Подібні перспективи відкривають сучасний широкий компонентний контингент НС, що створює нормальні домовленості для істотного покращання інформаційно-ресурсного забезпечення та для вивчення змісту правової освіти під час навчання, розповсюдження діапазону підручних прийомів й освітніх технологій, які мають бути ефективно використані в освітньому процесі. Розширення додаткових можливостей щодо використання компонентного складу ІКТ, які розкриваються в якостях сучасного НС, іменується відкритим навчальним середовищем.

Сьогоднішнє відкрите НС має необмежений обсяг систем, котрі зможуть існувати в застосуванні навчального процесу і навчають предмета правознавства, вони можуть використовувати його як прийом і технологію, самостійно незалежно від кіль-

кості учнів, що можуть усі разом залучатись до вирішення одного навчального завдання. Інакше кажучи, відкрите НС загалом дуже розширяє застосування освітніх систем, посилює їх навчальні рекомендації, що є його беззаперечною перевагою.

Необхідно зауважити, що інформаційні системи відкритого НС, котрі планується використовувати в освітньому процесі, мусять бути спочатку «відфільтровані» спеціальними програмами стосовно навчальних уподобань учителя, демонстрування ним навчальної поведінки при викладанні правознавства.

Потрібно теж повчати учнів вимогливо і зважено ставитись до того, що пропунують у відкритому НС. У теперішній глобалізації весвітніх процесів, соціально-економічного піднесення держави роль відкритого НС реалізує так званий глобальний освітній простір (ГОП), суть якого спрямована на здійснення в навчальному світі головних положень відкритої освіти. Можемо припускати, що відкриті освітні системи входять до складу ГОП, накопичують його елементи, формуючи у тому глобальному просторі підпростір способів і технологій інституційної систематичності освіти.

Одночасно наголосимо, що глобальний освітній простір (ГОП) дуже впливає як на розвиток НС, так і на результативність навчання дисципліни правознавства. Заразом він позитивно впливає на навчальний процес, але в окремих випадках конкретної навчальної практики може носити заперечний характер, часом знецінюючи і навіть унеможливаючи потуги закладу загальної середньої освіти щодо успіху визначеної мети навчання правознавства.

Тому, урахувавши необмеженість технічного наповнення ГОП, його нескоординовану узгодженість з деякими усталеними цілями і неконтрольований з боку учителів його вплив на учнів, потрібно більш уважно і прискіпливо ставитись щодо перспективи його використання.

Практичну роль відіграє технологія сучасних ІКТ для дистанційного навчання

основам правознавства в закладах загальної середньої освіти. Ці технології необхідно застосовувати під час стаціонарного навчання, а також при індивідуальній освіті учнів за межами ЗЗСО. Як виняток, їх застосовують як стандартну процедуру шляху до сервісів та інформаційних технологій [5].

ЄІПСО (єдиний інформаційний простір середньої освіти) також несе в собі масштаб власного побуту і застосовування та використовується при побудові навчального процесу з вивчення правознавства. Присутні в ЄІПСО мережні електронні ресурси відкривають перспективу їх колективного застосовування для навчального процесу. ЄІПСО визначено для інформаційно-освітнього технологічного забезпечення мети освітнього процесу й забезпечує поступове вирівнювання стандартних правил до навчання учнів, і зокрема їх підготовки до вивчення основ правознавства.

Сучасне відкрите НС повинно залучати як традиційні прийоми навчання і педагогічні ресурси, так і спеціально створені способи і засоби, за допомогою яких учень може отримати напрям руху до інформаційних технологій відкритого навчального простору, здійснювати комунікації та інші навчальні дії для засвоєння програмних завдань з правознавства. Зазначимо, що у відкритому НС чітко користуються комп'ютерними освітніми програмами різноманітного призначення, обмінюються електронними інформаційними технологіями, забезпечуючи дистанційну комунікацію учасників освітнього процесу.

Щодо відкритості НС, то учні мають перспективи самостійно отримувати потрібні знання з правознавства, використовуючи фактично всі необмежені за обсягом інформаційні ресурси та сучасні ІКТ. Вони отримують сучасні знання, зокрема і мультимедіа, відео- і аудіозаписи, електронні бібліотеки, та одночасно із звичними навчально-методичними посібниками і підручниками продукують інформаційно-технічне забезпечення свого навчання.

Відкрите НС рекомендують як більш комфортне порівняно з традиційними навчанням, там є можливості для навчання основ правознавства школярами та великі перспективи оцінки їх успіху.

Утворення і використання способів і систем відкритого НС є також сучасним періодом піднесення технологій мережного е-дистанційного навчання (е-ДН), що розкриває можливості сформованості й реалізацію в навчальному процесі засвоєння основних структурних складових предмета правознавства. Діяльність сфери дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти забезпечують професійні освітні портали завдяки систематизованій ІКТ, комп'ютерним системам та інтерфейсам, які ефективно забезпечують процес оволодіння учнями необхідних знань з правознавства.

Висновки. У підсумку зазначимо, що застосування технологій е-педагогіки висуває перед освітою нові психологічні та педагогічні проблеми. Шлях до розв'язання даних проблем пропонує електронна педагогіка (е-педагогіка), котра, опираючись на досягнення психології та педагогіки, досліджує характерні задачі, створює та ефективно впроваджує в навчальну діяльність ІКТ, зокрема завдання з вивчення учнями основ правознавства.

Загалом можна стверджувати, що найближчим часом настане нова

науково-технологічна ера, якій будуть притаманні нові інформаційно-комунікаційні можливості їх використання в навчальному процесі. Тому розвиток е-педагогіки та її використання при вивченні предмета правознавства буде спиратися на можливості ефективного використання переваг потужного і дидактично обґрунтованого відкритого НС, що створить нові, сьогодні ще не до кінця усвідомлені перспективи розвитку ЗЗСО.

Отже, упровадження сучасних інформаційних технологій у таких навчальних закладах створює необхідні умови, закладає фундамент для поглибленого викладання вчителями правознавства і його засвоєн

ЛІТЕРАТУРА

1. **Биков В.Ю.** Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: збірник наукових праць. До 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. Ч. 2. Харків: ОВС, 2002. С. 182–199.
2. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Вип. 39 / редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ; Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2014. 514 с.
3. **Карташова Л.** Роль веб-технологій у підвищенні ефективності діяльності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2008. № 5. С. 19–21.
4. **Гурін Р.** Методичні основи впровадження нових інформаційних технологій у навчальний процес: навч. посіб. Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. 57 с.
5. Засоби і технології єдиного інформаційного освітнього простору: зб. наук. праць / за ред. В. Ю. Бикова, Ю.О. Жука; Інститут засобів навчання АПН України. Київ: Атіка, 2004. С. 17–44.

REFERENCES

1. **Bykov V.Yu.** (2002) Teoretyko-metodolohichni zasady stvorennia i rozvytku suchasnykh zasobiv ta e-tekhnologiy navchannya // Rozvytok pedahohichnoyi i psykhologichnoyi nauk v Ukraini 1992–2002: zbirnyk naukovykh prats'. Do 10-richchya APN Ukrainy / Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy. Vol. 2. Kharkiv: OVS, pp. 182–199. (in Ukrainian)
2. **Zyazyun I.** (2014) Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy // Zb. nauk. pr. Vol. 39 / Redkol.: I.A. Zyazyun (holova) ta in. Kyiv; Vinnytsya: TOV firma "Planer", 514 p. (in Ukrainian)
3. **Kartashova L.** (2008) Rol' veb-tekhnologiy u pidvyshchenni efektyvnosti diyal'nosti vchyteliv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv // Komp'yuter u shkoli ta sim'yi. № 5, pp. 19–21. (in Ukrainian)
4. **Hurin R.** (2002) Metodychni osnovy vprovadzhennya novykh informatsiynykh tekhnologiy u navchal'nyy protses : navch. posib. Odesa: PDPU im. K.D. Ushyns'koho, 57 p. (in Ukrainian)
5. **Bykov V.Yu.** (2004) Zasoby i tekhnolohiyi yedynoho informatsiynoho osvitr'oho prostoru: Zb. nauk. pra ts' / Za red. V. YU. Bykova, YU. O. Zhuka; Instytut zasobiv navchannya APN Ukrainy. Kyiv: Atika, pp.17–44. (in Ukrainian)

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Петро СІКОРСЬКИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
і соціального управління, Національний
університет «Львівська політехніка»

Ігор КОЛОДІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
і соціального управління Національного
університету «Львівська політехніка»,
начальник відділу забезпечення
функціонування системи управління якістю
освіти «Львівської політехніки»

© Сікорський П., Колодій І., 2019

вчання. Назва навчальної технології визначається за назвою методів і форм навчання, які в ній домінують. Наприклад, назва найбільш уживаної нині лекційно-семинарської технології навчання походить від домінуючих методів: лекції та семінарського заняття.

Ключові слова: технологія, навчальна технологія, технологія навчання, освіта, заклад освіти.

У статті на основі аналізу різних дефініцій технологій навчання визначається сутність цього поняття, його основні складові: суб'єкти учіння, педагог, прийоми і методи навчання, форми навчання, зміст та засоби. Обґрунтовується їх вплив на формування різних технологій навчання. Крім того, модель навчальної технології залежить від цільових настанов, тобто від ролі і місця навчальної дисципліни у професійній підготовці фахівця. Визначаються відмінності між навчальною технологією і технологією на-

Постановка проблеми. Нинішній період розвитку освіти характеризується технологізацією освітнього процесу. У науково-педагогічних дослідженнях розглядаються різні технології навчання: інформаційно-комунікативна технологія навчання, інтерактивна технологія навчання, розвиваюча технологія навчання, особистісно-орієнтована навчальна технологія та ін. В основі такої класифікації технологій навчання лежить їх зміст і способи передачі інформації.

Для проектування сучасних технологій навчання використовуються різні теорії:

- теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін, І. Ільєсов та ін.);
- асоціативно-рефлекторна теорія навчання (С. Рубінштейн, Н. Менчинська,

Д. Богоявленський, Ю. Самарін, Е. Кабано́ва-Меллер та ін.);

- теорія змістового узагальнення (Д. Єльконін, В. Давидов та ін.), яка заснована на ідеї про провідну роль теоретичних знань;

- біхевіористська теорія привчання (Е. Торндайк, Д. Уотсон, Б. Скінер та ін.), яка пропонує загальну формулу засвоєння навчального матеріалу: стимул → реакція на стимул → підкріплення.

На наш погляд, ті та інші теорії можуть тією чи іншою мірою впливати на перебіг технології навчання, бути її локальним елементом. І тільки. Тобто зазначені вище теорії не є основою для формування нових технологій навчання. Наприклад, теорія поетапного формування розумових дій (мотивація, створення системи орієнтовної дії, матеріальна складова, зовнішня мова, внутрішня мова, розумова дія) указує лише на основні етапи засвоєння навчального матеріалу, які є основою будь-якої технології навчання.

Таке розмаїття технологій навчання пояснюється тим, що є різні підходи до визначення цього поняття, різне розуміння його суті. Таке можливе тоді, коли немає відповідної методологічної основи розроблення теорії технологізації навчання.

Водночас важливо зазначити, що в нинішній час проблема формування ефективних навчальних технологій як для середніх закладів освіти, так і для вищих є актуальною, оскільки є однією з найважливіших умов підвищення якості освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасним технологіям навчання у вищій школі присвячують свої дослідження В. Стрельников і І. Брітченко. Зокрема, вони досліджують модульні технології навчання, технології дослідницького (евристичного) навчання, імітаційні технології навчання, дискусійні технології навчання, кооперативне навчання та ін. Незавжди помітити, що назви зазначених технологій навчання походять або від методів навчання, які домінують у них (імітаційний, дослідницький, дискусійний тощо), або від обсягу змістової одиниці (модуль) [16].

Один з відомих сучасних дослідників технологій навчання Г. Селевко вважає, що комп'ютерні технології навчання є лише процесом підготовки й передачі інформації суб'єктам учіння [14, с. 114].

Н. Колячко досліджує інноваційні освітні технології навчання у вищій школі. Крім того, інноваційні освітні технології навчання та викладання досліджують В. Андреев, І. Дичківська, К. Копін, Н. Криворучко та ін.

Метою наукової статті є визначення структурних елементів технології навчання, рейтингування їх за важливістю, строге визначення технології навчання й обґрунтування основних підходів до моделювання їх у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з розвитком освіти у педагогічній науці і практиці разом із традиційними поняттями «навчання», «освітній процес», «методика навчання» широко використовуються терміни: «технологія навчання», «навчальна технологія», «педагогічна технологія». На основі етимології слова «технологія» (від грецьк. *techne* – мистецтво, майстерність, вміння і *logia* від грецьк. *logos* – слово, учіння), можна наперед зазначити, що термін «технологія» є більше педагогічним, ніж технократичним, і означає «майстерне», тобто високоефективне навчання. Однак, оскільки цим терміном послуговуються в різних галузях економіки, тому доречним буде поєднання терміна «технологія» з навчанням. Перш ніж аналізувати різні дефініції цих понять, спробуємо встановити логічні співвідношення між ними за їх змістом. Очевидно, що поняття «педагогічна технологія» є дещо ширшим, ніж поняття «навчальна технологія», оскільки включає і виховні технології. Складніше розвести поняття «технологія навчання» і «навчальна технологія», які в педагогічній літературі часто вживаються як тотожні. У своєму дослідженні ми вважатимемо, що поняття «технологія навчання» є дещо вужчим від поняття «навчальна технологія», бо термін «технологія навчання» спонукає розглядати конкретну технологію,

яка дозволяє добре навчати, тобто є високо-ефективною, тоді як термін «навчальна технологія» є менш цілеспрямованим і дозволяє розглядати різні технології навчання.

Поняття технології у педагогічних дослідженнях має різні визначення. Так, Н. Кузьміна визначає технологію як системне планування, організацію виконання й оцінку процесу навчання відповідно до поставлених цілей, застосування людських і технологічних ресурсів для того, щоб підвищити ефективність навчання [8, с. 10–12].

Н. Тализіна ототожнює навчальну технологію з наукою про майстерність у навчанні, з використанням системи раціональних способів для досягнення поставленої мети навчання [15, с. 9].

С. Змеєв розглядає технологію навчання як систему «науково обґрунтованих дій активних елементів (учасників) процесу навчання, реалізація яких з високим ступенем гарантії приводить до досягнення поставлених цілей навчання» [4, с. 42].

«Кожне дидактичне завдання, – зазначає В. Беспалько, – розв’язується з допомогою адекватної технології навчання, цілісність якої забезпечується взаємопов’язаною розробкою і використанням трьох її компонентів: організаційної форми, дидактичного процесу і кваліфікації вчителя» [1, с. 10].

«Японський педагог Т. Сакамото педагогічну технологію розуміє як запровадження в педагогіку системного способу мислення, який ідентифікує із «систематизацією освіти» або «систематизацією класного навчання». Американські вчені пов’язують технологію навчального процесу з поняттям його оптимізації і конструювання адекватних прийомів і методів» [11, с. 55].

На думку В. Монахова, якщо «методика у більшості випадків це сукупність рекомендацій для організації і проведення навчального процесу», то «педагогічну технологію характеризують два принципові моменти: гарантія кінцевого результату проектування майбутнього навчального процесу... Педагогічна технологія – набір процедур, які поновлюють професійну

діяльність учителя і гарантують кінцевий запланований результат» [9, с. 27].

«Від методики технологія відрізняється відтворюваністю результатів, відсутністю безлічі «якщо»: якщо талановитий вчитель, талановиті діти, багата школа. Вже стало звичним, що методика виникає в результаті узагальнення досвіду або впровадження нових засобів. Технологія ж проектується, виходячи з конкретних умов, та орієнтується на заданий, а не передбачуваний результат», вважають І. Підласий та А. Підласий [12, с. 4].

В. Монахов обґрунтовує, що проектування і творення педагогічної технології повинні відповідати вимогам системи дидактичних аксіом. Він виділяє три групи аксіом. Перша – це аксіоми включення педагогічної технології в єдиний освітній простір країни, друга – це аксіоми моделювання навчального процесу і третя – це аксіоми нормалізації навчального процесу. Кожна група містить аксіоми:

- актуальність педагогічної технології в освітньому просторі;
- адекватність педагогічної технології системі «вчитель», тобто її готовність до професійного тиражування;
- універсальність педагогічної технології стосовно предметних методичних систем;
- проектування моделі навчального процесу – основи педагогічної технології;
- цілісність і циклічність системи параметрів, які утворюють модель навчального процесу;
- технологізація інформаційної моделі навчального процесу;
- нормування проекту навчального процесу;
- формування відповідного поля, в якому оптимально функціонує педагогічна технологія, гарантуючи кінцевий результат за нормальних і комфортних умов навчання [9, с. 29–30].

М. Кларін вкладає в поняття «технологія навчання» і «педагогічна технологія» такий зміст: «Технологія навчання – це певний порядок, логічність і послідовність

викладу змісту навчання відповідно до поставленої мети, це певною мірою алгоритмізація спільної діяльності вчителя та учнів у процесі навчання, узгодженість їхніх дій та взаємовідносин. Предметом технології навчання є конструювання систем шкільного навчання і професійної підготовки» [7, с. 215], а педагогічна технологія – це встановлення принципів і способів оптимізації освітнього простору, що передбачає розробку і використання прийомів і матеріалів, а також оцінку методів [6, с. 10].

На думку Т. Назарової, «педагогічна технологія – галузь знань, яка містить методи, засоби навчання і теорію їх використання для досягнення цілей навчання» [10, с. 26].

І. Прокопенко та В. Євдокимов під педагогічною технологією розуміють «вивчення, розробку і системне використання принципів організації навчального процесу на основі новітніх досягнень науки і техніки. Педагогічна технологія виступає як педагогічна система, в якій використання засобів навчання підвищує ефективність навчального процесу» [13, с. 6].

За означенням ЮНЕСКО, технологія навчання – «це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» [3, с. 331].

«Технологія не допускає варіативності, її головне призначення – отримати гарантований результат... З технології не викинеш частину, там не може і не повинно бути зайвого. Якщо праця легко перебудовується, а прийоми взаємозамінюються, то це ознака нетехнологічності», – констатують І. Підласий та А. Підласий [12, с. 4].

На думку М. Кларіна, дидактичні пошуки технологічних підходів до навчання ведуться з переконанням на гарантоване досягнення діагностично заданих цілей (фіксованих навчальних результатів), які характеризуються орієнтацією навчання на заданий кінцевий результат, що призводить до звуження педагогічних можливостей на-

вчання, а базовою моделлю технологізованого навчання є «модель навчання як відтворювального навчального циклу з відтворювальними навчальними результатами: від жорсткої фіксації навчальних цілей – до пред'явлення учнями навчального матеріалу, через діагностичний контроль і корекційні процедури – до досягнення еталонних фінальних результатів» [5, с. 9].

Отже, аналізуючи різні дефініції поняття технологічності в дидактиці, можна виділити такі його основні ознаки:

- постановка конкретних цілей, планування та організація їх виконання;
- використання системи раціональних способів у досягненні поставлених цілей навчання;
- система науково обґрунтованих дій активних учасників процесу навчання;
- взаємодія і цілісність трьох компонентів: організаційної форми, дидактичного процесу і кваліфікації вчителя;
- проектування навчального процесу і гарантований кінцевий результат;
- педагогічна система, яка підвищує ефективність навчання через використання відповідних засобів;
- системний метод організації процесу навчання і засвоєння знань через взаємодію технічних і людських ресурсів;
- алгоритмізація спільної діяльності вчителя та учнів.

Зважаючи на те, що навчання – це цілеспрямована педагогічна взаємодія, яка забезпечує виховання, розвиток і саморозвиток суб'єктів учіння, засвоєння ними необхідних знань, навичок і вмінь, методів і способів пізнання навколишнього світу, а навчальний процес – конкретна, певним чином зорганізована, модель навчання, зі своєю внутрішньою алгоритмізованою структурою, можна визначити такі суттєві ознаки технологічності навчання, які не дублюють його процесуальності, а, вочевидь, посилюють її. Оскільки процесуальність у навчанні – це сукупність послідовних навчальних дій та кроків, то технологізація передбачає цілісне використання у навчальному процесі оптимальної

кількості навчальних компонентів, певним чином упорядкованих і адаптованих до суб'єктів учіння, які доводять навчання до відповідного рівня майстерності та досконалості, що забезпечує гарантоване досягнення наперед заданих результатів у вихованні, розвитку і засвоєнні знань. Причому, залежно від віку дітей, їхніх індивідуальних особливостей, цільових настанов навчальних закладів, у структурі кінцевих результатів можуть переважати розвивальні або освітні компоненти, проте виховання актуалізується в усіх закладах освіти.

Усе ж, для розрізнення технологій навчання встановимо, які з основних навчальних компонентів (суб'єкти навчання – педагог, учні, зміст, методи, форми, засоби) є визначальними в технологізації навчального процесу. На наш погляд, такими компонентами є організаційні форми та домінуючі методи навчання. Важливе значення має також ефективна структурна взаємодія усіх навчальних елементів, використання раціональних і надійних засобів, рівень педагогічної майстерності та кваліфікації вчителя, викладача.

Суттєвий вплив на різновид технології навчання справляє обрана навчальна форма (індивідуальна, індивідуально-групова чи групова), а також домінуючі методи: лекція чи діалогічні методи (бесіда, пояснення, розповідь, вправління тощо). Наприклад, у найбільш поширеній у шкільництві класно-урочної технології навчання характерними ознаками є: групова форма навчання (клас) з дозованим часом (45 хв) та домінуючими методами (бесіда, пояснення, вправи тощо). А у вищих навчальних закладах переважає лекційно-семінарська технологія навчання, в якій використовуються також групові форми, а лекція і семінар – основні навчальні методи. Отже, прийоми і методи, форми навчання найсуттєвіше урізноманітнюють навчальний процес, визначаючи рівень його “технологічності”.

Очевидно, що комбінації навчальних компонентів у їх структурній взаємодії утворюватимуть різні педагогічні техноло-

гії. Поняття технології власне вбирає в себе найсуттєвіші ознаки (методи і форми), які й визначають назву, сутність педагогічної технології, котра дозволяє досягати оптимальних кінцевих результатів.

Таким чином, **навчальна технологія** – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, який характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), і з урахуванням вимог наукової організації праці, збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів.

Якщо в прямокутнику (рис. 1) хаотично розмістити основні компоненти навчання (суб'єкт викладання (учитель, викладач), суб'єкти учіння (учні, студенти), зміст, методи, форми, засоби), то одержимо невпорядковану (хаотичну) модель навчання. Як відомо, кожен із навчальних компонентів класифікується на різні види, тому різнохарактерні відношення між навчальними елементами певним чином упорядковані і визначатимуть ту чи іншу конкретну навчальну технологію.

Причому технології навчання можуть суттєво відрізнитися, бути альтернативними одна до одної або мати не дуже суттєві відмінності.

Рис. 1

Наприклад, якщо у старших класах використовуватиметься такий метод, як шкільна лекція (лекція з елементами бесіди, розповіді, яка охоплює не дуже великий відрізок навчального матеріалу), то це певним чином змінить класно-урочну систему занять, але не настільки, щоби оновлена навчальна технологія кардинально відрізнялась від класно-урочної, а тим більше була

до неї альтернативною. Адже альтернатива (від фр. *alternative*, від лат. *Alter* – один з двох) – це два різні процеси, які виключають один одного.

Альтернативними до класно-урочної технології є, наприклад, індивідуальне навчання (виключає групові форми навчання) та лекційно-семінарська технологія – (виключає урок, який домінує у класно-урочній системі).

Для того, щоб моделювати різні навчальні технології у вищих закладах освіти, проаналізуємо, як впливає на їхню сутність кожен із зазначених вище компонентів освітнього процесу. Найважливішими з них, звісно, є суб'єкти учіння (учні, студенти), суб'єкти навчання (учителі, викладачі) і зміст навчання. Суб'єкти учіння (студенти) суттєво впливають на перебіг технології навчання. Вона залежатиме від:

- рівня підготовки майбутніх студентів у загальноосвітніх школах;
- інтелектуального розвитку учнів (майбутніх студентів) у дошкільній та початкових класах, які найбільш чутливі до розвитку уваги, уваги, пам'яті, мислення, мовлення;
- рівня розвитку основних загальноосвітніх умінь (швидке читання і письмо, слухати і конспектувати, укладати тези і план розповіді, виділяти головну думку в прочитаному тощо);
- правильного й усвідомленого вибору майбутньої професії.

Якщо застосовувані правила прийому абітурієнтів до вищих закладів освіти забезпечать відбір добре підготовлених випускників шкіл до навчання у вищій школі, тоді можна моделювати технологію навчання за принципом «чорного ящика», яка характеризуватиметься високим теоретичним рівнем лекційних занять, великим обсягом самостійної роботи, малою кількістю проміжних контрольних зрізів тощо.

На жаль, у нинішніх умовах, коли кількість вищих закладів освіти, а в них – ліцензованих місць є надто великими, а кількість випускників шкіл за останні 20 років зменшилася вдвічі, тому забезпечити відбір до вищої школи добре підготовлених і

правильно професійно зорієнтованих абітурієнтів навіть в умовах зовнішнього незалежного оцінювання практично неможливо. Щоб заповнити, хоча б частково, ліцензовані місця у вищих закладах освіти, доводиться приймати випускників шкіл із край низькими результатами ЗНО (124 балів – з непрофільних і 140 – з профільних предметів).

У результаті до вищих закладів вступають 82% випускників шкіл, тобто студентами стають навіть абітурієнти з низькими та середніми розумовими здібностями і низькими навчальними досягненнями за курс середньої школи.

Посилює гетерогенність груп у ВНЗ і те, що не у всіх середніх школах профілюється навчання. А це спонукає у вищій школі диференціювати освітній процес, а також організувати додаткові заняття з метою вирівнювання знань студентів за середню школу. Незважаючи на організацію підготовчих курсів, додаткових занять, репетиторства, інтелектуальний фон студентів вищих навчальних закладів освіти нині суттєво знизився. Тому не можна однаково вчити добре підготовлених, високоінтелектуальних і добре вмотивованих студентів і тих, яким низькі прохідні бали ЗНО дозволили стати студентами, але вони не можуть успішно навчатися, оскільки в них немає необхідної кількості знань і високих інтелектуальних здібностей.

Таким чином, технології навчання у вищих навчальних закладах освіти суттєво залежатимуть від суб'єктів учіння (студентів).

Стосовно професорсько-викладацького складу, то кожен викладач обирає технологію навчання залежно від свого педагогічного досвіду, педагогічних знань, бажання експериментувати.

Значний вплив на моделювання різних технологій навчання має зміст навчання. Цей вплив може бути зовнішнім і внутрішнім. Зовнішній залежить від ролі і місця навчальної дисципліни у навчальному плані. Як відомо, навчальний план ВНЗ складається з нормативної і вибіркової частин.

Нормативна частина навчального плану складається з трьох циклів:

а) цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки; б) цикл фундаментальної, природничо-наукової підготовки; в) цикл професійної та практичної підготовки. Чи доцільно використовувати однакові технології навчання для усіх дисциплін незалежно від того, в якому циклі вона знаходиться? Очевидно, що ні.

Для навчальних дисциплін циклу професійної підготовки технології навчання мали б максимально поглибити цільові настанови (забезпечити повне засвоєння навчального матеріалу), під час екзамену кожний студент повинен демонструвати глибоке знання і відповідати не на 3–5 запитань, а на запитання, які включають 80–90% обсягу всього навчального матеріалу (закриті і відкриті тести). Крім того, під час викладання навчальний матеріал структурується і генералізується, велика увага приділяється як теоретичній, так і практичній складовим.

Технологія навчання дисциплін професійної та практичної підготовки мала б відповідати моделі «білого ящика»: систематичні проміжні контрольні зрізи, опосередкована система оцінювання (кожному контрольному зрізу присвоюється адекватна кількість балів, яка узгоджується з різною вагою того чи іншого навчального параметра, за інтервальною шкалою одержана сумарна кількість балів переводиться в оцінку.

Суттєвий вплив на моделювання нових технологій навчання мають прийоми, методи і форми навчання. Як відомо, у технології навчання використовуються різні методи навчання. Однак, дуже важливо, які з них домінують.

Г. Ващенко класифікує методи навчання на три групи: пасивні, напівактивні, активні. До пасивних відносить такі методи організації навчання, коли учень сприймає навчальний матеріал у готовому вигляді (лекція, розповідь, пояснення тощо).

«Напівактивні методи характеризують другий ступінь у розвитку техніки навчан-

ня. Навчальна робота тут розрахована не на механічне, а на свідоме засвоєння матеріалу, що його подає вчитель» [2, с. 117].

До напівактивних методів Г. Ващенко відносить: метод розмов, сократівський метод, ілюстрації, ілюстративні екскурсії, лавський метод.

Активні методи навчання спонукають до такої організації навчання, яка розрахована найбільшою мірою на розвиток в учнів ініціативи й самостійності. Активними методами є: евристична бесіда, метод проблемного викладу, метод проектів, дослідницький метод [2, с. 117–119].

Не існує технологій навчання, у яких використовується лише один метод навчання, наприклад, лекція. Бо лекція може супроводжуватися поясненнями, бесідою, розповідями, ілюстраціями, демонструванням. Крім того, застосовуються семінарські та практичні заняття. Однак якщо домінують лекція і семінарські заняття, то технологія носить назву «лекційно-семінарська». Проте лекція може читатися на репродуктивному рівні або з використанням методу проблемного викладу. Тому можна моделювати репродуктивну лекційно-семінарську технологію навчання або евристичну.

Те саме стосується і семінарських чи практичних занять. Можна з метою підготовки до семінарського заняття почергово роздавати студентам запитання для підготовки письмових відповідей у формі рефератів і зачитування їх під час заняття. Водночас інші студенти займаються хто чим. На жаль, найчастіше семінарські (практичні) заняття проводяться у такій формі. Інша форма семінарського заняття: подаються репродуктивні й евристичні завдання, елементи знань, які повинен засвоїти кожний студент. Під час заняття відповідають студенти спонтанно, викладач не додержується заздалегідь визначеного порядку. Звідси і різні модифікації лекційно-семінарської технології навчання.

Певний вплив на зміну технології навчання мають форми: групові або індивідуальні. За ознаками фронтальності чи колективності групові форми поділяються на

фронтально-групові, колективно-групові та фронтально-колективно-групові.

Фронтальна форма навчання (від фр. *frontal* – лобовий) у групі характеризується характером впливу педагога або іншого джерела знань на суб'єктів учіння, способом і результатом охоплення цим впливом якомога більшої кількості учасників навчання.

Колективна форма навчання в групі характеризується рівнем змобілізованості і спрямованості суб'єктів учіння на досягнення поставлених цілей. Рівень колективності визначатиметься ступенем змобілізованості і цілеспрямованим включенням суб'єктів учіння на розв'язування спільних завдань у навчанні. Якщо фронтальність є суттєвою характеристикою процесу викладання, то колективність – процесу учіння. Залежно від цільових настанов, загальних форм навчання (групова чи індивідуальна) моделюватимуться різні технології навчання.

У навчанні можна використовувати різні комбінації форм навчання: індивідуально-групова, індивідуально-диференційовано-групова, диференційовано-групова.

Індивідуально-групова форма навчання передбачає самостійне виконання кожним студентом індивідуальних завдань у складі групи. Використовується під час проведення самостійних, контрольних робіт, самостійного засвоєння навчального матеріалу з підручника тощо.

В індивідуально-диференційовано-груповій формі навчання кожний студент у групі виконує індивідуально завдання різної складності та складності, а в диференційовано-груповій формі не кожний студент, а підгрупи студентів виконують завдання різної складності і складності.

Прикладом індивідуально-групової форми навчання є програмоване навчання, тобто навчання за спеціально укладеними програмованими підручниками на паперових або електронних носіях.

Індивідуальна форма навчання використовується рідше (музичні заклади освіти, репетиторство тощо).

Отже, форми навчання суттєво впливають на творення тих чи інших технологій навчання.

Важливим компонентом будь-якої технології навчання є ті чи інші засоби. Одні з них виконують роль унаочнення (таблиці, муляжі, гербарії, прилади тощо), а інші – можуть виконувати роль джерела знань (інтернет, комп'ютерні програми тощо). Прикладом комп'ютерної технології навчання є школа Ховарда (США). З використанням можливостей комп'ютерної техніки в цій школі набуває подальшого вдосконалення програмоване навчання. Комп'ютерна програма складається за модульним принципом, тобто навчальний матеріал дисципліни поділяється на автономні частини («кейси»). Зміст програми і принцип програмування адаптується до індивідуальних особливостей учнів. Лише глибоке і повне засвоєння чергового «кейса», що перевіряється жорстким тестовим контролем, дозволяє учневі переходити до вивчення наступного «кейса». Таким способом можна моделювати комп'ютерні технології навчання, які чомусь, на наш погляд, помилково називають інформаційно-комунікативними. Адже жодна технологія навчання не обходиться без інформації і тим більше без спілкування.

Висновки. Моделювання різних технологій має на меті забезпечити високоефективне навчання й адекватну якість освіти у вищих навчальних закладах. У процесі моделювання інноваційних технологій навчання потрібно враховувати рівень загальноосвітньої підготовки студентів, їхні інтелектуальні здібності, а також відповідність професійного вибору їхнім можливостям і потребам. Технологія навчання залежить від змісту, тобто від місця навчальної дисципліни у професійній підготовці фахівця. Не можна одними й тими технологіями навчати дисципліни з циклу професійної підготовки і, наприклад, дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки.

Суттєво впливають на вибір технології навчання методи і форми навчання. Які методи домінують: методи пояснюваль-

но-ілюстративного типу засвоєння знань чи інформаційно-пошукового? У першому випадку – це репродуктивне навчання, а в другому – проблемне.

Нині широко використовуються Інтернет-технології для дистанційного на-

вчання та інформальної освіти. Потрібно укладати комп'ютерні програми і здійснювати програмоване навчання на електронних носіях, які б суттєво удосконалили і дистанційне навчання, і післядипломну освіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Беспалько В.П.** Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика, 1989. 192 с.
2. **Ващенко Г.Г.** Загальні методи навчання. Київ, 1997. 441 с.
3. **Гончаренко С.У.** Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
4. **Змеев С.И.** Технология обучения взрослых // Педагогика. 1998. № 7. С. 42.
5. **Кларин М.В.** Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (Анализ зарубежного опыта). Рига: НПЦ «Эксперимент», 1998. 180с.
6. **Кларин М.В.** Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта. Москва: Знание, 1989. 80 с.
7. **Кларин М.В.** Что такое педагогическая технология? // Современная дидактика: теория-практика / под ред. И.Я. Лернера, И.К. Журавлева. Москва: ИТП и МИО РАО, 1994. С. 210–220.
8. **Кузьмина Н.В.** Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. Ленинград: ЛГУ, 1980. С. 10–12.
9. **Монахов В.М.** Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии // Педагогика. 1996. № 6. С. 26–31.
10. **Назарова Т.С.** Педагогические технологии: новый этап эволюции // Педагогика. 1997. № 3. С. 20–27.
11. **Паламарчук В., Рудківська С.** Від творчої особистості – до нових технологій навчання // Рідна школа. 1998. № 2. С. 52–61.
12. **Підласий І., Підласий А.** Педагогічні інновації // Рідна школа. 1998. № 12. С. 3–17.
13. **Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І.** Педагогічна технологія. Харків, 1995. 374 с.
14. **Селевко Г.К.** Современные образовательные технологии: учебное пособие. Москва: Народное образование, 1998. 55с.
15. **Талызина Н.Ф.** Управление процессом усвоения знаний. Москва: Изд-во МГУ, 1975. 343 с.
16. Сучасні технології навчання у вищій школі. URL: <http://library.kr.ua/elib/strelnikov/posibnyk-Strelnikov.pdf>

REFERENCES

1. **Bespalko V.P.** The terms of pedagogical technology. Moscow: Pedagogics, 1989. 192 p.
2. **Vaschenko G.G.** General teaching methods. Kyiv, 1997. 441p.
3. **Goncharenko S.U.** Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid, 1997. 374 p.
4. **Zmeev S.I.** Technology of adult education // Pedagogy. 1998. № 7. P. 42.
5. **Clarín M.V.** Innovations in world pedagogy: learning based on research, games and discussions (Analysis of foreign experience). Riga: NPC "Experiment", 1998. 180 p.
6. **Clarín M.V.** Pedagogical technology in the educational process: An analysis of foreign experience. Moscow: Knowledge, 1989. 80 p.
7. **Clarín M.V.** What is pedagogical technology? // Modern didactics: theory-practice. Moscow, 1994. P. 210–220.
8. **Kuzmina N.V.** Methods of system pedagogical testing. The training the way. Leningrad: LGU, 1980. P. 10–12.
9. **Monakhov V.M.** Axiomatic approach to the design of pedagogical technology // Pedagogics. 1996. № 6. P. 26–31.
10. **Nazarova T.S.** Pedagogical Technologies: A New Stage of Evolution // Pedagogy. 1997. № 3. P. 20–27.
11. **Palamarchuk V., Rudkivska S.** From creative personality – to new teaching technologies // Native school. 1998. № 2. P. 52–61.
12. **Podlasii I., Podlasy A.** Pedagogical Innovations // Native school. 1998. № 12. P. 3–17.
13. **Prokopenko I.F., Evdokimov V.I.** Pedagogical technology. Kharkiv, 1995. 374 p.
14. **Selekovo G.K.** Modern Educational Technologies: A Study Guide / Seleuco G.K. Moscow: People's education, 1998. 55 p.
15. **Talyzina N.F.** Management of Knowledge Acquisition Process. Moscow: Izd. MGU, 1975. 343 p.
16. Modern technologies of education in high school. URL: <http://library.kr.ua/elib/strelnikov/posibnyk-Strelnikov.pdf>.

УДК 327.461

МОВНА ДІЙСНІСТЬ ЕПОХИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Лідія КУЗЬОМЕНСЬКА

помічник ректора Черкаського
державного технологічного університету

© Кузьоменська Л., 2019

Ключові слова: мовна дійсність, мовні засоби, мовна картину світу, мовленнєва комунікація, епоха масової культури, конкретно-історична специфіка, детермінативний вплив.

Значення мови зумовлене насамперед тим, що вона є ключовим засобом пізнання й інструмент мислення. Зрештою, мова не лише відображає реальність, а й породжує її, слугує їй конструктором, генератором, медіумом. Мовна картина світу віддзеркалює сукупність уявлень про світ, є певним способом осмислення і концептуалізації дійсності в процесі повсякденного пізнання індивідом і суспільством наколишньої дійсності як середовища життєдіяльності. Мовна картина світу є продуктом мовленнєвої комунікації, нерозривно пов'язаної з конкретно-історичними обставинами і особливостями соціальних практик.

Конкретно-історичні обставини епохи масової культури також мають певну специфіку, яка справляє детермінативний вплив на мов-

ну сферу, мовні засоби і мовну картину світу. Основним пріоритетом масової культури є спроможність мовного інструментарію задовольнити комунікативні потреби якомога ширших верств населення. Однак досягнення такої мети не пов'язане з загрозою, небезпек і недоліків.

Постановка проблеми. Попри те, що мегатренд масовизації і стандартизації культури постає об'єктивним і закономірним результатом суспільного еволюціонування, треба розуміти небезпеки такого статус-кво, аби вчасно й ефективно протидіяти їм. Ключова проблема полягає в тому, що насправді не людина привласнює, інтеріоризує елементи зовнішнього світу, а саму людину «привласнює» інерція функціонування індустрії культури. Це простежується навіть на рівні домінуючих на рівні масової свідомості світоглядних штампів і стереотипів, у контексті яких «плисти проти течії» у формі оригінального світосприйняття і його вербалізації здебільшого є справою вельми невдячною.

Стан дослідження. У працях Л. Вітгенштейна, Д. Девідсона, У. Куайна, Б. Рассела та Г. Фреге ключові реалії мовної дійсності розглядалися крізь призму філо-

софії мови як філософської субдисципліни, котра задає концептуальний алгоритм функціонування мови як засобу мислення й спілкування. Сучасна версія філософії мови репрезентована насамперед теорією комунікативної дії Ю. Габермаса [15], герменевтикою пізнього М. Гайдеггера, структурним психоаналізом Ж. Лакана, трансцендентальною парадигмою К.-О. Апеля [18] та філософською герменевтикою Г. Гадамера [3] і П. Рікера [12].

Незважаючи на те, що вже сформувалися певні наукові традиції осмислення феномену повсякденності, загалом у сфері гуманітарного знання все ще відсутня єдність розуміння повсякденності як онтологічної основи мовної дійсності в середовищі масової культури. Зрештою, далеким від остаточного визначення залишається також смисловий і проблемний рельєф культури повсякденності. Пріоритетного значення набувають дослідницькі зусилля у сфері знань щодо *аналізу проблем співвідношення повсякденного знання, світогляду та мови* (Є. Золотухіна-Аболіна, М. Гайдеггер, І. Касавін, А. Шютц), *семіотики* (Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ф. Бродель, П. Бурдьє, А. Гуревич, Й. Гейзінга) та *соціокультурних механізмів культури повсякденності* (Ю. Лотман, Б. Успенський).

Перші спроби осмислення різних аспектів масової культури належать Едмунду Берку, Луї де Бональду, Жозе де Местру та Алексісу де Токвілю. Ці мислителі досліджували причинно-наслідкові зв'язки масовизації духовного життя, обґрунтували залежність ілюзійно-стереотипної свідомості від тенденцій «хронічної рівності», осмислили механізми переродження демократичного і громадянського суспільства в суспільство масове.

У «Повстанні мас» та «Дегуманізації мистецтва» Х. Ортега-і-Гассет концептуалізував положення про феномен масової культури як атрибутивної ознаки масової людини, котра вважає перспективу втілення своїх бажань безальтернативною, тому є вкрай категоричною і непоступливою.

Франкфуртська школа, насамперед Т. Адорно, М. Горкхаймер, Г. Маркузе і Е. Фромм, зосередила вістря уваги на негативних наслідках масовизації в духовній сфері, політиці й економіці.

Упродовж попередньої чверті століття постмодернізм в особі Р. Барта, Ж. Батая, М. Бланшо, Ж. Бодрійяра, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, Ф. Джеймсона, У. Еко, С. Жіжека, Ю. Кристєвої, Ж.-Ф. Ліотара та М. Фуко акцентував увагу на експансії маніпулятивних технологій у сфері мовно-комунікативних практик, метою яких є нав'язування масовій свідомості «паралельної реальності».

Виклад основного матеріалу. Б. Уорф наполягав, що мовні категорії здійснюють неухильний вплив на мислення людини. Можна по-різному сприймати і структурувати світ, а мова, яку людина засвоює в дитинстві, істотно визначає спосіб бачення світу і структурування дійсності. Уорф сформулював сутність концептуального осереддя таким чином: «Основа мовної системи будь-якої мови (граматика) не є звичайним інструментом для відтворення думок. Навпаки, граматики сама формує думку, є програмою і керівництвом розумової діяльності індивіда» [13, с. 174–175].

Світ думки і світ слова перебувають у тісній взаємодії і взаємозумовленості один з одним. Вони споріднені, але нетотожні. Саме ця нетотожність (точніше, її конкретно-історичні параметри) утворює дослідницьку інтригу і віддзеркалює основний масив практичних труднощів комунікування [8; 17].

Мова є знаряддям мислення, засобом вираження і об'єктивізації думки [16, с. 146]. Формування категоріальної структури мови перебуває в тісному когерентному зв'язку з розвитком категоріальної структури мислення. Така «запаралеленість» цілком об'єктивна й закономірна: вона зумовлена генеалогічними й етіологічними факторами.

Мова виконує функцію символічного засобу порозуміння, обміну знаками з метою поінформування [9, с. 79–80].

Інакше кажучи, це система знаків, що слугує засобом людського спілкування, мислення й розвитку. Вона спроможна виразити практично будь-яку сукупність знань, вірувань і уявлень людини про світ і про саму себе.

Знак слугує певним критерієм, барометром і маркером, завдяки якому зосереджується увага на істотному, вартому ло-

калізаційного чи демаркаційного позначення. Саме такою є його універсальна й трансчасова функція. З часом зазнавали змін лише критерії, уявлення про наявність знаку – тобто які параметри й ознаки є достатніми для констатації буттєвої достепенності знаку [7, с. 306–307].

Концепція значення базується головним чином на денотації і конотації як продуктивних рівнях змістоутворення (значення-значущість-цінність). Сенс і значення – різні компоненти художнього знака, що надають йому різні способи і форми існування, але забезпечують роботу загального механізму осмислення дійсності на основі взаємодії смислових структур.

Сенс як конститууючий елемент знака виражає об'єктивність діяльності, котра організує взаємозв'язок речей і людини як соціального суб'єкта. Сенс твору мистецтва має багаторівневу будову, обумовлену багатоплановою семіотичною будовою тексту. Кожному семіотичному рівню відповідає своє смислове значення, своя логіка сенсу.

Чим вищий предметний рівень мислимого, тим важче його помислити, а ще важче – викласти у формі знань і знайти адекватні засоби для трансляції цих знань. Зазначена особливість загострює проблему вербальної комунікації й ефективності мовних засобів для відображення мислимої дійсності чи віртуальності [6, с. 112].

Оскільки слово є не предметом чи явищем, а лише їхнім позначенням, вербальним відповідником, то воно апріорі є неповним і неточним. Слово віддзеркалює властивості не стільки зображуваної ним дійсності, скільки мислення, яким воно, власне, й було породжене [14, с. 287–288]. Мова є результатом мисленнєвого «картографування» дійсності. Така карта доволі приблизна й площинна – вона не є навіть топографічною, бо не враховує або спрощує чимало істотних ознак реального буттєвого рельєфу. Її можна уподібнити карті світу, покликаній унаочнити на рівні площини кулясту об'ємність Землі.

Мовна система складається із сукупності знакових одиниць (слів, словосполучень, речень), які взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного, складаючи при

цьому несуперечливу єдність і цілісність. Мова є цілісністю озвучуваних слів і словосполучень, якими ми говоримо, чуємо, письмово фіксуємо і читаємо.

Мова є соціальним продуктом, результатом соціального зв'язку між індивідами [4, с. 155]. Вона постає сукупністю певних конвенцій, котрі приймаються суспільством з метою забезпечення реалізації мовленнєвої діяльності. Завдяки мові реалізується специфічно людська форма передачі соціального досвіду. Кожна мова є втіленням соціального досвіду суспільства – як історичних надбань, так і конкретно-історичного статус-кво.

Мова – явище достепенно соціальне. Тому із самого початку виникнення науки про мову лінгвістів цікавила *проблема зв'язку мови і суспільства*. У будь-якому суспільстві мова є засобом накопичення, зберігання і передачі набутих знань. Тому соціальні, економічні, культурні та інші трансформації й еволюційні зміни, що відбуваються в суспільстві, так чи інакше впливають на різні рівні мови, на практику застосування мовного інструментарію [10, с. 58–59].

Своєю чергою, мова також впливає на суспільство: зокрема, поширення її літературної форми сприяє підвищенню культурного рівня носіїв мови, стабілізації норм її вживання і поступового стирання діалектних відмінностей. Мовна творчість у вигляді неологізмів сприяє кращому відтворенню думок з нагоди нових явищ і тенденцій.

На відміну від природничо-наукового пізнання, соціальний тип гносеологічних і мовно-комунікативних практик не зводиться виключно до наукової форми. На підтвердження цієї тези варто зазначити, що окрім наукових аксіом кожен інший різновид наукового знання так чи інакше містить міфологічну складову, позаяк займається впорядкуванням, генералізацією і змістовним у вираженні обмеженого масиву знань, а це є класичним атрибутом, необхідною і достатньою передумовою міфологізму. Інакше кажучи, будь-яке неаксіоматичне знання є знанням апріорі міфологічним. Воно може містити й іншу складову, однак міфологічний стрижень йому притаманний достепенно [11, с. 171–172].

Відтоді, як знання набуло статусу основного чинника ефективності виробничих процесів, попередні ключові фактори на кшталт природних ресурсів, робочої сили і капіталу хоч і не втратили остаточно свого значення, але безапеляційно відійшли на периферію значущості. Такий перегляд детермінативної ієрархії зумовлений простою особливістю: якщо наявність природних ресурсів, робочої сили і капіталу не гарантує появи необхідних знань, то знання постають тим універсальним еквівалентом, який забезпечує отримання природних ресурсів, робочої сили і капіталу або компенсує відсутність цього життєдіяльного інструментарію.

У праці П'єра Бурдьє «Структури, габітус, практики» поняття «габітус» інтерпретується як узвичаєність, стереотипізм, акумульований капітал соціального досвіду. Воно є невід'ємною атрибутивною ознакою повсякденності. Попри виконання габітуалізацією багатьох прагматичних функцій, у знятому вигляді воно містить чимало недоліків: не випадково чимало дослідників працюють у форматі «проблеми варваризаційних функціональних автоматизмів повсякденності» [19, с. 198].

Лавиноподібне поширення на рівні масової свідомості тенденцій ілюзорності, стереотипізму й міфологізму є закономірним наслідком автоматизмів дії масового суспільства і суспільства масового споживання, критеріальним маркером яких вважається домінуючий соціальний статус «масової особистості» (Г. Лебон), а також феноменів «масовизації» і новітнього варварства у формі «повстання мас» (Х. Ортега-і-Гассет). Окрім ілюзорності, стереотипізму й міфологізму, істотний деморалізуючий вплив на мовну дійсність справляють маніпулятивні технології масової культури та засоби політтехнологічного впливу на суспільну свідомість [20, с. 166].

Теза про те, що маса є об'єктом навіювання, надто очевидна, щоб її піддавати сумніву. Однак треба зробити істотне уточнення: оскільки остаточні рішення масою приймаються спонтанно, під впливом багатьох ситуативних обставин і буквально в останню мить, то феномен маси є *об'єктом ненадійним*. Аналогічна сутніс-

на ознака притаманна й суб'єктові статусу маси: попри те, що маса володіє деякими ознаками суб'єктності, буттєвої суверенності та впливовості, насправді доводиться мати справу з неповноцінною суб'єктністю, з недосуб'єктністю, оскільки маса не має в своєму розпорядженні раціональних (чи, принаймні, раціоналізованих) функціональних алгоритмів, причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей, на підставі яких нею приймаються ті чи інші рішення. В абсолютній більшості випадків прийняття рішень є переважно спонтанним і значною мірою непередбачуваним.

Змістовні ознаки маси переконливо окреслені в концепціях колективної душі Карла Густава Юнга та Густава Лебона. Саме колективна душа змушує індивідів, що ввійшли до складу маси, сприймати дійсність, мислити і діяти інакше, ніж думав, діяв і відчував би кожен з них поодиноці, окремо. У колективній душі інтелектуальні здібності індивідів і загалом їхня індивідуальність зникають; різноманітне тоне в однорідному, гору беруть несвідомі якості. На рівні несвідомого індивід втрачає особистісну змістовність, він знеособлюється, від особистості залишається порожня оболонка.

Людина є одночасно не лише культурною, а й природною істотою, тому їй притаманні не лише культурні, а й інстинктивні регулятиви соціальної поведінки [1, с. 79–80]. Людина в принципі неспроможна позбутися інстинктів як рудиментарних залишків впливу природи на неї. Саме це мав на увазі Абрам Фет, коли писав про «соціальний інстинкт людини». Принагідно зазначимо, що інстинктивний характер соціальної солідарності був детально проаналізований Конрадом Лоренцом та Яном Тінбергеном. Згідно з Фрідріхом Ніцше, лише стадний інстинкт створює можливість для неконфліктної узгодженості індивіда з суспільством. Стадний інстинкт є одним з небагатьох інстинктивних механізмів, які людина зберегла в результаті переходу з природного в соціальний стан.

Причина поширеності й впливовості масової культури полягає насамперед у тому, що такий тип культури є вкрай невибагливим до своїх вірогідних неофітів: опанува-

ти надбаннями й ресурсами масової культури може практично кожен член суспільства незалежно від свого соціального чи інтелектуального статусу. Зазначена особливість не лише когерентна, а й значною мірою тотожна основним мегатрендам постмодерну – на кшталт максимальної зручності та легкості досягнення результату. Саме в такий спосіб масова культура здійснює циркуляцію смислів і значень, котрі не лише формують фундамент суспільної єдності, а й забезпечують його надійність. Безперечно, щодо якості, принципів і механізмів функціонування такого фундаменту є чимало запитань, однак факт безпрецедентних об'єднувачих можливостей масової культури не підлягає сумніву [5, с. 373].

Незважаючи на те, що феномен маси має виразне соціогенетичне походження, однак він містить низку загроз і небезпек для суспільства і культури. Експансіоністський принцип функціонування маси, масовизації і масифікації неухильно призводить до поступового поглинання соціального цими феноменами, до підпорядкування соціального масовому. Логіка цього процесу призводить до іронічних і курйозних результатів: те явище, яке асоціативно ототожнюється зі змістовною квінтесенцією соціального, із соціальним як таким, насправді володіє життєдіяльнісним алгоритмом, який є фатальним для перспектив функціонування соціуму. Цю тенденцію виразно змалював Жан Бодрійяр у книзі «У тіні мовчазної більшості, або Кінець соціального» [2, с. 31–32].

Непередбачуваність натовпу полягає в тому, що він потенційно може бути чим завгодно: лише фактор конкретно-історичної кон'юнктури чи випадковий збіг обставин призводять до конкретної конфігурації його потенціалу. Вплив спонтанності на натовп більш істотний, ніж на окремого індивіда. Тому індивід – як це не дивно на перший погляд – завжди більш передбачуваний, ніж натовп. Гюстав Лебон і Жозе де Местр висвітлили цей аспект доволі переконливо.

Якісні параметри масової культури є не інваріантними, не трансісторичними, а конкретно-історичними. Зокрема, маса сучасного формату – це сукупність змістовно

невизначних індивідуальностей, об'єднаних насамперед і переважно асортиментом споживаної продукції – гаджетів, стереотипів і дериватів масової свідомості, інформації, розваг, соціальних мереж, моди, іміджевих та репутаційних ролей.

Висновки. Оскільки мовна дійсність перебуває в істотній детермінативній залежності від панівного в конкретно-історичному соціумі типу культури, то не дивно, що епоха масової культури відповідним чином позначається насамперед на загальних принципах функціонування мови, на застосуванні мовою певної інструментальної ієрархії для досягнення інформаційно-комунікативної мети.

У наш час доволі непросто визначитися в питанні, хто є суб'єктом, а хто об'єктом детермінації – масова культура чи людина маси. Інакше кажучи, хто на кого здійснює більший детермінативний вплив – масова культура на людину маси чи людина маси на масову культуру? Правдоподібно масова культура і людина маси перебувають між собою у відносинах детермінативного взаємовпливу: в одних випадках визначальною є людина маси, в інших – інерція і комплексність масової культури, але взагалі ці феномени суспільного буття функціонують за принципом взаємного потенціювання.

Масовій культурі та масовій людині притаманні зв'язки взаємодетермінованості: як людина маси є творцем масової культури, так і повсякденний спосіб функціонування масової культури слугує детермінативним середовищем для становлення й увиразнення буттєвих особливостей людини маси.

Попри об'єктивність і закономірність історичного етапу під назвою суспільство масового споживання, ефективна протидія недолікам суспільства масового споживання цілком можлива. Вона пов'язана передовсім зі світоглядно-аксіологічною, інтелектуальною та етичною сферами, спроможними сформулювати той, за висловом Жана Бодрійяра, «компендіум суспільного консенсусу», котрий забезпечить підтримку на рівні масової свідомості необхідних корекцій і трансформацій ключових вад і недоліків суспільства масового споживання.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Апель К.-О.** Трансцендентально-герменевтическое понятие языка // Вопросы философии. 1997. № 1. С. 76–92.
2. **Бодрийяр Ж.** В тени молчаливого большинства, или Конец социального: пер. с фр. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. 95 с.
3. **Гадамер Г.-Г.** Язык и понимание // Актуальность прекрасного. Москва: Искусство, 1991. С. 43–59.
4. **Гваттари Ф.** Язык, сознание и общество (о производстве субъективности) // ЛОГОС. Ленинградские международные чтения по философии культуры. Кн. 1. Разум. Духовность. Традиции. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1991. С. 152–160.
5. **Гириц К.** «Насыщенное описание»: в поисках интерпретативной теории культуры // Самосознание мировой культуры. Санкт-Петербург: Петрополис, 1999. 420 с.
6. **Гумбольдт В. фон.** Язык и философия культуры / пер. с нем. М. И. Левиной и др.; сост., общ. ред. и вступ. ст. А. А. Гулыги, Г. В. Рамишвили. Москва: Прогресс, 1985. 451 с.
7. **Лосев А. Ф.** Знак. Символ. Миф: Труды по языкознанию. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 479 с.
8. **Лурья А. Р.** Язык и сознание. Москва: Изд-во МГУ, 1979. 319 с.
9. **Мамардашвили М. К., Пятигорский А.М.** Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке / под ред. Ю. П. Сенокосова. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1999. 216 с.
10. **Павиленис Р. И., Петров В. В.** Язык как объект логико-методологического анализа: новые тенденции и перспективы // Вопросы философии. 1987. № 7. С. 54–61.
11. **Полани М.** Личностное знание: На пути к посткритической философии: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1985. 344 с.
12. **Рикер П.** Герменевтика. Этика. Политика. Москва: АО «КАМИ»: Изд. центр «ACADEMIA», 1995. 255 с.
13. **Уорф Б. Л.** Отношение норм поведения и мышления к языку // Новое в лингвистике. 1960. Вып. 1. С. 172–184.
14. **Фуко М.** Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Санкт-Петербург: А – cad, 1994. 406 с.
15. **Хабермас Ю.** Моральное сознание и коммуникативное действие / Пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева. Санкт-Петербург: Наука, 2001. 240 с.
16. **Хомский Н.** Язык и мышление: пер. с англ. Москва: Изд-во Моск. унта, 1972. С. 125–154.
17. **Шлик М.** О фундаменте познания // Аналитическая философия: Избранные тексты. Москва: Изд-во МГУ, 1993. С. 33–50.

REFERENCES

1. **Apel' K.-O.** Transscendental'no-germenevitcheskoye ponyatiye yazyka // Voprosy filosofii. 1997. No. 1. P. 76–92. (in Russian)
2. **Bodriyyar Z.H.** V teni molchalivogo bol'shinstva, ili Konets sotsial'nogo: per. s fr. Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2000. 95 p. (in Russian)
3. **Gadamer G.-G.** Yazyk i ponimaniye // Aktual'nost' prekrasnogo. Moscow: Iskusstvo, 1991. P. 43–59. (in Russian)
4. **Gvattari F.** Yazyk, soznaniye i obshchestvo (o proizvodstve sub'yektivnosti) // LOGOS. Leningradskiy mezhdunarodnyye chteniya po filosofii kul'tury. Kn. 1. Razum. Dukhovnost'. Traditsii. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo universiteta, 1991. P. 152–160. (in Russian)
5. **Girts K.** «Nasyshchennoye opisaniye»: v poiskakh interpretativnoy teorii kul'tury // Samosoznaniye mirovoy kul'tury. Sanct-Peterburg: Petropolis, 1999. 420 p. (in Russian)
6. **Gumbol'dt V. fon.** Yazyk i filosofiya kul'tury / per. s nem. M.I. Levinoy i dr.; sost., obshch. red. i vstup. st. A.A. Gulygi, G.V. Ramishvili. Moscow: Progress, 1985. 451 p. (in Russian)
7. **Losev A. F.** Znak. Simvol. Mif: Trudy po yazykoznaniiyu. Moscow: Izd-vo MGU, 1982. 479 p. (in Russian)
8. **Luriya A.R.** YAzyk i soznaniye. Moscow: Izd-vo MGU, 1979. 319 p. (in Russian)
9. **Mamardashvili M.K., Pyatigorskiy A.M.** Simvol i soznaniye. Metafizicheskiye rassuzhdeniya o soznanii, simvolike i yazyke / pod red. YU. P. Senokosova. Moscow: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury», 1999. 216 p. (in Russian)
10. **Pavilenis R.I., Petrov V.V.** Yazyk kak ob'yekt logiko-metodologicheskogo analiza: novyye tendentsii i perspektivy // Voprosy filosofii. 1987. No. 7. P. 54–61. (in Russian)
11. **Polani M.** Lichnostnoye znaniye: Na puti k postkriticheskoy filosofii: per. s angl. Moscow: Progress, 1985. 344 p. (in Russian)
12. **Riker P.** Germenevтика. Etika. Politika. Moscow: AO «KAMI»: Izd. tsentr «ACADEMIA», 1995. 255 p. (in Russian)
13. **Uorf B. L.** Otnosheniye norm povedeniya i myshleniya k yazyku // Novoye v lingvistike. Vyp. 1. 1960. P. 172–184. (in Russian)
14. **Fuko M.** Slova i veshchi. Arkheologiya gumanitarnykh nauk. Sanct-Peterburg: A – cad, 1994. 406 p. (in Russian) **Foucault Michel.** Les mots et les choses. Une archeologie des sciences humaines. Paris: Gallimard, 1966.
15. **Khabermas Yu.** Moral'noye soznaniye i kommunikativnoye deystviye: per. s nem. / pod red. D. V. Sklyadneva. Sanct-Peterburg: Nauka, 2001. 240 p. (in Russian)
16. **Khomskiy N.** Yazyk i myshleniye / per. s angl. Moscow: Izd-vo Mosk. unta, 1972. P. 125–154. (in Russian)
17. **Shlik M.** O fundamente poznaniya // Analiticheskaya filosofiya: Izbrannyye teksty. Moscow: Izdatel'stvo MGU, 1993. P. 33–50. (in Russian)

18. **Apel K.-O.** The transcendental conception of language-communication and the idea of First Philosophy // History of linguistic Thought and Contemporary Linguistics. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1976. P. 32–61.
19. **Austin J. A.** A Critique of ordinary language philosophy. Brighton: The Harvester Press, 1977. 318 p.
20. **Hacher P.** Insight and illusion: Themes in the philosophy of Wittgenstein. Oxford: Clarendon press, 1989. 340 p.

КРУГЛИЙ СТІЛ В НПУ ІМ. М. П. ДРАГОМАНОВА «СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ В ОСВІТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ ДЛЯ МОЛОДІ»

29 квітня 2019 р. в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова відбувся Всеукраїнський круглий стіл та веб-конференція з міжнародною участю **«СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ В ОСВІТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ ДЛЯ МОЛОДІ»** в рамках виконання Модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії» та з нагоди шанування 30-річчя програми Жана Моне.

Конференція та круглий стіл відбулись за підтримки Міністерства молоді та спорту України та персонально заступника міністра Олександра Йосиповича Яреми, який відкрив конференцію вітальним словом. О. Ярема наголосив, що в сучасних умовах необхідність підвищення соціальної згуртованості українських громад є одним з найбільш пріоритетних напрямків діяльності як для української влади, так і для неурядових організацій. Вочевидь, важливі завдання в цьому напрямку стоять перед закладами вищої освіти, передусім, педагогічними університетами. Додав, що цей захід є надзвичайно актуальним на сьогоднішній день і Міністерство молоді та спорту зацікавлено у впровадженні новітніх наукових розробок та закордонного досвіду у сфері інклюзії та молодіжної роботи в Україні.

Також на відкритті заходу виступив проєктор з навчальної та методичної роботи НПУ ім. М.П. Драгоманова професор Роман Михайлович Вернидуб, який відзначив важливість та актуальність заходу, передав вітання від ректора НПУ імені

М. П. Драгоманова, академіка Віктора Петровича Андрущенка, який підтримує захід, перебуваючи в США.

Робота круглого столу відбувалася за напрямками:

- 1) Європейські студії для молоді: 30 років програми Жана Моне.
- 2) Соціальна згуртованість в освіті: європейський досвід.
- 3) Соціальні виміри в інклюзії.
- 4) Інклюзія в молодіжній роботі

В роботі круглого столу та веб-конференції взяло участь більше 75 викладачів та студентів з різних вишів України та Європи, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет імені Івана Огієнка, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Університет Генуї (Genoa University), Італія та Університет Масарика (Masarykova univerzita), Чехія. В програмі конференції було проведено пленарне засідання та веб-конференція (модератори – професор Н. Кочубей, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності та професор М. Нестерова, академічний координатор модуля Жана Моне). Захід був не тільки міжнародним, а й міждисциплінарним – об'єднувались експертні точки зору фахівців зі сфери інклюзивної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, а також представники громадянського су-

пільства – лідери громадських організацій з Данії та України, які займаються проблемами інклюзії.

Про програму Жана Моне, її стратегічні завдання та практику впровадження в Україні детально доповів пан Петро Крайнік, який відповідає за напрям програми Жана Моне в Національному Еразмус офісі. В пленарному засіданні круглого столу також було наведено кращі практики впровадження проектів у сфері інклюзії програми Еразмус+, що впроваджувались в НПУ ім. М. П. Драгоманова. З інформацією про сталість цих проектів та вплив на якість освітнього середовища виступили координатори відповідних проектів професор В. П. Сергієнко та професор Г. О. Нестеренко. Нестеренко Галина Олегівна розповіла про проект, що було успішно реалізовано в рамках отриманого гранту від ЕАСЕА – «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями» (543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR). У рамках виконання завдань проекту консорціумом університетів-партнерів було розроблено цілу систему освітніх модулів для підготовки до роботи в гетерогенному середовищі на рівні бакалаврату, магістратури, аспірантури, курсах підвищення кваліфікації. Ці освітні модулі було підготовлено до друку командою НПУ імені М. П. Драгоманова і опубліковано окремим тритомним виданням. Також було видано два базових навчальних посібники – «Педагогіка багатоманітності» та «Менеджмент багатоманітності». Володимир Петрович Сергієнко – керівник Навчального інституту неперервної освіти НПУ ім. М. П. Драгоманова розповів про великий досвід виконання та впровадження результатів міжнародних проектів, які були завершені співробітниками Інституту. Зокрема, доповідач відмітив вплив розробок з освітніх вимірювань та з якості освіти на сучасну діяльність Інституту, де розроблені та впро-

ваджуються ефективні тренінги з різними категоріями населення та вчителями. Академічний координатор модуля Жана Моне Мар'я Нестерова (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 587057-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE) виступила з інформацією щодо впровадження проекту Жана Моне, про важливість та практичний досвід імплементації європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України, особливо в сфері інклюзії та молодіжної роботи.

Пленарні доповіді іноземних партнерів відкрила професор Діана Спұлбер з Університету Генуї (Італія), яка розповіла про інклюзивну політику та політику соціальної згуртованості в ЄС, зокрема, про італійський досвід. Академік Віктор Миколайович Синьов у своєму виступі наголосив на важливості правильного розуміння поняття «інклюзія», тому що поняття інклюзії, як достатньо новий термін для України, здебільш трактується не зовсім правильно, або зовсім неправильно. Роботу круглого столу за напрямом інклюзії модерувала Шермет Марія Купріянівна, почесний академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти. В роботі цього напрямку круглого столу взяли участь: Синьова Є. П., доктор педагогічних наук, завідувач кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології, Ханзерук Лілія Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психокорекційної педагогіки, Гноєвська Оксана Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії та логопсихології та інші.

Лілія Ханзерук розповіла про міжнародний проект (Швеція, Україна, Молдова), в якому беруть участь викладачі факультету. Проект «Інклюзія через сегрегацію?» досліджує проблему інтеграції осіб з інвалідністю з порівнянням досвіду країн-учасників. За проміжними результатами наукових по-

шуків, одним з важливих питань є соціалізація молоді з обмеженим функціонуванням у період після закінчення закладів середньої освіти, що вимагає уваги соціальних інститутів, громадськості та держави, а також підготовки фахівців відповідного профілю.

Оксана Гноєвська доповіла про напрями, за якими організуються курси підвищення кваліфікації на факультеті. Доповідачка зазначила, що найбільш актуальним на сьогодні є курс «Основи інклюзивної педагогіки», зміст якого допомагає фахівцям у галузі інклюзивної освіти якісно організувати навчальний процес дітей з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітнього закладу на основі врахування особливостей розвитку учнів та індивідуального і диференційованого підходів до навчання. У перспективі факультет спеціальної та інклюзивної освіти планує впроваджувати курси підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють з молоддю з інвалідністю, оскільки на сьогодні вбачається гостра потреба у забезпеченні активного соціального життя цієї категорії громадян України після закінчення ними закладів середньої освіти.

Про соціальні виміри інклюзивної роботи доповіла Раїса Кравченко, голова Громадської організації «Благодійне товари-

ство допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень *Джере-ла*» з інформацією про спільний проект з організацією European House (Данія), керівник якої Jens Kragh Nielsen – Project Coordinator, Bornholm Project Office, The European House, Denmark виступав онлайн.

Після пленарних доповідей була організована робоча Web-конференція з іноземними партнерами з Данії та Італії стосовно практичної імплементації європейського досвіду в роботу з молоддю, зокрема, в інклюзивній сфері. Основними питаннями веб-конференції був обмін досвідом та кращі результати щодо впровадження проектів Жана Моне задля інноваційних змін у вищій освіті та молодіжній роботі. Також були окреслені напрями реалізації спільного проекту щодо практичної імплементації структурних інновацій у вищу педагогічну освіту в рамках програми Erasmus+ Youth.

Завершила роботу круглого столу Наталя Кочубей словами подяки усім учасникам круглого столу за плідну і результативну співпрацю та побажанням плідної співпраці в майбутньому.

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ СТОИМОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ 5

Анализируются перспективы и направления развития образования независимого украинского государства; автор обосновывает мнение, что именно образование (ум, интеллект) является тем стратегическим приоритетом, от которого зависит будущее. Для этого само образование должно изменить свою организационно-содержательную сущность – она нуждается в любви, которая должна стать тем принципом, что изменит нынешнее прагматично-равнодушное отношение к ученику и школы и утвердить предметно заинтересованное возрождение и развитие образования. Обновленное образование подготовит гармоничную и креативную личность, способную мыслить и действовать в соответствии с инновационным типом прогресса, в который вступила ныне человеческая цивилизация.

Ключевые слова: человек, культура, наука, образование, вера, надежда и любовь.

АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Юрий БОБАЛО

УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 10

На основании анализа отклонений информационных параметров о состоянии составляющих функций качества от их нормативных значений сформированы управленческие воздействия, которые ликвидируют указанные отклонения. В работе представлены механизмы реализации этих управленческих воздействий, что позволило синтезировать замкнутую систему управления по каждой составляющей функции качества. Также предложен порядок нахождения числового значения функции качества образовательной деятельности и качества высшего образования.

Ключевые слова: качество высшего образования, система внутреннего обеспечения качества высшего образования, высшие учебные заведения, информационные параметры, управленческие воздействия, нормативные документы.

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Людмила СТОРИЖКО

ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ КАК КОНЦЕПТ
ИДЕНТИЧНОСТИ В ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ 30

Существование человека в мире, принятие себя и других людей является центральной проблемой философии, психологии, психоанализа. Представители гуманистического психоанализа сделали акцент на том, что природа человека позитивная, главным заданием самого человека остается выявить в себе эти особенные качества. Существующие антропологические и психологические концепции недооценивали человеческую природу. Знания о сущности человеческой природы стали более полными, учитывая ее потенциал и возможные границы развития. А. Маслоу сформулировал новую антропологическую концепцию: внутренняя природа каждого индивида частично является уникальной, частично тождественна природе всего вида. Главное задание современного гуманистического знания о человеке состоит в том, что его необходимо всячески поощрять и предоставлять возможность развития.

Ключевые слова: гуманистический психоанализ, личность, самоактуализация, экзистенция, мотивация, концепт, идентичность.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Юрий КОРСАК

ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ В ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ О ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ ЧЕЛОВЕКОМ..... 36

Автор определяет понятие «настоящее» и указывает основания классических представлений о процессе мышления и принятия решений. Приведен универсальный алгоритм принятия решений на основе законов логики. Подчеркивается, что в действительности люди отличаются генетически и социально, поэтому на практике они имеют индивидуальные способы принятия решений. Изложены роль явления эусоциальности современного человека и основные варианты дифференциации людей. Для мужчин законы этологии применены для объяснения особенностей мышления и принятия решений различными участниками «гнездовых» поселений людей в доисторическую эпоху с пирамидальной структурой большинства и интеллектуальным меньшинством. На основе новейших открытий точных наук указано на ошибочность сложившегося еще в античности убеждения в превосходстве логического мышления над другими и доказано, что лучшим вариантом является сочетание научных знаний и логики с накопленным жизненным эмоциональным опытом. Отмечена ошибочность теорий «полушарного мышления» и изложено истинное предназначение правого и левого полушарий мозга человека. Вывод заключается в неизбежности превращения искусственного интеллекта (ИИ) в лучшего помощника человека, необходимости преобразования ИИ в полноправного участника учебного процесса в средней и высшей школе.

Ключевые слова: мышление, принятие решений (ПР), алгоритмы, эусоциальность человека, индивидуальный стиль ПР, логическое и эмоциональное мышление, назначение полушарий мозга.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Марья НЕСТЕРОВА

СОЦИАЛЬНАЯ СПЛОЧЕННОСТЬ И ИНКЛЮЗИЯ В ОБРАЗОВАНИИ: ЕВРОПЕЙСКИЕ ПРАКТИКИ МОЛОДЕЖНОЙ РАБОТЫ 45

В статье рассматривается процесс имплементации европейских практик молодежной работы в образовательное пространство Украины. Показана связь развития социальной сплоченности и решения проблемы инклюзии не только в образовательном пространстве, но и в социуме. Приведен международный и европейский опыт, проанализированы как уже существующие достижения, так и новые практические задачи по внедрению европейских ценностей молодежной политики, в первую очередь, социальной сплоченности в украинское образовательное пространство.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, молодежная работа, образовательное пространство, социальная сплоченность.

Сергей ТЕРЕПИЩИЙ, Дмитрий МАЛЕЖИК

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ ВУЗОВ В ЭВАКУАЦИИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 50

В статье проанализированы особенности деятельности украинских вузов в условиях эвакуации. Раскрыты главные причины переезда основных вузов Украинской ССР. Прослежено главные трудности процесса эвакуации профессорско-преподавательского состава и студенческого контингента. Проанализированы основные мероприятия правительства и руководства учреждений по расширению студенческого контингента и улучшению качества подготовки специалистов. Установлено, что в период эвакуации украин-

ским вузам удалось не только сохранить качество подготовки специалистов, но и увеличить количество подготовленных специалистов.

Ключевые слова: немецко-советская война, оккупация, эвакуация, высшие учебные заведения, профессиональная подготовка, профессорско-преподавательский состав, студенческий контингент.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Любовь КАРТАШОВА, Владислава ЛЮБАРЕЦ

ПОДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРОВ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ К СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЦ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ИНДУСТРИИ ДОСУГА57

В статье раскрыто важность профессиональной подготовки менеджеров социокультурной деятельности в социализации и адаптации лиц с особыми потребностями. Показана необходимость социальной среды лиц с особыми образовательными потребностями вне учебного заведения в индустрии досуга. Определены показатели эффективности управления и организации досуга лиц с особыми потребностями, которые являются показателями уровня авторитета менеджера. Сформулированы профессиональные задачи, характеризующие деятельность менеджеров СКД в организации инклюзии. В контексте исследуемой проблематики в дальнейшем предполагаем рассмотреть специфику профессиональной подготовки будущих менеджеров СКД к работе в условиях инклюзивного образования как персонифицированный и непрерывный процесс, он включает содержательный и организационный компоненты, которые направлены на развитие инклюзивной компетентности менеджеров и способности решать их профессиональные задачи в области инклюзии.

Ключевые слова: менеджер социокультурной деятельности, инклюзивное обучение, лица с особыми потребностями, индустрия досуга.

Мирослав КРИШТАНОВИЧ

ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДИК ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОВЕДЕНИЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 63

В статье определены и обоснованы пути внедрения современных информационно-коммуникативных технологий и инновационных методик преподавания правоведения в учреждениях общего среднего образования. Доказано, что развитие так называемого «информационного пространства» требует от современных УЗСО модификации отдельных аспектов их деятельности, которые уже не удовлетворяют всех потребностей учебного процесса, в частности преподавания правоведения и его усвоения учащимися. Правовые знания, полученные учениками во время обучения, нуждаются не только в теоретическом усвоении, но и формировании навыков их практического применения. В решении этого вопроса поможет внедрение элементов ИКТ в процессе формирования у них умений решения правовых ситуаций, что является одной из задач учебных программ по правоведению для учеников заведения общего среднего образования.

Ключевые слова: ученик, учитель, заведение общего среднего образования, информационные технологии, дистанционное обучение, образование.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Петр СИКОРСКИЙ, Игорь КОЛОДИЙ

ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ68

В статье на основе анализа разных дефиниций технологий обучения определяется сущность этого понятия, его основные составляющие: субъекты обучения, педагог, приемы и методы обучения, формы обучения, содержание и средства. Обосновывается их влияние на формирование разных технологий обучения. Кроме того, модель учебной технологии зависит от целевых установок, то есть от роли и места учебной дисциплины в профессиональной подготовке специалиста. Определяются отличия между учебной технологией и технологией обучения. Название учебной технологии определяется по названию методов и форм обучения, которые в ней доминируют. Например, название наиболее употребляемой в настоящее время лекционно-семинарской технологии обучения происходит от доминирующих методов: лекция и семинарского занятия.

Ключевые слова: технология, образовательная технология, технология обучения, образование, учебное заведение.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Лидия КУЗЬМЕНСКАЯ

ЯЗЫКОВАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ ЭПОХИ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ..... 77

Значение языка обусловлено прежде всего тем, что он является ключевым средством познания и инструментом мышления. В конце концов, речь не только отражает реальность, но и порождает ее, служит ее конструктором, генератором, медиумом. Языковая картина мира отражает совокупность представлений о мире, является определенным способом осмысления и концептуализации действительности в процессе повседневного познания индивидом и обществом окружающей действительности как среды жизнедеятельности. Языковая картина мира является продуктом речевой коммуникации, неразрывно связанной с конкретно-историческими обстоятельствами и особенностями социальных практик.

Конкретно-исторические обстоятельства эпохи массовой культуры также имеют определенную специфику, которая производит детерминативное влияние на языковую сферу, языковые средства и языковую картину мира. Основным приоритетом массовой культуры является способность языкового инструментария удовлетворить коммуникативные потребности как можно более широких слоев населения. Однако достижение такой цели не лишено угроз, опасностей и недостатков.

Ключевые слова: языковая действительность, языковые средства, языковая картина мира, речевая коммуникация, эпоха массовой культуры, конкретно-историческая специфика, детерминативное влияние.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

CIVILIZATION COST OF EDUCATION5

The prospects and directions of development of the education of an independent Ukrainian state are analyzed; the author substantiates the idea that education itself (intellect, intelligence) is the strategic priority on which the future depends. For this, education itself should change its own organizational and content essence – it needs love, which should become the principle that will change the current pragmatic and indifferent attitude towards the student and school, and confirm the substantially interested renaissance and development of education. The renewed education will prepare a harmonious and creative personality capable of thinking and acting in accordance with the innovative type of progress that human civilization has entered.

Keywords: man, culture, science, education, faith, hope and love.

URGENT PROBLEM

Yuriy BOBALO

ADMINISTRATIVE INFLUENCES INTERNAL QUALITY SECURITY
SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION STAFF 10

Based on the analysis of the deviations of information indicators about the state of the components of quality functions from their normative values, managing influences are formed that eliminate the specified deviations. The work presents mechanisms for implementing these managing influences, which allowed the synthesis of closed-loop control system for each component of the quality function. A structural diagram of a closed-looped human-machine system of regulation of the quality function i -th component is given in the paper. It is also proposed the method of finding the numerical value of the function of the quality of and the quality of higher education.

Keywords: higher education quality, system of internal quality assurance of higher education, institutions of higher education, information parameters, managerial influences, normative documents.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Lyudmila STORIZHKO

THE PROBLEM OF HUMAN NATURE AS A CONCEPT
OF IDENTITY IN PSYCHOANALYTIC PHILOSOPHY 30

The existence of a human in the world, the perception of himself and others humans, is a central problem of philosophy, psychology, psychoanalysis. Representatives of humanistic psychoanalysis have made an accent on the fact that human nature is positive and the main task of the person himself remains to discover these special qualities inside of herself. Existing anthropological and psychological concepts underestimated the human nature. Knowledge about the human nature has become more complete, taking into account its potential and the possible limits of its development. Abraham Maslow formulated a new anthropological concept: the inner nature of each individual is partly a unique, partly is an identical of natures of the whole species. The main task of modern humanistic knowledge about human is that it needs to be encouraged in every way and let it go outside.

Keywords: humanistic psychoanalysis, personality, self-actualization, existence, motivation, concept, identity.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Yuriy KORSAK

PAST, PRESENT AND FUTURE IN DECISION-MAKING BY MAN..... 36

The author defines the concept of "present" and indicates the basis of classical ideas about the process of thinking and decision-making. The universal algorithm of decision making based on the laws of logic is given. It is indicated that in reality people are genetically and socially different, so in practice they have individual ways of making decisions. The role of the phenomenon of eusociality of a modern person and the main variants of people differentiation are described. For men, the laws of ethology are used to explain the peculiarities of thinking and decision making by various participants in the "nest" settlements of people in the prehistoric era with the pyramid structure of the majority and the intellectual minority. On the basis of the latest discoveries of exact sciences, it is indicated by the erroneousness of the belief in the prevailing logic of ancient thinking over the other in the antiquity, and it is proved that the best option is a combination of scientific knowledge and logic with accumulated life emotional experience. The falsity of the theory of "hemispheric thinking" is noted and the true purpose of the right and left hemispheres of the human brain is set forth. The conclusion is that inevitably the transformation of artificial intelligence (AI) into the best human assistant necessitates the transformation of AI into a full participant in the educational process in secondary and higher schools.

Keywords: thinking, decision making (DM), algorithms, human eusociality, individual style of DM, logical and emotional thinking, the appointment of brain hemisphere.

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA

SOCIAL COHESION AND INCLUSION IN EDUCATION:

EUROPEAN PRACTICES OF YOUTH WORK 45

The article considers the implementation of EU practices of youth work into the educational dimension of Ukraine, in particular, values of social cohesion and inclusion. The article represents the European and Ukrainian experience. Connections between social cohesion development and inclusion problem solving have been shown. In this direction the article outlines existing achievements and new main practical tasks in the implementation of the EU values, in particular, values of social cohesion, in the Ukrainian educational dimension.

Keywords: education, inclusion, inclusive education, social cohesion, youth work.

Sergiy TEREPIYSHCHYI, Dmitro MALEJIK

AN ACTIVITY OF UKRAINIAN HIGHER SCHOOLS IN EVACUATION
DURING GERMAN-SOVIET (GREAT PATRIOTIC) WAR 50

The article deals with the analysis of Ukrainian universities in evacuation. The main reasons of displace of the most important higher schools of Ukrainian SSR are shown. The difficulties of faculty and students evacuation are studied. The main authority and universities directorship actions towards the growing of students and improvement of training process are analyzed. It is pointed out, that Ukrainian higher schools in evacuation was able to keep a quality of training system and increase the amount of graduate professionals.

Keywords: German-Soviet (Great Patriotic) War, occupation, evacuation, higher schools, professional training, faculty, students.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD
Lubov KARTASHOVA, Vladyslava LIUBARETS

**PREPARATION OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES MANAGERS
TO THE SOCIALIZATION OF PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS
IN THE LEISURE INDUSTRY..... 57**

The article disclose the importance of professional training of socio-cultural activities managers for the socialization and adaptation of people with special needs. The necessity of the social environment of people with special educational needs outside the educational institution in the leisure industry is shown. The indicators of the efficiency of management and organization of leisure with the PSN, which are indicators of the level of authority of the manager, are determined. There are set professional tasks that characterize the activities of SCA managers in the organization of inclusion. In the context of the studied issues, in the future, the specificity and need for further study of the professional training of future SCA managers for work in the context of inclusive education, which is considered as a personified and continuous process and includes the content and organizational components aimed at developing the inclusive competence of managers and their ability to solve professional tasks in Inclusion area.

Keywords: manager of socio-cultural activity, inclusive education, persons with special needs, leisure industry.

Myroslav KRISHTANOVICH

**WAYS OF IMPLEMENTATION OF MODERN INFORMATION
TECHNOLOGIES AND INNOVATIONAL METHODS OF LABOR
EXERCISE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION PAPER 63**

The article defines and substantiates the ways of introduction of modern information and communication technologies and innovational methods of teaching law in institutions of general secondary education. It has been proved that the development of the so-called “informational space” requires modification of certain aspects of their activities that are no longer satisfying all the needs of the educational process, in particular the teaching of law and its acquisition by students, from the modern ZSSO. Legal knowledge gained by students during the study requires not only theoretical assimilation, but also the formation of skills for their practical application. The solution of this issue will help to introduce the elements of ICT in the process of forming their skills in solving legal situations, which is one of the objectives of educational curricula for law students for institutions of general secondary education.

Keywords: student, teacher, institution of general secondary education, information technologies, distance education, education.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Peter SIKORSKY, Igor KOLODIY

**FORMATION OF NEW LEARNING TECHNOLOGIES
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 68**

In the article, based on the analysis of different definitions of teaching technologies, the essence of this concept is determined, its main components: subjects of study, teacher, methods and methods of training, forms of training, content and means. Their influence on the formation of different learning technologies is substantiated. In addition, the model of educational technology depends on the target facilities, that is, the role and place of the discipline in the professional training of a specialist. The differences between teaching technology and learning technology are determined. The name of the learning technology is determined by the name of the methods and forms of learning that dominate it. For example, the name of the most used

now lecture-seminar technology of education comes from the dominant methods: lectures and seminars.

Keywords: technology, educational technology, technology of education, education, institution of education.

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Lidiya KUZOMENSKA

LINGUISTIC REALITY IN THE ERA OF MASS CULTURE 77

The value of language is primarily due to the fact that it is a key means of cognition and a tool of thinking. In the end, language is not only a means of representing reality, but also generates it, serves as its designer, generator, and media. The linguistic picture of the world is a reflection of the totality of representations of the world, a certain way of understanding and conceptualizing reality in the process of daily study of the surrounding reality. The linguistic picture of the world is a product of communication, inextricably linked with the specific historical circumstances and features of social practices.

Historical circumstances of the era of mass culture also have certain peculiarities that have determinative influence on the linguistic sphere, linguistic means and the linguistic picture of the world. The main priority of mass culture is the ability of language tools to meet the communicative needs of the general population. However, the path to such a goal is covered by certain threats, dangers and disadvantages.

The concepts according to which the society and social, economic and cultural transformations and trends taking place at its level affect in one way or other the language reality were described. In turns, the language aspect makes a reverse influence on the society: the society may perceive and formulate the reality only with available linguistic tools.

The main problem aspect of the communicative sphere of the information society lies in the fact that modern communication technologies create the opportunity to achieve almost any purpose, in particular, full or partial distortion of information, concealing the actual significance of facts, selective presentation of certain events, giving them inadequate cause-effect condition, etc. The threat to the full genesis of social consciousness is the technology of cumulative influence – in particular, information pressing (broadcasting frequency, tendentious selection of facts, use of a significant volume air time and newspaper space), latent coercion to the certain information consumption, when doubtful messages are legitimized due to the contextual presentation of important news and with a high level trust to the presenter.

Keywords: linguistic reality, linguistic means, linguistic picture of the world, speech communication, era of mass culture, historical peculiarities, determinative influence.

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса видавництва:

02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05
(067) 974-43-74; (099) 215-70-90
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345255@ukr.net

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 14.06.2017 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 314 пр.
Зам. 17142

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Данила Щербаківського, 4,
м. Київ, 03190